

GARÁDY SÁNDOR

*BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS TERÜLETÉN
VÉGZETT KÖZÉPKORI ÁSATÁSOK
ÖSSZEFOGLALÓ ISMERTETÉSE
1931—1941*

DEUTSCHER AUSZUG SEITE 514 —

Ennek a cikknek nem célja, hogy ásatásaim összes eredményeit részletesen ismertesse, csupán áttekintést óhajtok adni arról a munkáról, amelyet kerek egy évtized folyamán a Székesfőváros szolgálatában a közép- és renaissance- kori régészet terén végeztem. Itt meg kell állanunk egy szóra. A tudományos felfogás szerint szoroson vett régészeti tevékenységnek rendszerint csak a történelem előtti idők maradványainak felkutatását szokták tekinteni. Mindig nehéz, sőt lehetetlen volt eldönteni és a tudomány mai állapotában még inkább az, hol végződik a régészet és hol kezdődik a történelminek nevezett kor. Már a klasszikus régészet (*Archeologia classica*) is írott történelmi adatokra támaszkodik.

A legtöbb esetben nem vonhatók közöttük szoros határvonalak, egyik korszak a másikba nyúlik át, az átmenetek a valóságban elmosás a határokat. Épügy nehéz határvonalat szabni, hol végződik a régészeti munka és hol kezdődik a művészettörténeti tevékenység.

Mindezeket fontolóra véve talán megengedhető, hogy a fentebb jelzett és alább részletezendő működésemet *régészetinek* nevezzem.

Az őskorba és római korba tartozó ásatásaimról, amelyek amúgyis szerényebb keretekbe szorulnak, külön szándékom beszámolni.

Bevezetőben megjegyzendőnek tartom még, hogy azokkal az általam feltárt maradványokkal, amelyek eddig sehol ismertette nem voltak, bővebben foglalkozom.

I. EGYHÁZI CÉLŰ MARADVÁNYOK ÉS TEMETŐK FELTÁRÁSA.

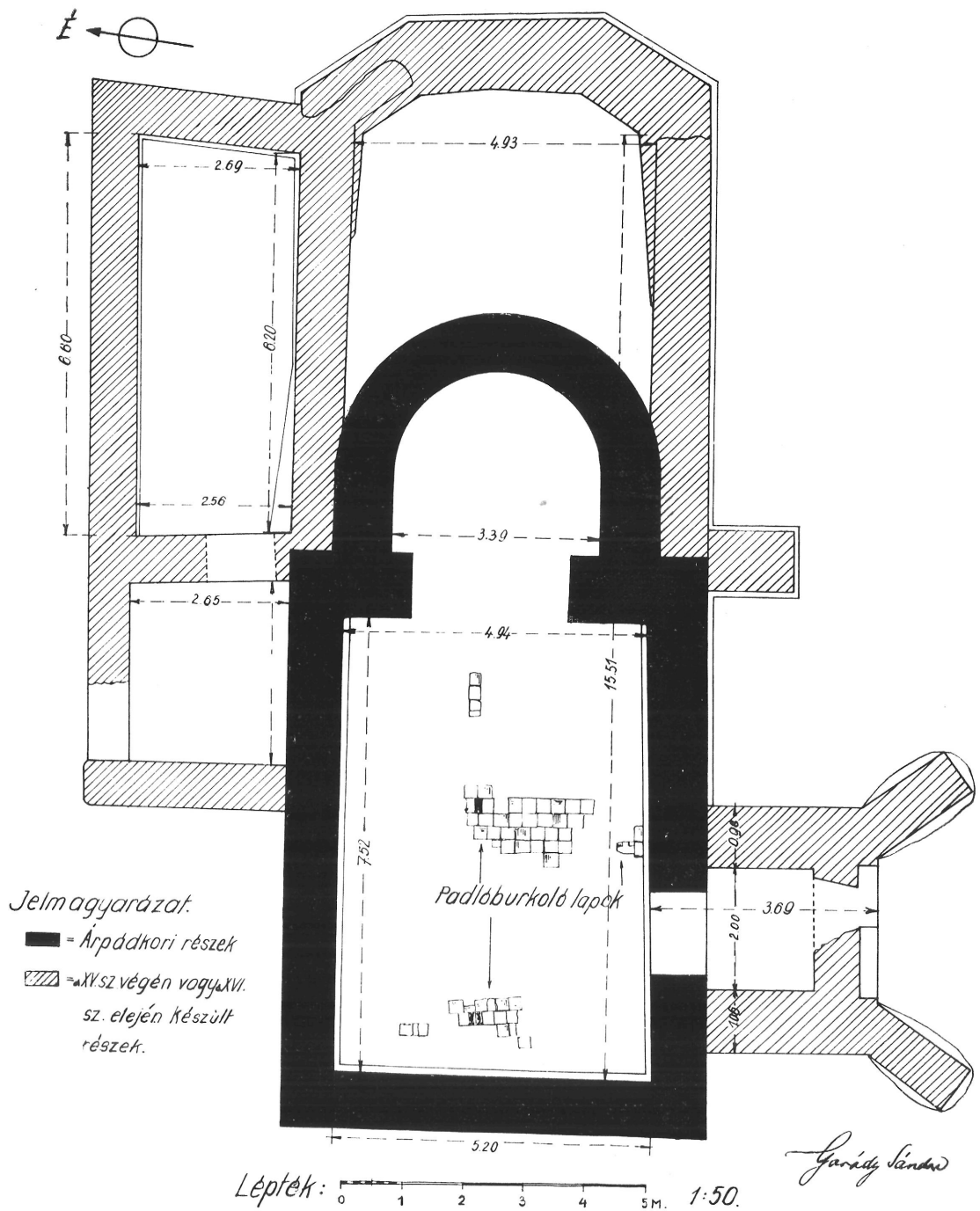
1. Nyék község temploma.

Első helyen kell itt felemlítenem *Nyék község templomát*, amelyet Hunyadi Mátyás királynak a XII. ker., Hidegkúti-út 48. sz. telken megtalált kastélya maradványainak feltárásával kapcsolatban 1931—1932-ben ástunk ki.¹ Helyét egy kiemelkedő domb jelezte, amelynek tetején legutóbbi tulajdonosai egy márvány szökőkutat és rózsalugast helyeztek el. Árpád királyok korabeli része kerek 7·90 m hosszú, 4·90 m széles belvilágú hajó és a tőle diadalívvel elválasztott félköríves záródású szentély. Ehhez a XV. század végén vagy a XVI. elején egy lapos félhat-szöggel záródó új szentélyt, az északi oldalon hozzá csatlakozó sekrestyével és a délnyugati sarkán egy tornyot építettek. A templom teljes hossza így elérte a 18·20 m-t. Alaprajza és hosszmérete az 1. képen látható.

Három helyen a templom padozatát is megtaláltuk. A falmaradványok alig emelkednek túl egy méterrel a padozat fölé. A templomban és körülötte temetkeztek, sőt megállapításunk szerint ez a hely már a templom megépítése előtt is temetkező helyül szolgált.

Korhatározóul leginkább csak a templomban és a tetemeknél talált cserépedénytöredékek szolgáltak. Ezek között népvándorlaskori és fenékbélyeges — Árpád királyok korabeli — is akadt.

A kisebb leletek között különösen figyelemre méltó egy misekönyv bronzsarka ezüstözés nyomaival. Két egymással szemben álló pávát ábrázol. Csőrükkel közösen egy keresztet tartanak. Román ízlésű. Egy másik könyvsarok és egy feszület gót ízlésű.



1. kép. — A Hidegkúti-út 48. sz. telken feltárt templom alaprajza.

2. A Szent Lőrincről elnevezett budamelléki pálos-templom és kolostor.

A Szent Lőrincről elnevezett templomot és kolostort, amint tudjuk, Lőrinc, alighanem a rend első generálisa alapította és építette 1300—1304 között. Ez volt a pálosrend, az egyedüli magyar eredetű szerzetesrend főkolostora. Itt székelt a rend generálisa, akinek mindég magyar származásúnak kellett lennie. Itt tartották generális konventjeiket. Bonfini szerint az itt tartózkodó szerzetesek száma 300—500 körül volt. Ha ez a szám túlzottnak látszik is, lehet, hogy a generális konventek idején gyülekeztek mindenholnan ennyien össze. Mindenesetre ez a szám bizonyítja, hogy nagyterjedelmű épületek tartozhattak hozzá.

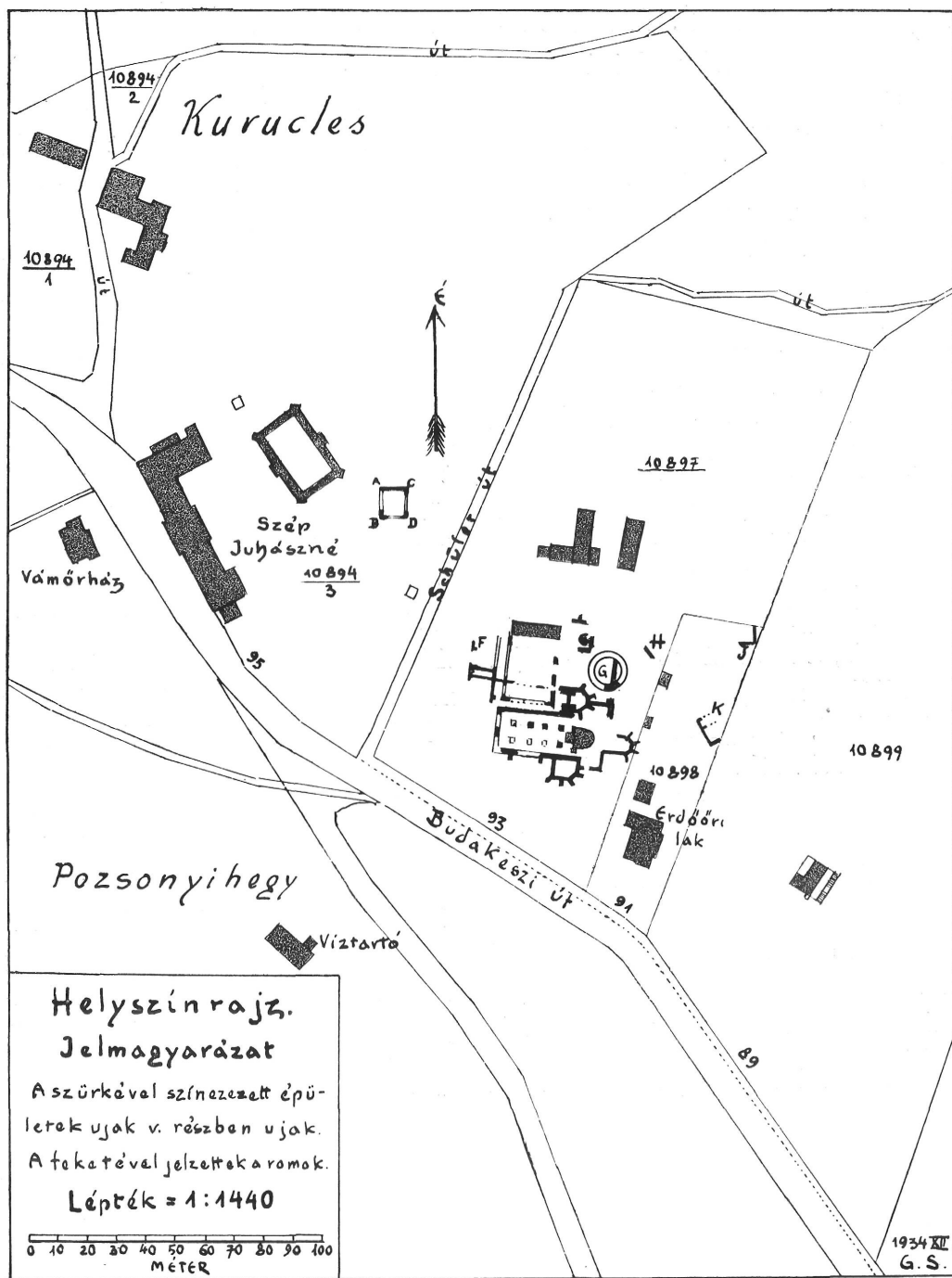
Itt volt elhelyezve Remete Szent Pál teteme. Innen került ki az országnak több jeles egyházi férfija. A többi között itt nevelkedett Fráter György is, aki a mohácsi vész után Magyarország és főleg Erdély XVI. századbéli történetében olyan kiváló szerepet játszott.

A templomban vagy akörül voltak eltemetve a többi között Lőrinc generális, a monostor megalapítója, boldog Báthori László pálos testvér, a biblia magyarra fordítója, Bornemisza János budai várnagy feleségével, Chapi Ilonával, Kóváry Miklós és Pál, Budai Kovács Márton stb. stb.

A templom és kolostor maradványainak kiásását a Budakeszi-út 93. sz. telken a telek tulajdonosának, dr. Légrády Ottónak engedélyével a 164,766/1934—XIV. sz. polgármesteri határozat alapján 1934 október hó 24-én kezdtük meg és december hó 6-án a téli időjárás beálltával hagytuk abba. Utána a telek tulajdonosával tárgyalások indultak meg a teleknek csere útján való megszerzésére. Ezek a tárgyalások mind-ezideig nem vezettek eredményre és így az ásatásokat folytatni nem volt módunkban.

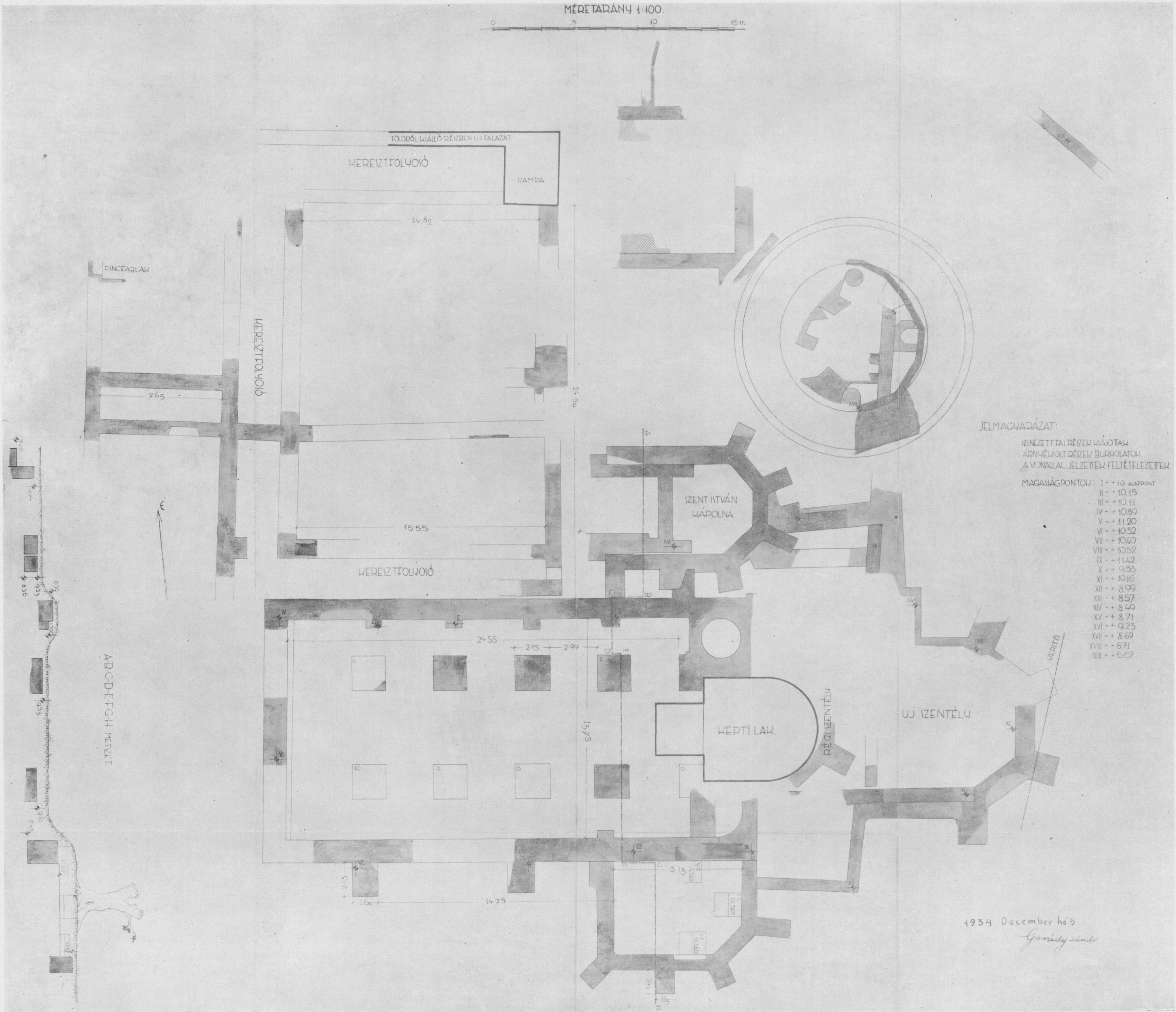
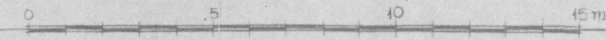
Az eddigi ásatások eredményeit röviden összefoglalva az alábbiakban adjuk. Előre bocsátjuk, hogy az ásatásokkal egyidőben jelent meg előzetes ismertetésem erről a templomról és kolostorról.²

Mindjárt az első napokban az ismertetésben megjelölt helyen megtaláltuk a templom déli kápolnájának falait, majd magának a templomtestnek déli falát is.



2. kép. — A budaszentlőrinci Pálós-templom és kolostor eddig föltárt maradványai.

MÉRITÁRÁNY 1:100.

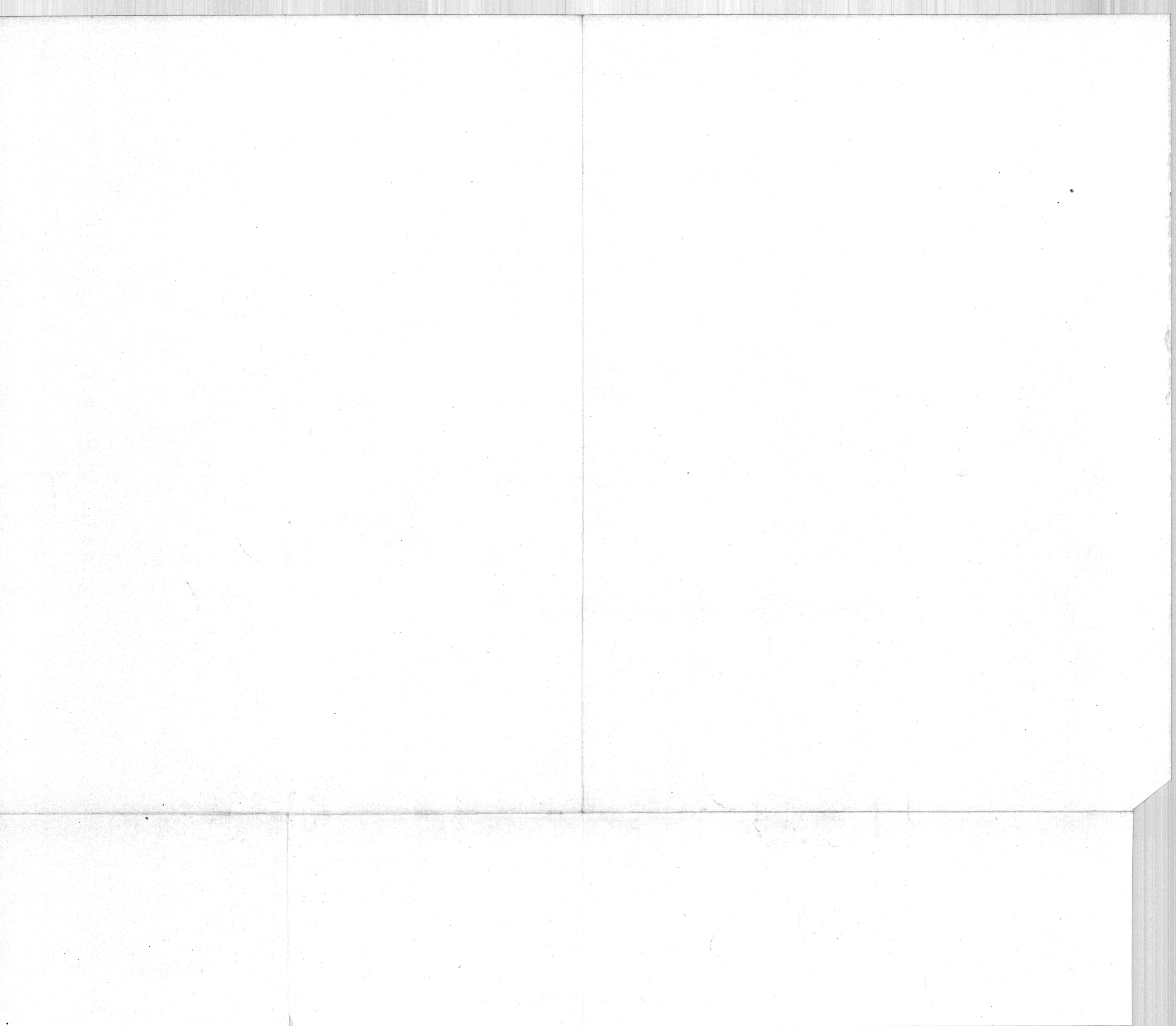


JELMAGYARÁZAT:
 SZINEZETT FALRÉZSEK MŰVOTAI
 ÁRNYÉLŐLT RÉZSEK BURJOLATOK
 A VONALAL JELZETEK FELTÉTELEZETEK

MAGASSÁGPONTOK: I - + 10 ALAPPONT
 II - + 10.15
 III - + 10.11
 IV - + 10.89
 V - + 11.20
 VI - + 10.52
 VII - + 10.40
 VIII - + 10.52
 IX - + 11.42
 X - + 9.53
 XI - + 10.16
 XII - + 8.99
 XIII - + 8.57
 XIV - + 8.44
 XV - + 8.71
 XVI - + 9.23
 XVII - + 8.69
 XVIII - + 8.71
 XIX - + 6.67

1934. December hó 5.
Gárdonyi Sándor

3. kép. — A budaszentlőrinczi pálosok temploma és kolostora.



A továbbiakban, amennyire az útban álló fáktól és épületektől (kerti lak, baromfi-és disznóól, sütőkemence, kutyaház és árnyékszék) lehetett, föltártuk a templomot és az új szentélyt határoló falakat, a régi szentély egyik sarkát, a két oldalkápolnát, a templomtest északi falához csatlakozó kerengő és a kolostor egyes faldarabjait és egy kör- vagy sokszögalakú építmény falrészletét.

A kiásott falak és falrészletek alaprajzát és metszetét a mellékelt 2. és 3. sz. képen adjuk. Az alaprajzi elrendezés nagyjában és fő vonásokban egyezik a fentebb említett előzetes ismertetésben közölt Henszlmann-féle alaprajzzal.³ Henszlmann Imre ugyanis Bugát Pállal, a telek akkori tulajdonosával karöltve nagyobb ásatást végzett itt 1847-ben. Ennek volt eredménye a fenti alaprajz. Ez azonban a templom fekvéséről semminemű tájékoztatást nem nyújt. Bugát, amint azt Palugyay Imre Buda-Pest sz. kir. városok leírása c. munkájában megemlíti, abba hagyta az ásatásokat. Tudjuk azonban Erber János volt Jánoshegyi vendéglős elbeszéléséből, hogy fiai, sajnos, alighanem kevesebb szakértelemmel folytatták azokat. Az ásatásaim eddigi eredményei is mutatják, hogy a romokban ők is további alapos pusztítást végeztek. Az első nagy pusztítók között volt Kalmárfy Ignác budai bíró is, aki e romokból építette föl a Hárshhegyi-úton ma is fennálló nyaralóját (most a cserkészek otthona). Ugyanő építtette ugyancsak e romok köveiből a Ferencalmon álló Szent László-kápolnát és közvetlen közelében egy vendéglőépületet is. Mind a kettőnek a falában ma is látható gótikus faragványok a kétségtelen tanui e rombolásnak. A többi az épületek falainak belseje rejtegeti magában.

De ezekből a kövekből épült a Szép Juhászné régi épülete és a volt Bugát-féle telken két nyaraló épület is. Az előbbi lebontása alkalmával még sikerült az arra érdemes faragásos épület-köveket és márványsírkő töredékeket megmenteni, de az utóbbiak lebontását 1940 szeptemberében még az engedély kiadása előtt kezdték meg. A faragott kövek legnagyobb részét a bontó vállalkozó ott a helyszínen kőfaragóval széjjel daraboltatta és mint vagdalt követ eladta. A vandál pusztításra csak véletlen folytán, a déli kápolna fölötti védőbódé tetőzetének október havában végzett javítása alkalmával jöttünk reá. Ez alkalommal még sikerült néhány darabot megmenteni. Ezek egyike párkányrészlet,

nagyon szép későgót, szájából lángot lövellő torz emberfővel. Fényképét a 4. sz. képen adjuk.

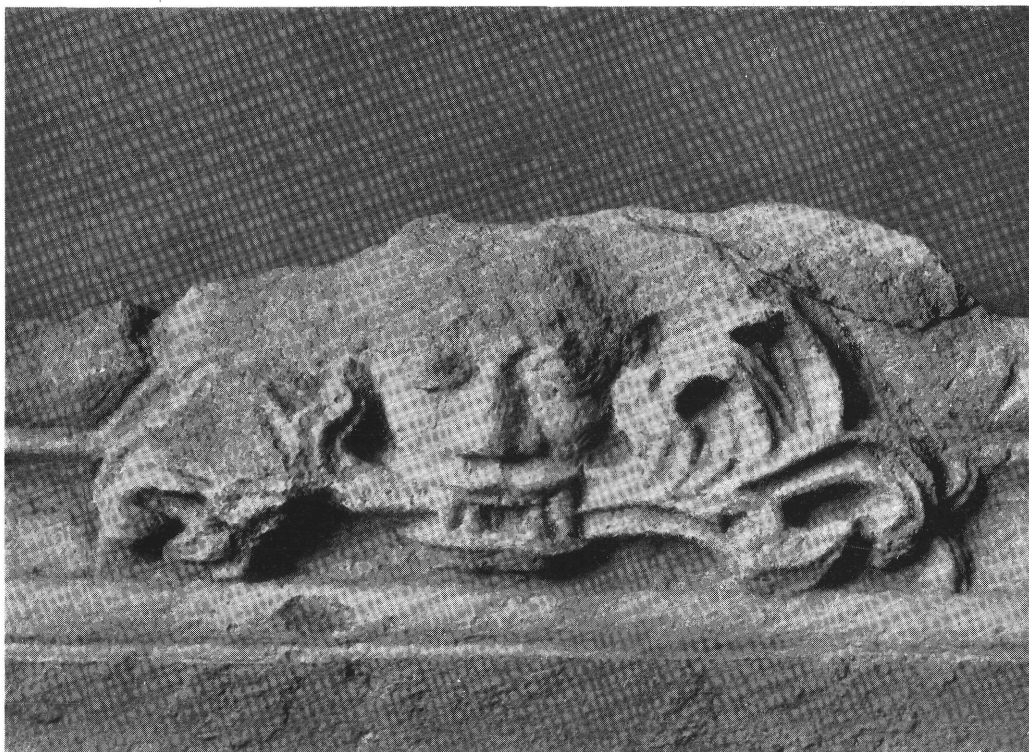
Visszatérve a kiásott falmaradványokra az alaprajzon a már föltárt falrészek színezve vannak, míg a csak sejtett falrészek fehéren maradtak. Amint láthatjuk, a templom testét öt pár pillér három hajóra osztja. Sajnos, az eddig megtalált pillérekből csak az alapfalak maradtak meg, ezek is csak részben. Így a fő- és oldalhajók szélességi méreteire csak következtethetünk. Talán a még fennálló kertilak és melléképületeinek eltávolítása után az általuk eltakart pillérek többet fognak mondani. Egyelőre emiatt a régi és új szentély csatlakozási módja a templomtesthez sem deríthető ki.

Ugyancsak nem deríthető ki a nyilván az új szentélyhez mind a két oldalon csatlakozó építmények terjedelme és rendeltetése sem, annnyival inkább nem, mert különösen az északi oldalon talált falmaradványok nem egykorúak.

A templom teljes hossza az alapfalak külső szélétől mérve kerekén $48\frac{1}{2}$ méter a templomtest (hajó, németesen hosszház), szélessége $16\frac{1}{2}$ méter. Hozzá szorosan csatlakozik az utólag hozzáépített déli kápolna. Bejárata is a templomból volt. Délkeleti sarka letompított, négy támpillére van, tehát be volt boltozva. Belső hossza 8·13 m., szélessége 6 m. Egy ablakának a nyoma a kápolna déli falán látható. Felmenő falai elérik a 80 cm magasságot. Padlóburkolata részben helyben fekszik. (Ld az 5. és 6. képet).

A padlóburkolat 18·7—19 cm ($7\frac{1}{4}$ ") oldalméretű 4 cm vastag, égetett agyaglapokból állott. Ezek felületén késő gótikus lapos dombormű látható. Négyzet alakú keretben négykaréjú kőrácsminta. Ezt tagozott lemezek kötik össze a keret sarkaival. A keret oldalai bogánccsárák, belőlük kinövő ide-oda hajló stilizált levelekkel és bimbókkal. (Ld az 5. sz. képet). Ilyen domborművű lap azonban aránylag kevés van. Köztük síma, ugyancsak négyzet alakú égetett agyaglapok, sőt helyenként a burkolat fali téglával van kijavítva. Ügylátszik a kolostor és templom első pusztulása után az 1541-ig még ott maradt barátoknak már nem volt módjukban a hiányt a régi domborműves lapokkal pótolni.

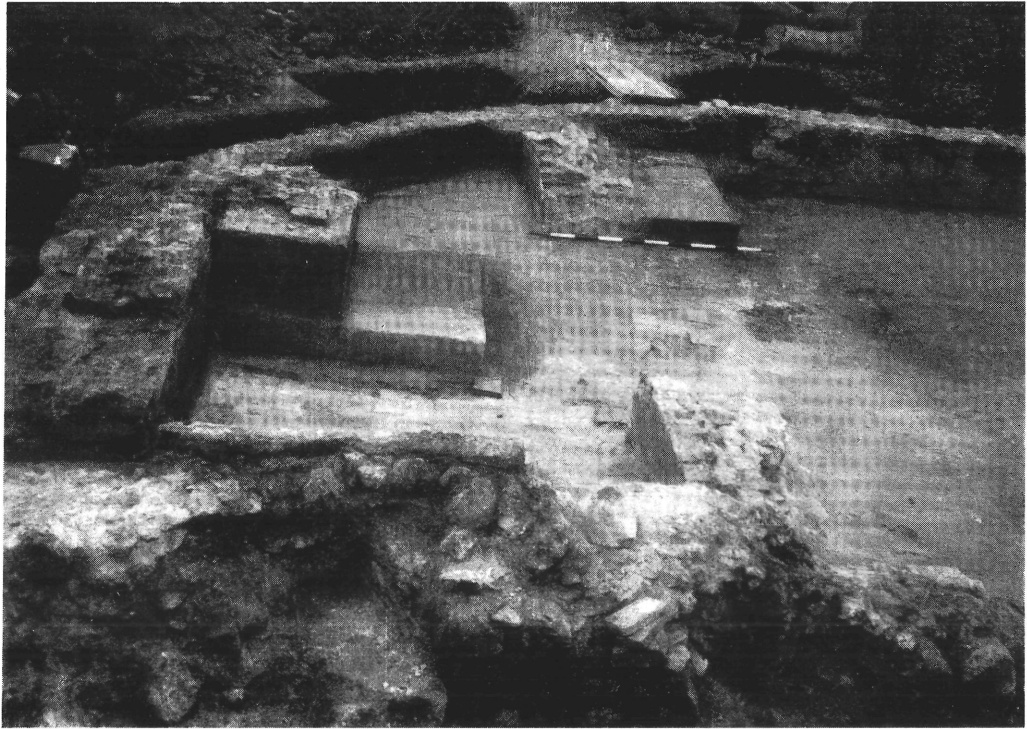
Ebben a kápolnában 3 oltár volt. Kettőnek az alapja a kőlépcsővel együtt megmaradt, a harmadiké csak részben.



4. kép. — *A lebontott ház falából kikerült, torzfővel díszített párkányrészlet.*

Ezt a kápolnát 1488-ban fejezték be. Vele szemben a templom északi oldalán, de különállóan volt a másik, Szent Istvánról elnevezett kápolna. Ennek bejárata a kerengőről volt. Ebből csak az alapfalak maradtak fenn, helyenként ezeknek is már csak az utolsó rétege. A kápolna keleti oldala a nyolcszögnek a fele, tehát apsisszerűen volt kiépítve. (Ld. az alaprajzot és a 7. képet.) Nem ok nélkül, hiszen itt volt felállítva Remete Szent Pál márványból faragott koporsója, Dénes pálos testvér remekműve. Erre a koporsóra mondotta a török szultánnak Hunyadi Mátyás királyunkhoz küldött követe, amidőn azt megtekintette: »Valóban a nagy Isten és nemi ember tanítá e művészt.«

A koporsó egy vörös márvány töredékét — valószínűleg a peremét — ásatásaink folyamán sikerült megtalálnunk. Fényképét a 8. képen adjuk. Méltán sorakozik a késői gótika e darabkája az eddigi néhány

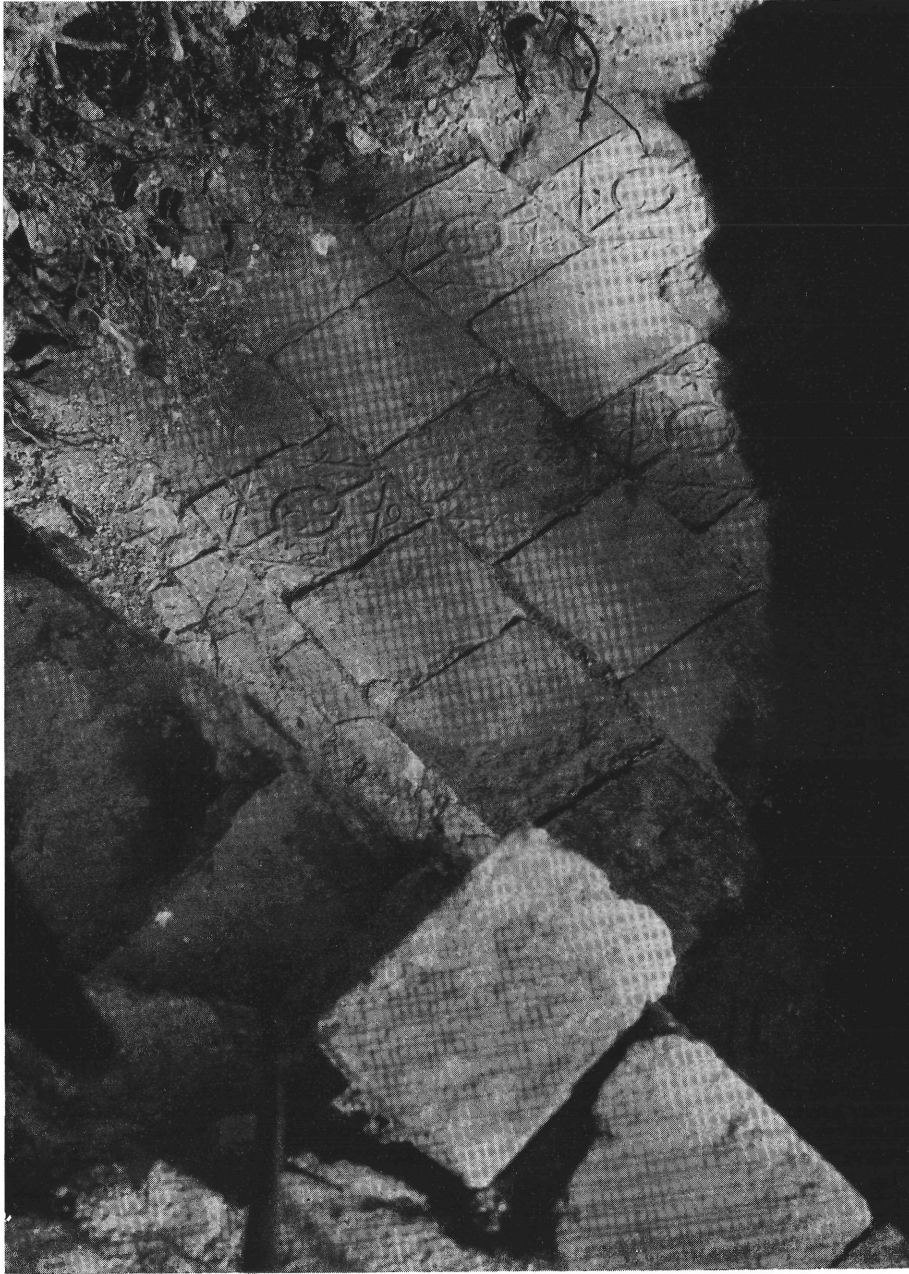


5. kép. – *A déli kápolna a kerti lak emeletéről.*

apró töredékhez. Erről a kápolnáról tudjuk azt is, hogy 1486—1492 között épült. A márványkoporsó minden esetre csak ez után készült el.

Remélhető, hogy a további ásatások folyamán még több darabja is előkerül.

A fél nyolcszög sarkain egy-egy, összesen négy támpillért találtunk. A kápolna belsejében nyugati, déli és keleti oldalánál más, régebbieknek mutató falak maradványaira bukkantunk. Ezek teljes kiásása és eredeti rendeltetésük megállapítása szintén a jövő kutatások feladata lesz. Ezek a falrészek Henszlmann rajzán nem szerepelnek. Vagy nem ásott le olyan mélyen, vagy zavarólag hatottak az alaprajzi elrendezésre és azért elhagyta azokat. Hihető, hogy az ő idejében e kápolna falai még magasabbak lehettek és talán nem is kellett mélyebbre leásnia.



6. kép. — *A déli kápolna padlója.*



7. kép. – A Szent István-kápolna és a köralakú építmény a kerti lak erkélyéről.

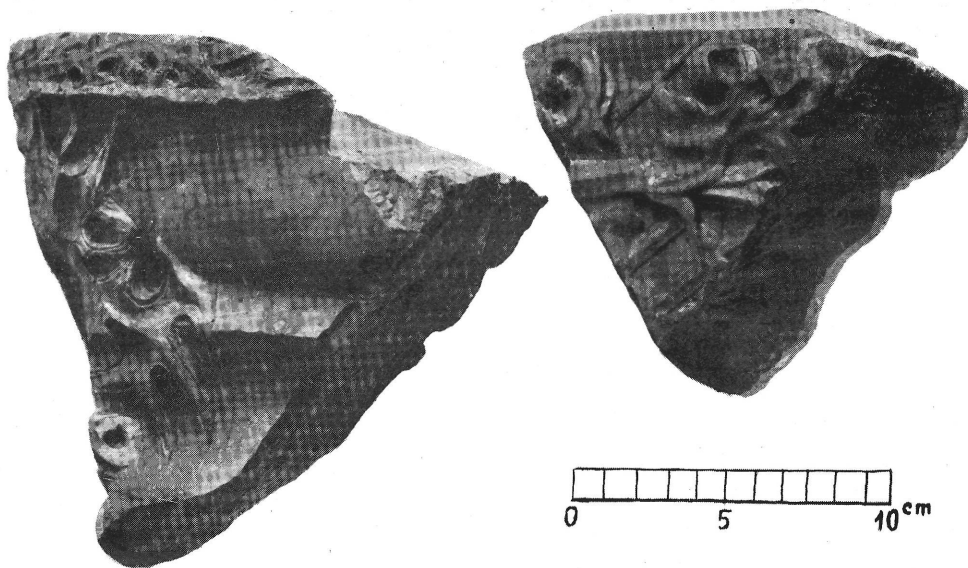
A templomnak új szentélye szintén a nyolcszög felével zárult, négy támpillérrel, habár ezekből eddig csak hármát sikerült részben kiásnunk. Itt a további ásatásnak a telek kerítése, út, fák és bokrok állottak útjában. Ugyancsak ezek akadályozták a szentély belsejének felását is. A régi szentély, amennyire azt az eddig kiásott kis darabból meg lehet állapítani, ugyancsak a nyolcszög felével záródott. Itt a kerti lak áll útjában a további kutatásnak. Hasonló okból nem volt még eddig kideríthető, hogy a templomtest északkeleti sarkában lévő építmény tornyocska maradványa-e és milyen korú?

Az új szentély, amint azt Gyöngyösi Gergely pálos atya krónikájából tudjuk, az 1512-ben generálissá választott Gergely atya idejében épült. Vince testvér mesterművének tartják. A szentélyben a főoltárt, a mellette lévő üléseket és a padlót márvány borította. Volt ott azonkívül

díszesen faragott kórus és orgona is. Remélhető, hogy a kerti lak lebontása után még ráakadunk ezeknek a töredékeire is.

A templomtest északi oldalához csatlakozott a kerengő. Ennek falait is az útban levő akadályok miatt csak egyes helyeken sikerült kiásni úgy, hogy részleteiről és a hozzájuk csatlakozó épületrészekről még semmit sem tudunk. A kerengő északi oldalához csatlakozó maradvány a föld színe fölé emelkedik és kiegészítve részben még a közelmúltban is kamrául szolgált.

A Szent István-kápolnától északkeletre, a templommal úgy látszik bizonyos kapcsolatban állott köralakú vagy sokszögű (tizenkétszögű) építmény maradványai láthatók. Alapfalai amennyire megállapíthattuk, 2,80 m szélesek. A részletes és alapos kutatást felette megnehezítette az



8. kép. – Remete Szent Pál vörösmarvány koporsója peremtöredékének két oldala.

építményen terpeszkedő nyolc terebélyes vadgesztenyefa. Ezek gyökérzete behálózta az egész építmény területét. Hozzájuk nem nyulhattunk s így a további kutatást mellőznünk kellett. Henszlmann rajzán nyolcszögű építménynek jelzi, ez azonban eddigi vizsgálatunk alapján nem valószínű. Belsejében is különböző falak maradványaira akadtunk. Ezek egyike a templom sekrestyéje egyik falával látszik kapcsolatban lenni.

A szemközti — északnyugati — oldalához egy épület sarka csatlakozik. Ugyanitt a fallal összefüggő kőpadra akadtunk. Ebből arra lehetne következtetni, hogy az épületet kívül köröskörül kőpad szegélyezte. E különös építmény rendeltetését egyelőre csak találgathatjuk. Talán »ossarium« lehetett.

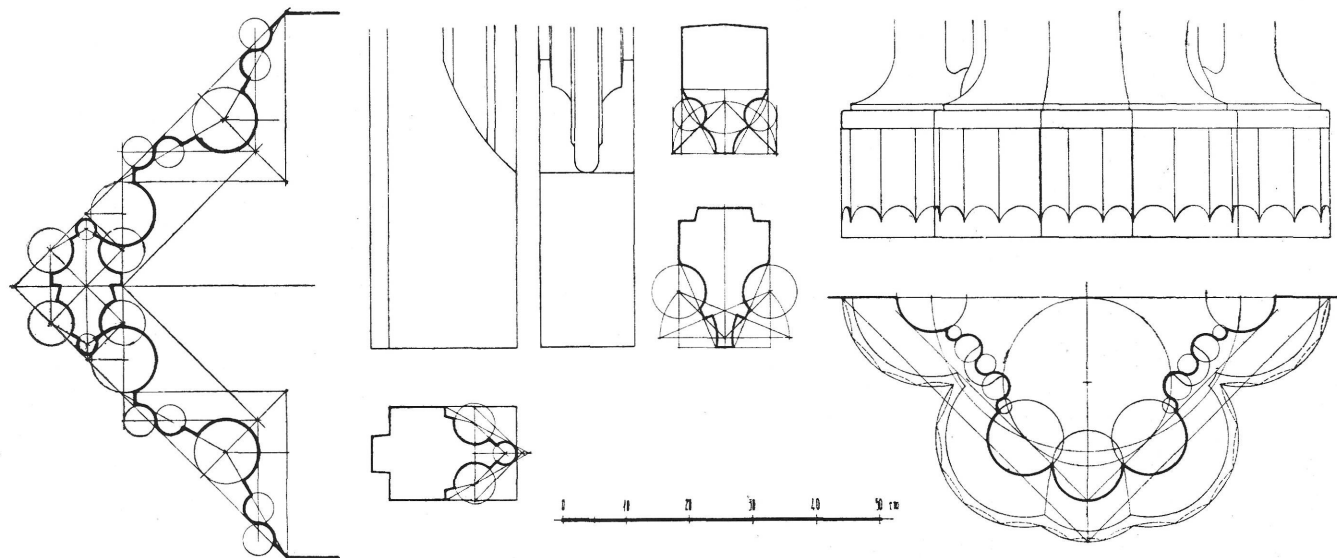
A keleti oldalon szomszédos székesfővárosi erdészlak udvarán is kezdtünk kutatni. Ezt a telket is tulajdonképpen a 93. sz. telekből hasították ki. Itt szintén egy épület nyomaira akadtunk sok edény és kályhacsempe maradvánnyal. Talán a kolostoron kívül lakó laikusok számára szolgált. Esetleg mesteremberek, talán fazekasok tanyája volt. Itt is érdemes volna tovább kutatni.

A kolostor maradványai átnyúlnak a szomszédos volt Szép Juhászné területére. Itt a fák gyökérzete alatt mindenütt mutatkoznak falmaradványok, sőt a bozótban egy □ építmény (talán torony?) maradványai a föld színe fölött is láthatók.

Az ásatások folyamán 221 darab különböző kőfaragványtöredék került elő. Ezekből néhány jellemzőbb darabnak rajzát, illetve kereszt-szelvényét a 9. képen adjuk. Egy ablakbéllet és a hozzátartozó körács kereszt-szelvénye, egy ajtóosztó borda rajza, egy boltozati borda szelvénye és egy pillér lábazata látható e rajzon. Valamennyi a XV. század második feléből való csúcsíves ízlésű.

A templom északi oldalhajójában az 1. és 2. támpillér között egy, ugyanott a kerengőről szóló bejárat előtt két és a kerengőben, ugyanezen bejáratától nyugatra egy — többé-kevésbé ép — tetemet, azonkívül a templom egész területén szerteszórva emberi csontokat ástunk ki. Ez is bizonyítéka annak, hogy rendszertelenül már többször összeforgatták itt a talajt. Ezekből a tetemekből kettőt az Egyetem antropológiai intézetbe szállítottunk, a többit a pálosok gellérthegyi kolostorának adtuk át megőrzés, helyesebben eltemetés végett. Ezeket a csontokat a szikla-templomban helyezték el.

Az egyik tetemnél a térdek között Kun László király (1272—1290) kis ezüst érmet találtuk (C. N. H. I. 331.). Azonkívül elő került Zsigmond király két obulusa és I. Ferdinánd király 1535-ből való ezüst denárja. Ez utóbbi minden esetre megerősíti azt az okiratokból már úgy is tudott tényt, hogy a kolostorban ezidőtájt még laktak.



9. kép. — A Buda-szentlőrinczi Pálóc-kolostor feltárása alkalmával felszínre került faragott kőtöredékek keresztmetszetei.

Végül az apróbb leletekből megemlítendő még egy ugyanolyan arannyal futtatott égetett agyagváza egy töredéke, amelyeneket Mátyás királynak a Hidegkúti-út 48. sz. alatt megtalált vadászkastélya maradványai között találtunk.

Ugyancsak a Mátyás király vadászkastélyában találtakéhoz hasonló rombuszalakú mázas padlóburkolólapok töredékei is akadtak, de ezek mind a padlózat széléhez készült feles lapok maradványai. A hajlászögük egyezik amazokéval, miután azonban eddig csak töredékek kerültek elő, nagyságukat nem sikerült megállapítani. Ugyancsak előkerültek □ alakú, egyező méretű mázas padlóburkoló lapok is. A máz színei: fehér, zöld és harmadiknak egy új szín: *az égszínkék*.

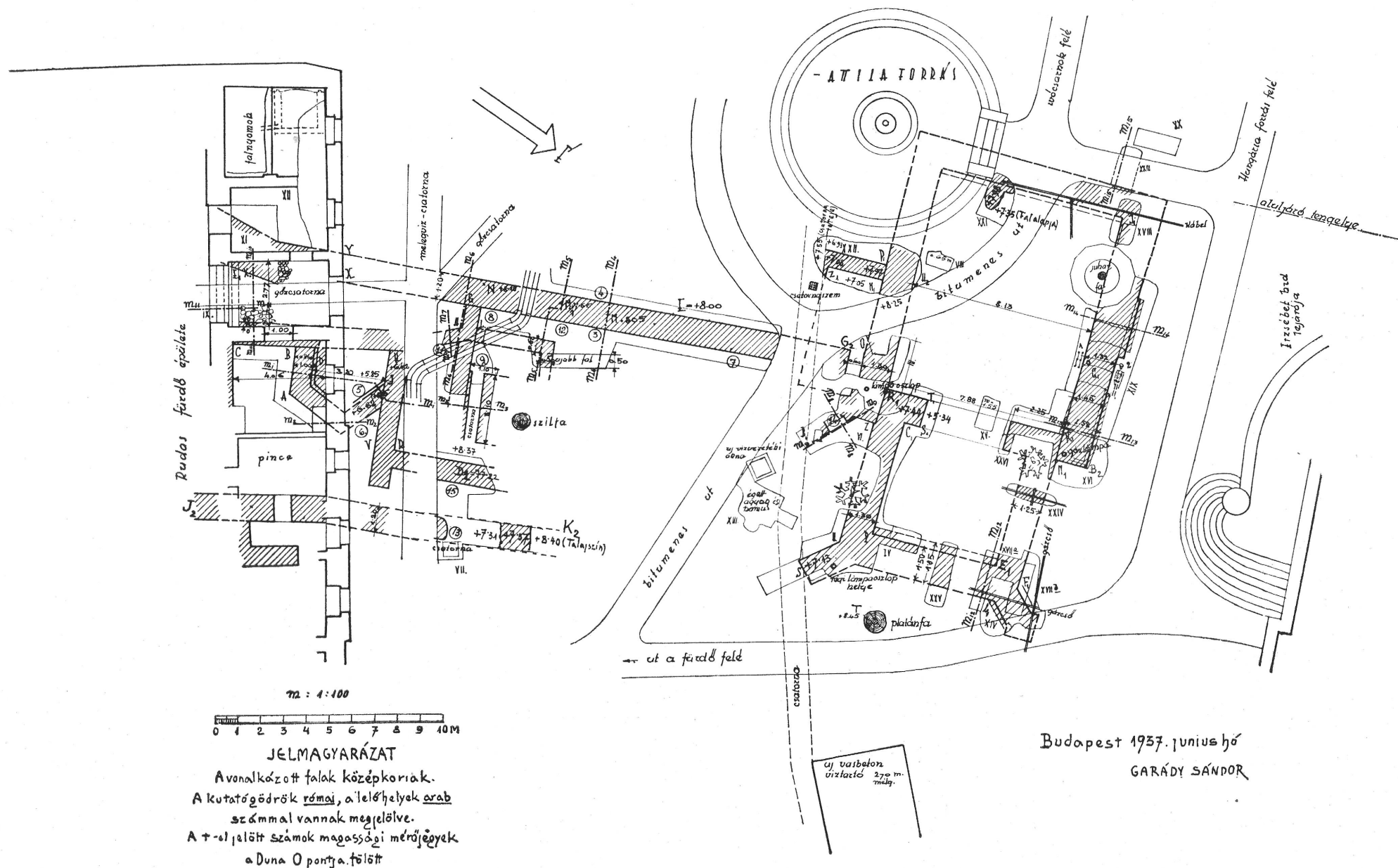
Előkerültek, domborműves kályha csempetöredékek is. Az egyik töredék pálos-barát törzse, fej nélkül (a fej letörött), de nem fehér, hanem zöld mázzal van bevonva.

Közelfekvő az a gondolat, hogy talán agyagégetőkemencéjük is volt és itt készültek Mátyás király arannyal futtatott vázái is. Ezt a kérdést is a jövő ásatások vannak hivatva tisztázni.

3. Szent Gellért-temploma a Rudas-fürdőnél.

Az 1937. év tavaszán a Rudas-fürdő átalakítási munkái során az épület északi oldala mellett és magában az épületben is régi falak kerültek napvilágra. Ebből az alkalomból megbizattam az előbukkant falmaradványok megvizsgálásával és egyúttal biztató eredmény esetén a Rudas-fürdő és Erzsébethíd között elterülő fürdőkert területének lehető átkutatásával is. Ezeket a munkálatokat április hó 16-ától május hó 13-áig és május hó 24-étől június hó 3-áig végeztük el a lehető legnehezebb körülmények között, mert egyrészt az átalakítási munkálatokat, másrészt az ivógyógymódot és fürdőt használó közönséget nem zavarhattuk meg. Azonfölül egyéb akadályok (különféle kábel-, gáz-, víz- és gőzvezetékek, csatornák) tették még nehezebbé a kutató munkát és akadályozták a feltárást gyakran éppen ott, ahol arra a régészeti kutatás szempontjából leginkább szükség lett volna.

Mindamellettt sikerült az ásatások első szakaszában a Rudas-fürdő épülete alá nyúló, észak-déli irányban terjeszkedő épület falait részben



m 1 : 100

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 M

JELMAGYARÁZAT

Avonalkázott falak középkoriak.
 A kutatógödörök római, a leléthelyek arab
 számmal vannak megjelölve.
 A + jelölt számok magassági mérőjegyek
 a Duna O pontja fölött

Budapest 1957. június hó
 GARÁDY SÁNDOR

10. kép. — Az Erzsébet-üd és a Rudas-fürdő között végzett ásások felmérési rajza.

kiásnunk. Ezen az épületmaradványon azonban semmi jel sem mutatott arra, hogy azt, vagy annak egy részét templomnak lehetett volna tekinteni. Éppen észak-déli hosszirányú kiterjedése is ellene mondott ennek. (Ld a 10. sz. képen a $G_2—E—M—N—X—XI$, $J_2—K_2$ és a »G« pontnál kelet felé elágazó falrészt.)

Vannak, akik úgy vélik, hogy Frangepán György kalocsai érsek palotája állott a Rudas-fürdő helyén s abból építette volna Szokoli Musztafa budai pasa a törökös kényelemmel és ízléssel berendezett úgynevezett »Zöld oszlopú fürdőt«. Ennek maradványa a Rudas gőzfürdő ma is fennálló kupolás épületrésze. Ez a vélemény azonban Wernher György ide vonatkozó megjegyzésének téves értelmezésén alapszik. A Buda visszafoglalása után működött budai császári igazgatóság (adminisztráció) vezetője Werlein kamarai felügyelő szerint e tájon lett volna a királyné fürdője. Egészen határozottan tehát nem állíthatjuk, hogy a kiásott falmaradványok milyen célt szolgáltak. Inkább látszik valószínűnek, hogy a fürdőhöz csatlakozó dervismecset lehetett. A fentebb említett két fal között különböző régi (lásd a 10. sz. helyszínrajzon a $C—B—A—J$ és $K—V—R—D_1$ faldarabokat) és újabbkori falmaradványok kerültek elő, sőt egy régi csatorna darabja is, ezeknek korát azonban csupán a habarcs és téglamaradványok után bajos pontosabban meghatározni. Épp úgy lehetnek közép-, mint török koriak is.

E falmaradványok szomszédságában, tőlük északra az Erzsébethíd felé egy másik épület maradványai kerültek elő. (Lásd a helyszínrajzon az $R_1—U—S—P$ -vel, XXV-el, $E_1 F_1 L_1$ -el, XXIV-gyel, $K_1—N_1—B_2—G_1$ -gyel, XXI-gyel, $H_2—P_1—Z_1$ -gyel és »O«-val jelzett faldarabokat.) Sajnos, hogy különböző akadályok (fák, bokrok, lámpák, út, csatorna stb.) és az ásatás időtartamának korlátozása miatt is az építmény falait sem teljesen, sem elég mélyen kiásni nem lehetett. De a kiásott részek összekötve éppen elegendő tájékoztatást nyújtanak arra, hogy itt egy egyhajós, egyenes záródásos szentélyű, kisebbszerű templom maradványaira, helyesebben alapfalaira bukkantunk.

A hajó belső szélessége az alapfalak után ítélve 8·13 m, belső hossza kereken 10 m, a szentélyé 5·0 m × 5·50 m lehetett. A hajó és a szentély falazata nincsen egymással kötésben, tehát mind a kettő külön-külön épült. A hajó déli oldalán egy szintén külön épült toldalék falmarad-

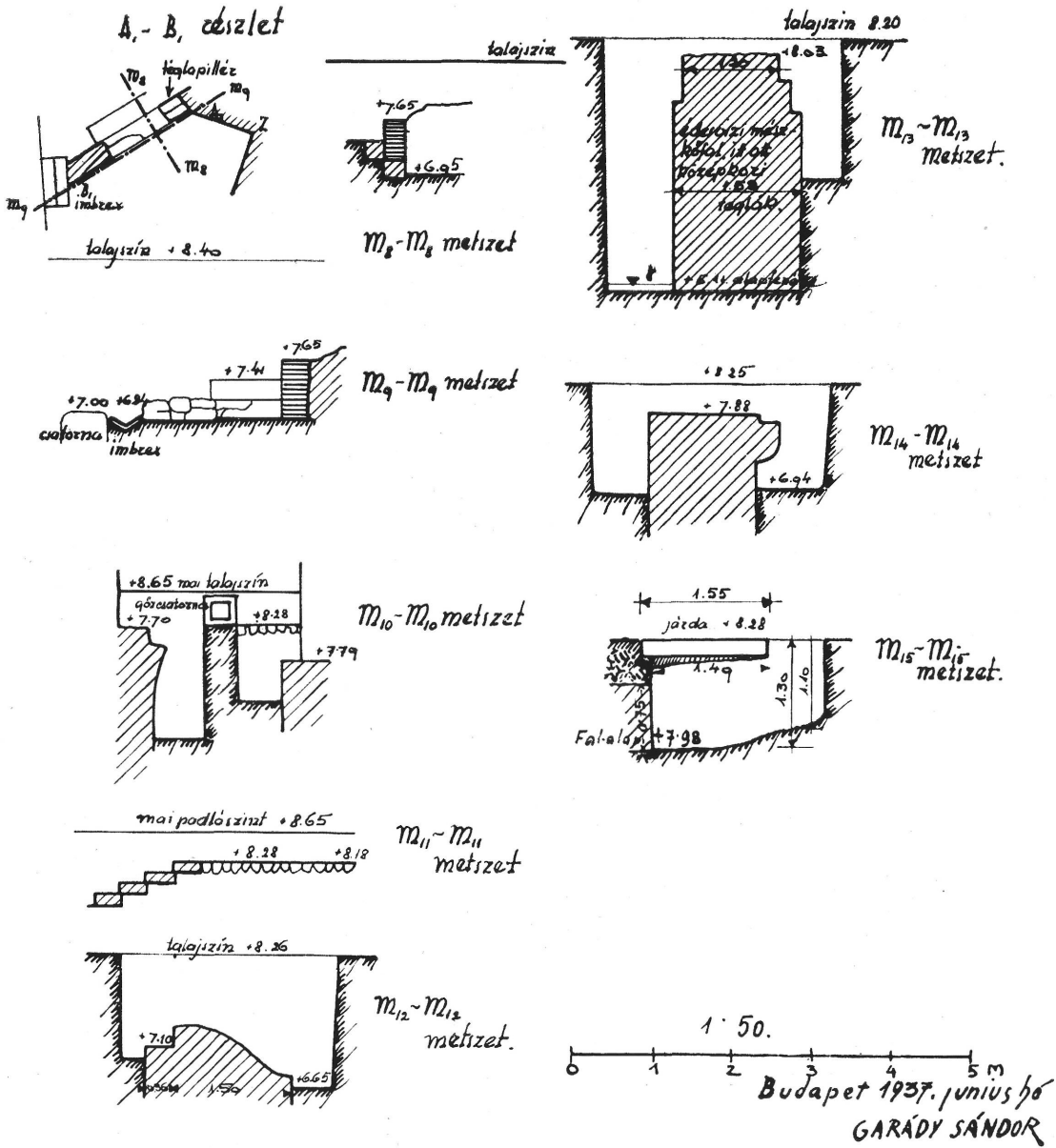
ványára akadtunk ($H_2-P_1-Z_1$ falrész). Ennek déli falát a már említett csatorna építése alkalmával távolíthatták el, csak a » Z_1 « sarok volt még megállapítható, a keleti fal teljes kiásását a bitumenes út, illetve a rajta közlekedő fürdőközönségre való tekintet akadályozta. Valószínűleg itt volt a templom bejárata s ez a toldalék az előcsarnok lehetett. A helyszínrajzból látható, hogy azt, helyesebben annak déli falát *keresztezi az előszőr megtalált dél-északi hosszanti épület fala*. Éppen a fentebb ismertetett oknál fogva nem állapíthattuk meg melyiknek a fala volt felül és melyiké alul. Mindenesetre már eddig is bizonyítékul szolgál arra, hogy a templom és az épület nem lehettek összetartozó építmények, hanem egymást kizárták. A legvalószínűbb föltevés, hogy a templom a régebbi, az utóbb említett épület az újabb és hogy amikor ez épült, a templom már nem állhatott fenn épségében.

A szentély déli falához szintén csatlakozott valamilyen toldalék, de sajátságosan 45° -ú szögnek megfelelően megtört fallal. Itt is a csatorna tette lehetetlenné a további kutatást. Ezen a falon egy ajtó vagy ablaknyílás is volt, középkori téglákkal körülfalazva és B_1 pontnál egy *római imbrex* folyókának fölhasználva. Ez a folyóka azonban valószínűleg később készülhetett, mert ez épületrésszel kapcsolatban bajos elképzelni rendeltetését. Ez a toldalék talán a sekrestye lehetett.

A hajó északi falának külső oldalán egy 2,70 m hosszú, mintegy 0,30 m széles kiugrás van (ld a 11. rajzon az $m_{14}-m_{14}$ metszetet). Ebből bejáratra lehetne következtetni, bár szokatlan, hogy ilyen aránylag kis-méretű templomnak mind a két hosszoldalán lett volna bejárata s emellett nem is szemben egymással. Lehet ugyan arra is következtetni, hogy ez a két bejárat nem egyidőben volt használatban. Valószínűnek tartjuk, hogy a templom nyugati oldalán éppen a sziklaomlások veszélyére tekintettel nem is volt bejárat.

A XXI. sz. kutatógödörben (ld a helyszínrajzot) talált pillérszerű nyúlványból következtetve a templomnak alighanem karzata is volt. Mindenesetre kár, hogy a nyugati falat az ott elvonuló út és villamoskábel miatt nem lehetett teljesen föltárni. Így érdekes részletek maradtak felderítetlenek.

A szentély keleti sarkain egy-egy átlósirányú, a szentély falával 135-fokú szöveget bezáró támpillérre akadtunk. A déli támpillért újabb



11. kép. — Az Erzsébet-híd és a Rudas-fürdő között végzett ásások részletrajzai.

időben egy csatornaépítés alkalmával megcsonkították, az északi azonban teljesnek látszik, bár az ott elvezető bitumenes út miatt azt sem áshattuk ki teljesen.

Ennek a pillérnek oldalai a végük felé 45° elhajlással kiszélesednek, majd derékszögben megtörve elkeskenyedvén valószínűleg élben végződnek. Egyelőre nem tudunk rá példát, hogy ilyen kiképzésű támpillérek korban összeegyeztethetők-e a Rudas-fürdő területén talált, kerubot ábrázoló a XI. századból származónak vélt homlokzattal. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a templom és a hajó nincsenek kötésben egymással, hanem érintkezőfalaik tompán illeszkednek, föltehető, hogy a hajó előbb épült, mint a mostani szentély és annak helyén eredetileg egy kisebb, talán félkör alakú foglalt helyet. Ezt persze csak a szentély területének teljes fölösásával lehetne eldönteni.

Az alapmélységek, már ahol ez az akadályozó körülmények folytán megállapítható volt, nagyon eltérőek. Míg a hajó nyugati falánál a mai talajszinttől 1.30 m-re, a Duna 0 pontjától + 7.98 m-re már elértük az alapot, »K₁«-pontnál a hajó és a szentély fala találkozásánál a hajó alapját a mai talajszinttől 2.86 m-re, a Duna 0 pontja felett + 5.34 m-re a szentély alapját + 5.11 m-re találtuk meg. A hajó fala azonban a szentélytől 0.60 m-re lépcsősen a szentély alapjáig ért. (Ld a 11. rajzon az m 13. metszetet.) A szentély keleti falánál hely hiánya miatt a fal alapjáig nem tudtunk leásni. Így »L₁«-pontnál a Duna 0 pontja felett + 5.74 m-re még nem értük el az alapfeneket. A fentiekből arra lehet következtetni, ami különben természetes is, hogy itt az eredeti talajszintnek a Duna felé erősen lejtősnek kellett lenni. Erre mutat, hogy a hajó és a szentély északi fala csatlakozásánál a falak külső oldala, ameddig leáshattunk, símára faragott kövekből van falazva és a fal felületén hiányzik az alapödrök oldalfalain észlelhető habarcs kitöltés.

A templom falai 1.25—1.50 m szélesek, sőt a szentély keleti alapfala 1.85 m széles, tehát a templom méreteihez viszonyítva erősek. Legnagyobb részt travertin (édesvízi) mészkőből dunakavicsos habarccsal vannak falazva, benne itt-ott egyes téglák.

A templom hossz tengelye a mágneses kelet-nyugati iránytól 19° -kal tér el dél felé. Ez aránylag nem is sok. Így például a Szent István építette székesfehérvári bazilikáé 28° -kal, a vele közel egykorú veszprémi székes-

egyházé 32°-kal, a zsámbéki kolostortemplomé meg éppen 40°-kal tér el a kelet-nyugati iránytól.

Egy különössége a szentélynek, hogy a diadalív nyílása a templom tengelyéhez viszonyítva nem részarányosan van elhelyezve, hanem — legalább is az alapfalakban — mintegy 35 cm-rel délfelé eltolódott. Lehetséges azonban, hogy a fölmenő falaknál ezt a rendellenességet már kiküszöbölték.

Nem lehetetlen, hogy a szentély fölött torony emelkedett. Ezt annyival is inkább föltételezhetjük, mert egyebütt toronynak a nyomára nem akadunk és mert az eléggé tekintélyes falméretek mellett a támpilléreknek alig volna jogosultságuk.

Olyan középkori templomunk, helyesebben annak maradványa több van Nagymagyarországon, amelynek egyenes záródású a szentélye, sőt ezek éppen a régebbiek közé tartoznak. Tornynos szentélyről azonban csak egyről van tudomásunk. Ez a békásmegyeri úgynevezett Puszta-templom. Ma a tornya már nem látható, mert időközben elpusztult, helyesebben elpusztították a békásmegyeri svábok. Németországban és Ausztriában több ilyen tornyos szentélyről van tudomásunk.

A templom hajóján belül az északi fal mellett egy csonka, kívül pedig egy majdnem ép tetemet találtunk a fallal párhuzamosan, tehát keletre fekvőn. Azonkívül körülöttük és a hajó többi részén is sok emberi csontot széjjelszórtan. Ugyanitt évekkel előbb, mikor a kertet rendezték, szintén sok emberi csont került elő.⁴ Ez arra mutat, hogy itt a templomon belül és kívül temetkeztek. Temetkezni a középkorban vagy plébánia vagy kolostor templomában szoktak.

Kolostorról itt aligha lehet szó, hacsak a szent János lovagok kolostorára, kórházára és Szent Erzsébetről nevezett templomára nem gondolunk. Az ásatások eredménye azonban nem szól emellett. Eltekintve attól, hogy a tőle délre kiásott épület, amint erről már fentebb megemlékeztünk, későbbi keletű, nélkülozi a kolostoroknál szokásos kerengőt és beosztást.

Különben is a szent János lovagok kórházát és templomát már a töröktől való visszafoglalás után is bizonyára a még fennálló rommaradványok alapján, mindig a volt Sáros-, most Gellért-fürdőnél keresték. Ezért építettek oda újból dögvészes kórházat és templomot is. Sajnos

a Sáros-fürdő lebontásakor és a Gellért-fürdő építésekor tudtunkkal senki sem foglalkozott ezzel a kérdéssel és nem figyelt erre.

Egy nagyobb méretű súlyos *pillérfejezet* azonban, amely a Sáros-fürdő lebontása alkalmával elkerülte a megsemmisülést és ma a Halász-bástyai Kőtarban látható, arról tanuskodik, hogy itt középkori épületet joggal tételezhetünk föl. Ha tehát megmaradunk amellett, amit különben eddig is úgy véltünk, hogy a Szent János lovagok kórháza és temploma a mai Gellért-fürdőnél volt, a Rudas-fürdő kertjében kiásott és most ismeretett templomot plébániatemplomnak kell tartanunk.

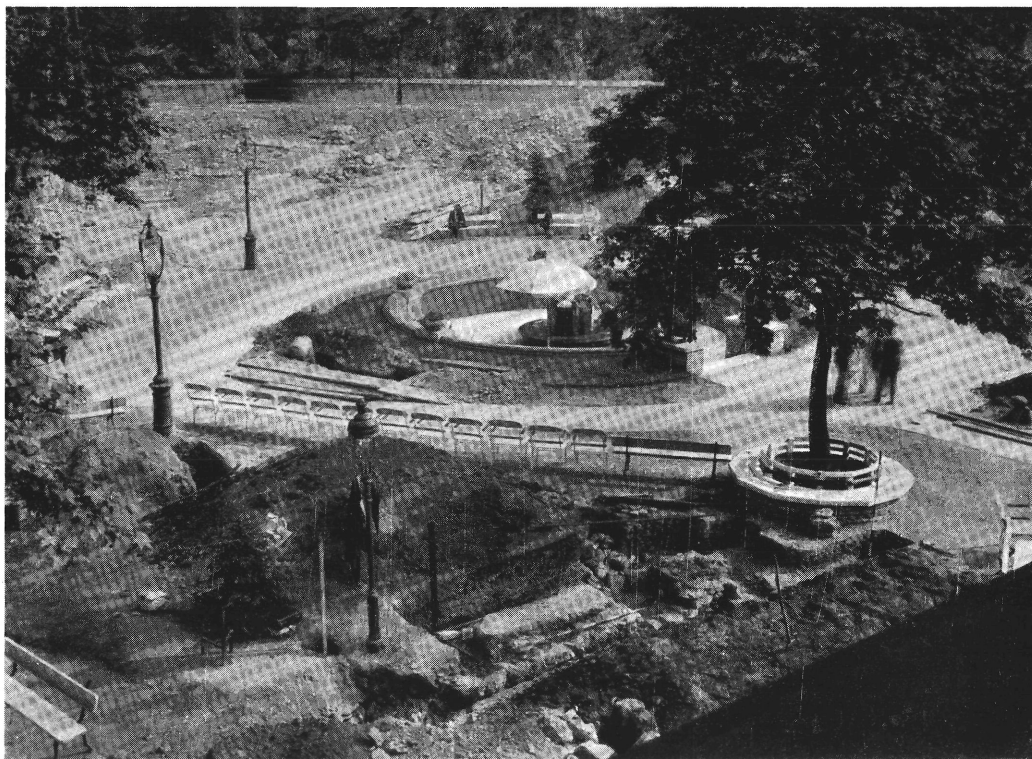
Az egykorú oklevelek Kispesten (ez volt a magyar neve), vagy német néven Kreenfelden (később magyarítva Kelenföldön) csak egy plébániatemplomról emlékeznek meg. Ez pedig a szent Gellért-temploma volt.

A legenda szerint Gellért püspök Endre és Levente üdvözlésére Székesfehérvárról Diódot (a mai Diósd) érintve megállapításom szerint, amelyre itt részletesen nem terjeszkedhetem ki, az úgynevezett mészarosok útján és a Gellérthegy és Naphegy közti nyergen át (Budaörsi-út tájéka — Hadnagy-utca) érkezett a *pesti* révhez. Kíséretében voltak Beszteréd, Bódi (Böldi) és Beneta püspökök és Szónok ispán is nagy sokasággal. Itt találkoztak velük Vatával élükön a fellázadt pogány magyarok, akik szintén Endrét és Leventét várták.

A pesti rév jobbparti, mai budai oldalához érve a két sokaság összeközött, amelynek gyászos következménye volt Szent Gellért, Bódi és Beszteréd püspökök, valamint Szónok ispán és sok keresztény hívő vértanú halála. Ekkor a mai budai oldalon aligha lehetett templom, hiszen azt a pogány magyarok bizonyára feldúlták volna. Másodnapra Szent Gellért holttemét, amint a legenda határozottan nem is egyszer említi, *Pesten* (és *nem Kispesten*) a Boldogasszony-templomban (a mai belvárosi plébániatemplom elődjében) temették el.

Nem lehet tehát elképzelni, hogy ez a Boldogasszony-temploma a jobbparton lehetett volna. Hiszen a pogány sokaság elől Pestre, mint akkor már megerősített helyre, akart menekülni csónakon Szónok ispán is. A pogány lázadók elől tehát röviddel halála után csakis a Duna tulsó partjára, a biztosabb pesti oldalra menthették át Szent Gellért tetemét.

Ugyancsak nem lehetett Szent Gellért-temploma a mai tabáni Szent Katalinról elnevezett — plébániatemplom helyén sem, mert ez

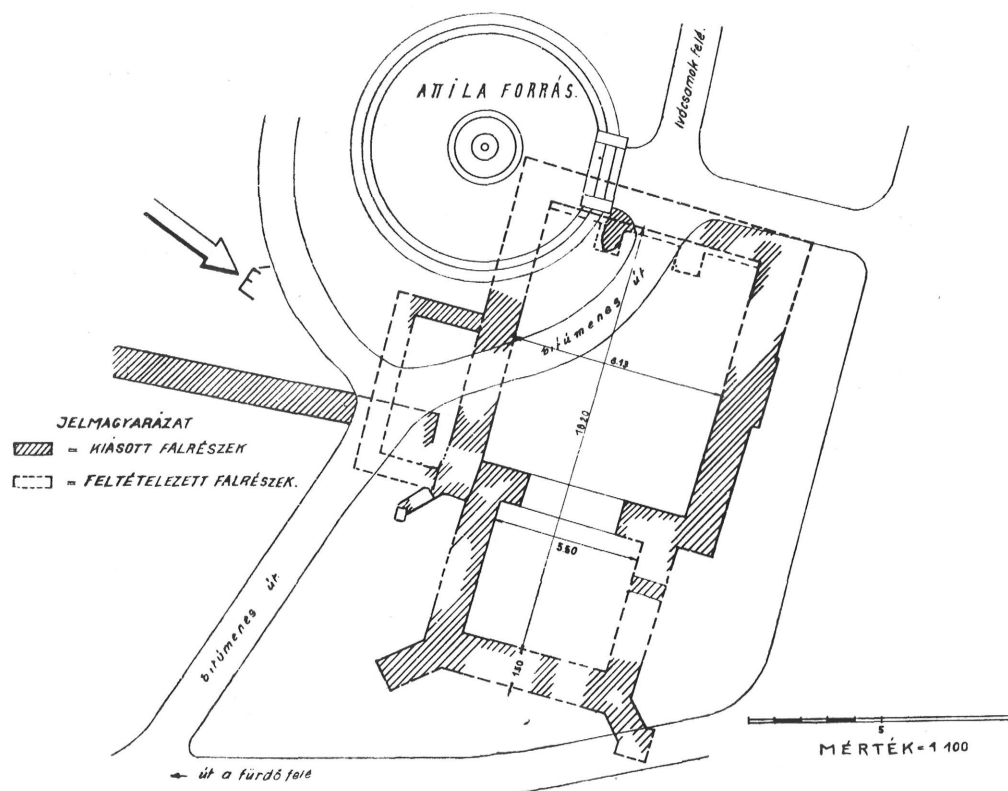


12. kép. – A Rudas-fürdői ásatások.

ellenkeznék a krónikák és Bonfini azon megállapításával, hogy Szent Gellért-temploma azon a helyen állott, ahol őt letaszították és fejét a sziklán összezúzták. Azonfelül a legenda arról beszél, hogy az árvíz nem bírta lemosni Szent Gellért vérének nyomát. Már pedig a tabáni plébánia-templom magaslaton, árvízmentes helyen áll, oda árvíz soha sem érhetett.

Mint külön érdekességet említjük fel ehelyütt, hogy a templom hajójának északi fala mellett egy kerek 7 cm hosszú 3 cm széles, 2 cm vastag márgadarabka került elő, amelyen vörös folt van. Olyan, mintha *vérrel lenne átitatva*. A budai márgánál nem ritka ez a vasoxyd okozta vörös színeződés. Azonban ezen a helyen sehol budai márga nem található, hanem csakis fölötte, a Gellérthegy sziklás oldalán. Tehát onnan kellett valahogyan leesnie vagy legurulnia. Innen magyarázható a legendában említett véres szikladarab is, amely éppen miután csak egyes

darab volt, felülről eshetett oda talán éppen Szent Gellért vértanusága alkalmával. Tehát ez a lelet mellékesen szintén bizonyíték arra, hogy ez a hely lehetett a vértanuság helye. A tabáni templom helye tehát éppen a hegytől való nagyobb távolsága miatt már ezért sem jöhet számításba.



13. kép. — A Rudas-fürdő kertjében kiásott templomrom alaprajza.

Végül meg kell említenem, hogy tabáni ásatásaim során a tabáni templom szentélye alatti kriptában is kutattunk és ottan ásatásaink során csak egy csatorna nyomaira akadtunk.

A plébániatemplomban látható — a XII. századból származó — Krisztus-dombormű sem lehet nyomós érv a Szent Gellért-templom ottléte mellett, mert kis, alig 40 cm-nyi méretei mellett egy ember a kezében távolabbról is könnyen elhozhatta.

Istvánffy leírására sem célszerű ebben a tekintetben hivatkozni, mert Istvánffy vagy 1535-ben, vagy 1538-ban született, tehát aligha láthatta Szent Gellért-templomát, hiszen Buda 1541-ben már végleg a török kezére került és Szent Gellért-temploma helyén ekkor már talán csak üszkös romok állhattak. Különben is Istvánffy egy Korogiról szóló anekdota keretében csak odavetőleg említi a templomot.

Bízvást állíthatjuk tehát, hogy a Rudas-fürdőnél talált templom maradványai a *kispesti Szent Gellért-templommal* azonosak.

Végezetül a 13. sz. képen az Erzsébet-hídfőn levő révkapitányság ablakából készült fényképfelvételt mutatunk be. Ez a kép a Rudas-fürdő kertjének egy részlete, a háttérben az Attila-forrás medencéjével, az előtérben pedig az ásás színhelyének egy részletével. A kitzörúd rajta fekszik a templom hajója északi falán. Az előtérben látható gázlámpa a hajó és a szentély északi csatlakozási pontja fölött van, a széksor végén a középtérben álló lámpaoszlop pedig a hajó és a szentély déli csatlakozási pontja fölött. Munkánk végeztével a falmaradványokat be kellett temetnünk.

Kívánatos volna, ha már a maradványok teljes föltárására nincsen mód, bár épület ma sem áll a helyén, tehát lényeges akadálya ennek nem volna, hogy úgy, amint az már tervbe volt véve, a templom körvonalai a Rudas-fürdő kertjében kövel láthatóan kirakassanak.

A templom körvonalait a 13. képen láthatjuk.

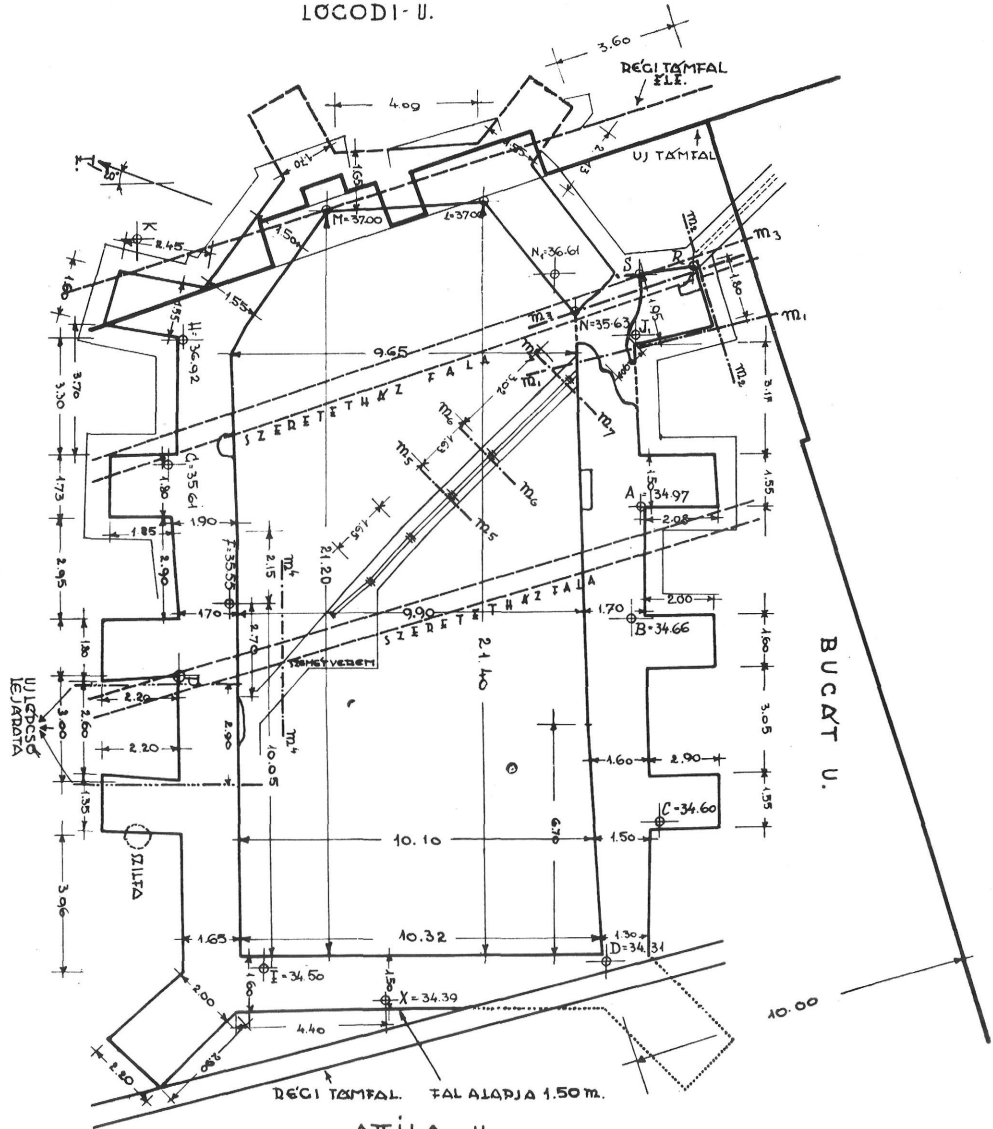
4. Szent Lázár-temploma az I. ker., Bugát-utcában.

A Szent Lázár-templomnak maradványaira 1939-ben, a Székesfővárosi Elektromos Művek Attila-utca 61—63. sz. alatt épülő áramátalakító épülete Bugát-utcai oldalán végzett befejező földmunkálatai folyamán bukkantunk. A hajó déli oldalán levő két támpillér alapja árulta el jelenlétét éppen a tizenkettedik órában, amikor azokat már részben aláásták és bontani akarták. A két támpillér tekintélyes méreteiből nagyobb építmény maradványaira következtettem s javaslatomra június 12-én elkezdtük annak föltárását.

Az ásások igazolták föltevésem helyességét. Egy templomrom alapfalai kerültek elő a föld alól. Az ásásoknak a Lógodi-utca felé eső részét

Δ ΜΑΘΗΤΕΙΟΥ Δ ΔΥΝΑΜΟ ΠΟΝΤΙΑΡΑ
 ΒΟΝΑΤΟΖΟΝΑΗ.

ΛΟΚΟΔΙ-Υ.



ATILA - U
 ALAPRAJZ 1:100

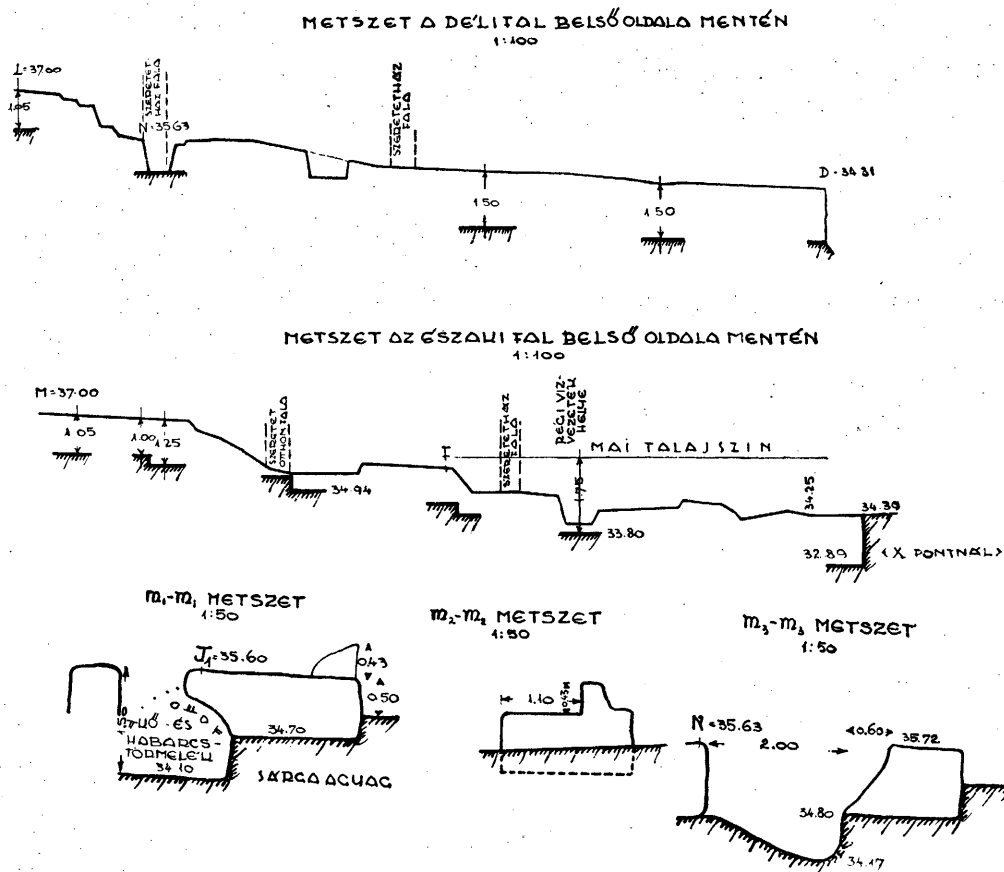
ATILA-U. 61-63 SZ.
 Δ ΣΧΕΔΙΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΣΧΕΔΙΑ
 ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ.

1940. Január hó 20.
 GÁRDY SÁNDOR

14. kép. — Az I. ker., Bugát-utcában kiásott templom alaprajza.

felette megnehezítette a mozgásban levő várhegy lejtőjének ideiglenes megtámasztására készült ducolás. Az útban álló ducolásokat ismételten ki kellett váltani, hogy a falomokat kiáshassuk.⁵

A munka első szakasza július hó 6-án fejeződött be. Az ásatási munka második szakasza ugyanez év szeptember hó 9-én indult meg.



15. kép. – Az I. ker., Bugát-utcában kiásott Szent László-templom metszetei.

Ekkor kezdették meg ugyanis a Lógodi-utcai új támfal építését és ezzel kapcsolatban a meglévő régi, már részben elmozdult fal lebontását. A munkának ez a szakasza, amelynek során a templomromnak az új támfal alapjainak kiásása alkalmával előkerült falrészeit kísértük figyelemmel, vizsgáltuk meg és mértük föl, valamint lefényképeztük, szep-

tember 30-án záródott. Ezeknek a napvilágra jutott falmaradványoknak egy része ugyanis az új támfallal elkerülhetetlenül újból eltakartatott.

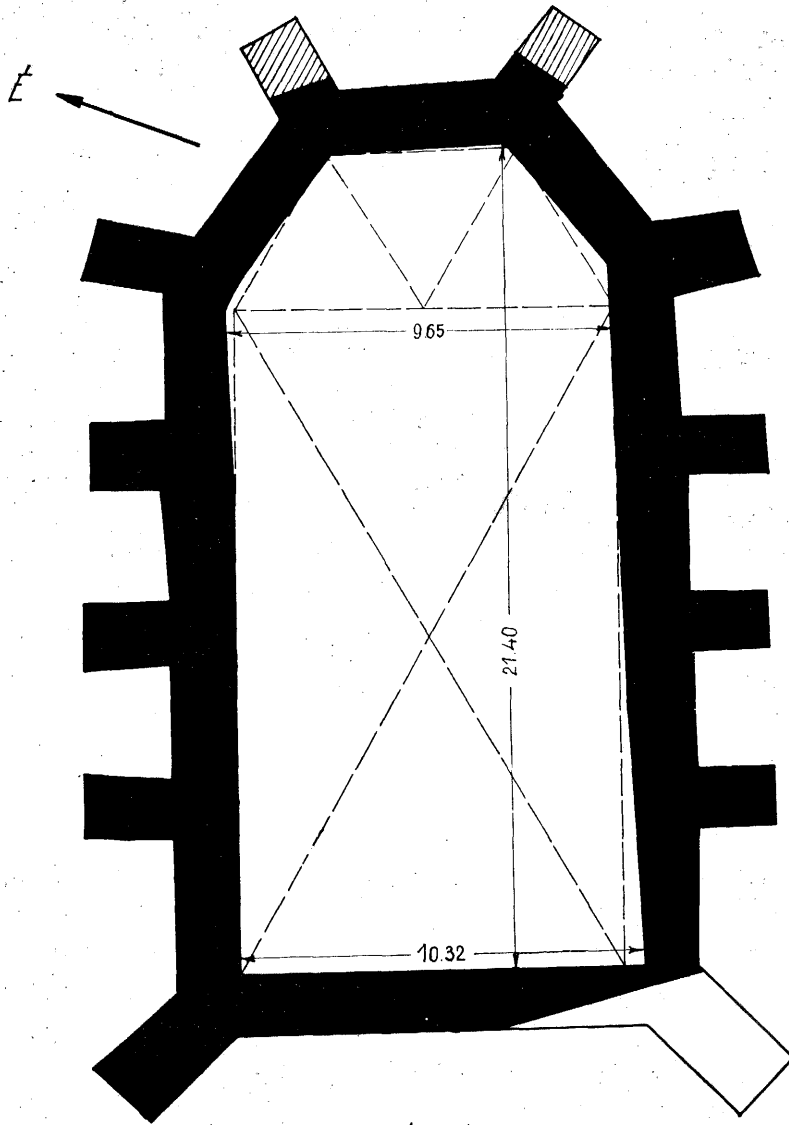
A feltárási munkák harmadik szakasza ugyanez év október hó 26-ától november 14-éig tartott. Ekkor a már elkészült új támfal védelme alatt elvégeztük a még hátralékos falrészek kiásását és a kiásott falrészeknek védőburkolattal való ellátását is.

A 14., 15. és 16. képen bemutatjuk a templom alaprajzát, hosszmetsetét és délkeleti sarkának néhány jellemző keresztszelvényét. Egyszerű egyhajós templomtest a hatszög felével záródó apszissal. A templomi délnyugati sarkát nyilván akkor, amikor a XVIII—XIX. században az előtte elhúzódó támfalat építették, lebontották. Föltételezhetjük, hogy ezen a sarkon is ugyanolyan támpillér volt, mint az északnyugatin. Toronynak nyomát nem találtuk, hacsak a hiányzó délnyugati sarkon nem volt torony, noha ez alig valószínű. Inkább lehetséges, hogy úgynevezett huszártornya volt.

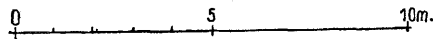
Buda eddig ismert XVI—XVIII. századbeli látképei erről úgyszólván semmit sem mondanak. Így például Budának nyugat felőli Siebmacher János nürnbergi metsző által 1598-ban készített látképén⁶ a várhegy lábánál végigvonuló házsor Lógod helységet akarja ábrázolni. Erről tudjuk, hogy a közelmúltban Fehérvárinak, akkoriban *Lógodinak* nevezett kaputól északra terült el a mai Lógodi-utca mentén. Mária királyné is a mohácsi vész után erre menekült s Lógodon várta be Burgio János pápai követet, a poggyászt összekészítő Thurzó Eleket, Szalaházy Istvánt és Bornemisza Jánost.⁷

Siebmacher metszetén a házak sorában azonban hiába keresünk templomra emlékeztető épületet. Az 1684-iki ostromot ábrázoló Wussimféle metszeten⁸ a bal előtérben látható ugyan egy »F« jelzésű, templomnak beillő tornyos épület, tornya tetején félholddal a magyarázó szöveg szerint »Ein kleines Schloß«, amelyben a balszárny első tartaléka táborozott. Ez azonban a képen annyira félre esik templomunk helyétől, hogy avval nem tudjuk azonosítani. Pedig templomunknak, az alábbiakból következtetve kiemelkedő helyet kellett elfoglalnia.

Amint már fentebb is említettük, a templomnak már csak alapfalait találtuk meg. Sőt még a magasabban megmaradt apszis falai is csak alapfalak, mert padlószintnek ott sem találtuk nyomát és a falak belső



MÉRTÉK = 1:100



JELMAGYARÁZAT

- = MEGLÉVŐ FALAK.
- ▨ = VALÓSZÍNŰLEG MEGLÉVŐ, DE KI NEM ÁSOTT FALAK.
- = HIÁNYZÓ FALRÉSZEK.

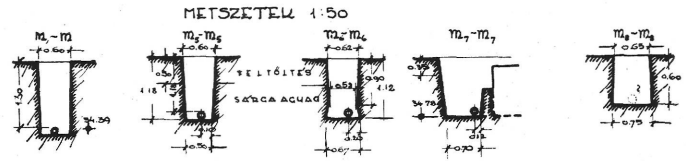
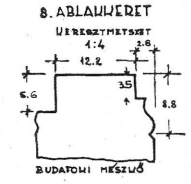
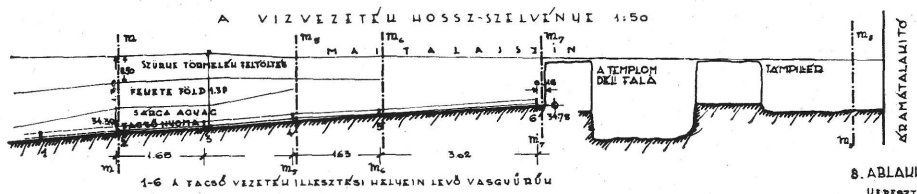
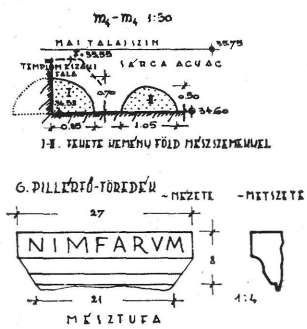
16. kép. — A Bugát-utcában hiásott Szent Lázár-templom romjai és szerkesztési rajza.

felülete is alapfalra mutatott, mert a rajta levő habarcs olyan volt, amint az alapködrökben készült falazatnál szokott lenni és símára vakolt felületnek semmi nyomát nem lertük.

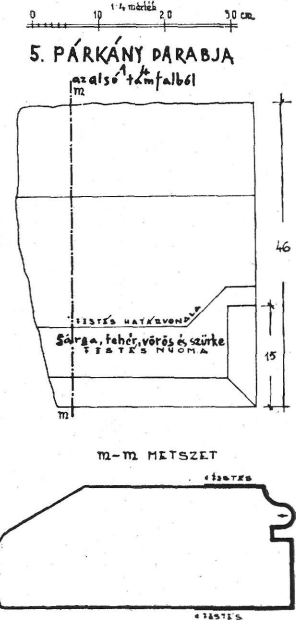
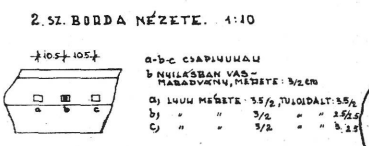
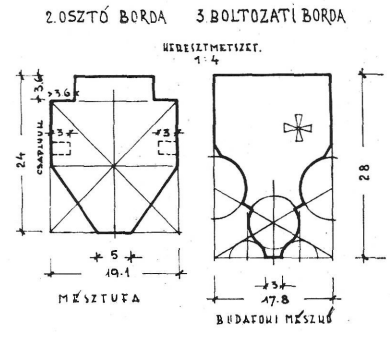
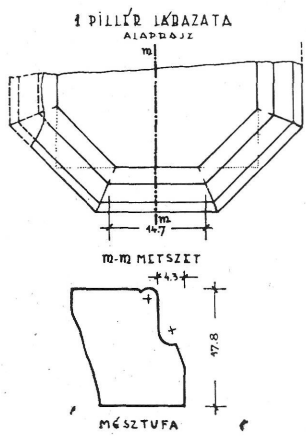
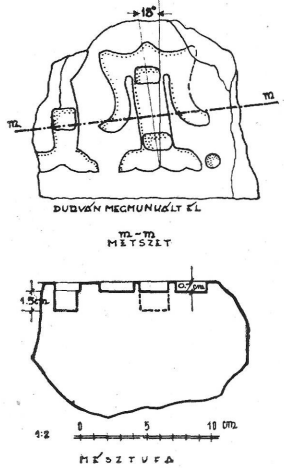
Az apszis megmaradt keleti falának felső éle a Duna 0 pontja felett + 37.00, a nyugati fal déli sarka + 34.31, az északi, + 34.50. Tehát a templom nyugati felében legalább is 2.00—2.70 m magasságban még az alapfal is hiányzott. Mindamellet még itt is megmaradt belőle 1—1½ m magasságú rész. Itt az alapfenék átlagos szintje a Duna 0 pontja felett + 32.90. Ebből következik, hogy az Attila-utca felé eső nyugati oldalán legalább is 4.5 m magas alapfalának, tehát a templomnak magaslaton állónak s így *messzire láthatónak kellett lennie*.

Abból, hogy a fentebb említett metszeteken nincsen nyoma, kétféle következtetést vonhatunk le. Vagy nem megbízhatóak a metszetek, vagy a templom a metszetek készítése idején már elpusztult. Ez utóbbi esetet valószínűsíti a hajó területén talált, tartalma után ítélve törökkorinak látszó szemétverem és egy ugyancsak a hajón végigvonuló facsöves vízvezeték maradványa. Ezekre itt most bővebben nem térhetek ki. (Ld a 14. képet.) Csak annyit említek még meg, hogy emiatt a vízvezeték miatt a templom hajójának és szentélyének délkeleti csatlakozásánál levő falsarok és támpillér falazatát széjjelrombolták, tehát kétségtelen, hogy a vízvezeték a templom elpusztulása után készült.

A templomnak nem volt a hajótól külön választott szentélye. Belső hossza az alapfalak között mérve 21.20 m, illetve 21.40 m, belső szélessége a nyugati végén 10.32 m, a keletin 9.65. Különösen feltűnő az utóbbi két méret közti nagy — 0.67 m-nyi — különbség. Bár az ilyen eltérések különösen alapokban nálunk nem szokatlanok a középkorban, ez az aránylag rövid távolságra eső méretkülönbség mégis ritkaságszámba menő. Ennek következménye, hogy a templom déli és nyugati fala által bezárt szög kerek 3°-kal kisebb a derékszögnél. Részben emiatt a hajó és az apszis csatlakozási pontjai sem esnek egy merőlegesbe. Itt az eltérés kerek 1.10 m. A templom szerkesztési rajzát a 16. ábrán láthatjuk. Erőteljes — 1.50—1.70 széles — falait 12 ugyancsak vaskos méretű támpillér veszi körül. Joggal következtetünk ebből arra, hogy a templom be volt boltozva. Keletelése a csillagászati égtájtól körülbelül 20°-nyira tért el észak felé.



4 A RÉGI TÁMFALBAN TALÁLT FARAGVÁNY 1:2



1940. Február hó
GARÁDY S.

17. kép. - Az I. ker., Bugát-utcában kiásott Szent Lázár-templom részletrajzai.

Faragott, helyesebben tagozott követ a templom falaiban — alapfalakról lévén szó — nem találtunk. Azonban részben a szeretetház Bugát-utcára eső falából, részben az Attila- és Lógodi-utcai régi ugyancsak lebontott támfalakból kerültek elő faragott kövek töredékei. Amint tudjuk, a szeretetház lebontása alkalmával került elő az a vörös márványból faragott, oroslánba ojtott torz emberfő is, amely kétségtelenül valamely díszkút része lehetett. Sajnos, az áramátalakító épület építése alkalmával is sok minden elveszhetett, talán régi falak maradványai is. A főntebb említett vízvezeték is, amint azt megállapítottuk kétségtelenül átért az áramátalakító területére is, de mindezekről úgy tudom a székesfővárosi régészeti és ásatási intézetnek nem volt tudomása és az építkezést ezen a részen tudtommal ebből a szempontból senki sem ellenőrizte.

A Bugát-utca területére eső falakból előkerült faragványok egy részéről a 17. kép nyújt tájékoztatást.

Ezek egy pillér lábazata (1), egy ablakosztó borda (2), egy boltozati borda (3) és egy különös tagozású párkányrészlet (5). Az 1. sz. pillér és a 2. sz. ablakosztó borda travertin mészkőből való, a másik kettő lágyabb tétényi mészkőből. Az 1. darab a felső, a többi az alsó támfalból került elő. A boltozati borda oldalán sárga, feketésszürke és vörös, a párkányrészleten (5. sz.) sárga, fehér, vörös és feketésszürke festés nyomai láthatók. Ezek csúcsíves stílusúak. Korhatározó szempontból az *ablakosztó*- és a *boltozati* borda érdemelnek különös figyelmet. Ha föltételezzük, hogy a templomból valók, ezt pedig, úgy véljük, joggal tehetjük, akkor a templom keletkezési korát a XIV. század első felébe tehetjük. Erre mutat vagy még korábbiba a Dunakaviccsal és forró mésszel készült habarcsa is.

Említésre méltó a talált faragott kőtöredékek között egy renaissance ablakkeret darabja budafoki mészkőből (ld a 17. sz. képen a 8. sz. rajzot), továbbá egy ugyancsak renaissance vagy talán római (?) pillérfejezet (6. sz. rajz) mésztuffából, a felső lemezen »N I M F A R V M« felirattal. Ezen kívül ugyanis más kétségtelen római lelet csak egy tegula töredéke.

Ezen a tájékon az eddig ismert okleveles adatok csak a Szent Lázár-templomáról emlékeznek meg. Ezt említi Logod községgel kapcsolatban, de *nem mint a község templomát*, az 1390-iki választott bírósági határozat,



18. kép. – A Bugát-utcában talált Szent Lázár-templom részlete ásatás közben.

amely a Várbeli Nagyboldogasszony temploma és a Mária Magdolna-templom plébániájához tartozó területek határvonalait állapítja meg.⁹ Ugyancsak megemlékezik *e templomról* I. Ulászló király 1441. január 3-án kelt okirata, amely a fentemlített vitás, illetve peres ügyben, a pernek végleges elintézéséig jóváhagyja a két plébániának az érdekelt plébánosok és hívek hozzájárulásával Buda város tanácsa által megállapított határait.¹⁰

Megemlékezik továbbá e templomról egy 1355 november 30-án kelt végrendelet is. Ebből csak annyit tudunk, hogy Szent Lázár temploma felett egy »*Reme*« nevezetű szőlő volt.¹¹ Ez a megállapítás ennek a helynek teljesen megfelelő, mert ez a hegyoldal bortermelésre alkalmas. Még a múlt században is szőlők voltak itt. Ezeket diákkoromban még magam is láttam és látogattam. Fontos ez az okirat azért, mert ebből megtudjuk, hogy a templom 1355-ben már állott. Ez az adat tehát a fentebb említett faragott kövekből levont következtetéssel is összhangban van.

Itt megemlítendőnek tartjuk azt is, hogy Drugeth János nádor 1330-ban pártfogásába vette az akkortájt Magyarországra is elszármazó jeruzsálemi Szent Lázár-lovagrendet.¹² Így tehát a templom építése elég szűk határok közé szorítható. Schier ugyan IX. Gergely pápa 1236-ban kelt bullája alapján előbbre helyezi Magyarországon való megtelepedésüket, de ezt nem tartjuk valószínűnek.

Végül még egy ismert adat Temesváry Pelbárt Sermones pomerii c. 1498-ban megjelent művében a nyári rész XXI. beszédében van.¹³ Ebben ugyanis egy Buda városában megtörtént csodáról van szó. Itt ugyanis egy szőlőben kétszer szüreteltek »*que vinea usque modo vocatur sancti Lazari vinea, quia illi hospitali delegata*«. Tehát ebből megtudjuk, hogy Szent Lázár egyházának *kórháza* is volt. Ezt különben Schier is említi Buda sacra c. munkájában, de ebből következik az is, hogy csak a jeruzsálemi Szent Lázár lovagoké lehetett. A védőszentjük, ha ennek nevezhetjük, tulajdonképpen a bibliai példabeszéd (Luk. evang. 16. 19—31.) daganatokkal borított alakja, tehát alighanem képzeletbeli alak. A rend első csírája Jeruzsálemben a kitaszítottakból: a bélpoklosokból keletkezett és csak a XII. század fordulóján, a XIII. század elején alakult át lovagok rendjévé.



19. kép. – Szent Lázár temploma a Lógodi-utcai támfal építése közben.

A kórház az ásások eredménye szerint nem lehetett összeépítve a templommal. Nyomai a volt szeretetháznak a templomtól északra eső, eddig még fel nem tárt területén kereshetők, hacsak nem feküdtek a délre eső, vagyis székesfővárosi elektromos műveknek a közelmúltban felépített, már fentebb említett áramátalakító épülete területén. Ez esetben persze le kell örökre mondanunk arról, hogy azokat valaha is megtalálhassuk. Az északi oldalon pedig kutatni csak akkor lehet majd, ha a Lógodi-utcai támfalat meghosszabbítják, mert a mostani ducolások mellett kockázatos dolog lenne ezen a helyen ásásokat végezni. A kórház különben fából épült is lehetett. Ez esetben kevés vagy semmi nyomát sem fogjuk találni.

Az apróbb leletek közül fölemlítendőnek tartjuk a fehér és füstösre égetett Árpád királyok kori fenékbélyeges és bélyegnélküli cserépedény töredékeket. Ezek a templom területén szétszórtan (egyik a szentély falon) heverték. A bélyegek egyszerű és kettős kereszt.

Azonkívül akadtak XV. és XVI. századbeli benyomkodott peremű és perembélyeges úgynevezett vascseréptöredékek is.

A talált érmek a következők:¹⁴ I. Ulászló rossz ezüst obulusa (CNH 149. A), V. László ezüst denárja (CNH 182), Hunyadi Mátyás rossz ezüst obulusa (CNH 219) és ezüst denárja (CNH 239. A) Salzburg, Leonhardt von Keutschach ezüst érme 1506-ból, II. Lajos ezüst denárja *budai veret* 1526-ból (CNH 3 ob B/A), Nagy Frigyes ezüst krajcárja 1740-ből, 2 darab osztrák-magyar rézkrajcár 1800-ból és egy hamis magyar 10 krajcáros, úgynevezett újpesti hatos 1869. évszámmal.

A templom falmaradványait egyébként Budapest Székesfőváros elhatározásából beillesztették a Bugát-utca lejárójába s így azokat az arra járók megsejmelhetik. Kívánatos volna a hiányzó délnyugati saroktámpillér elkészült kiegészítésének vörös téglaburkolatát terméskőburkolattal kicserélni, mert a téglaburkolat nagyon elütő és szemet sértő.

Végezetül a 18. és 19. képen a templom ásási munkáiról adunk két jellemző fényképet. Az előbbin a július hó 5-iki állapot látható. A háttérben a szeretetház még akkor fennálló része előtt a hajó északi fala két támpillérrel (az egyiken kitűző rúd fekszik). A középrészen a megtalált facsöves vízvezeték kutatóárkának egy darabja. A másik, a

hajó délkeleti sarka felé irányuló darabon még a Lógodi-utcai régi támfalat támogató ducgerendák nincsenek eltávolítva. Addig, amíg ezeket el nem távolították, a vízvezeték kutató árkot folytatni nem lehetett.



20. kép. – *Bugát-utca. A Szent László-templom hajójának délkeleti sarka.*

A 19. képen a kép jobboldalán a Lógodi-utcai új támfal számára kiásott alap. Ez a kép a szeptember 29-iki állapotot mutatja. A ducolás alatt az alapfenéken látható a templom apszisának a fala. Hozzá csatlakozik az előtérben az egyik támasztóborda. Ezek a falak csak részben maradtak szabadon.

A 20. képen a templom hajójának délkeleti sarka látható, azon a helyen, ahol hozzá az apszis csatlakozik.

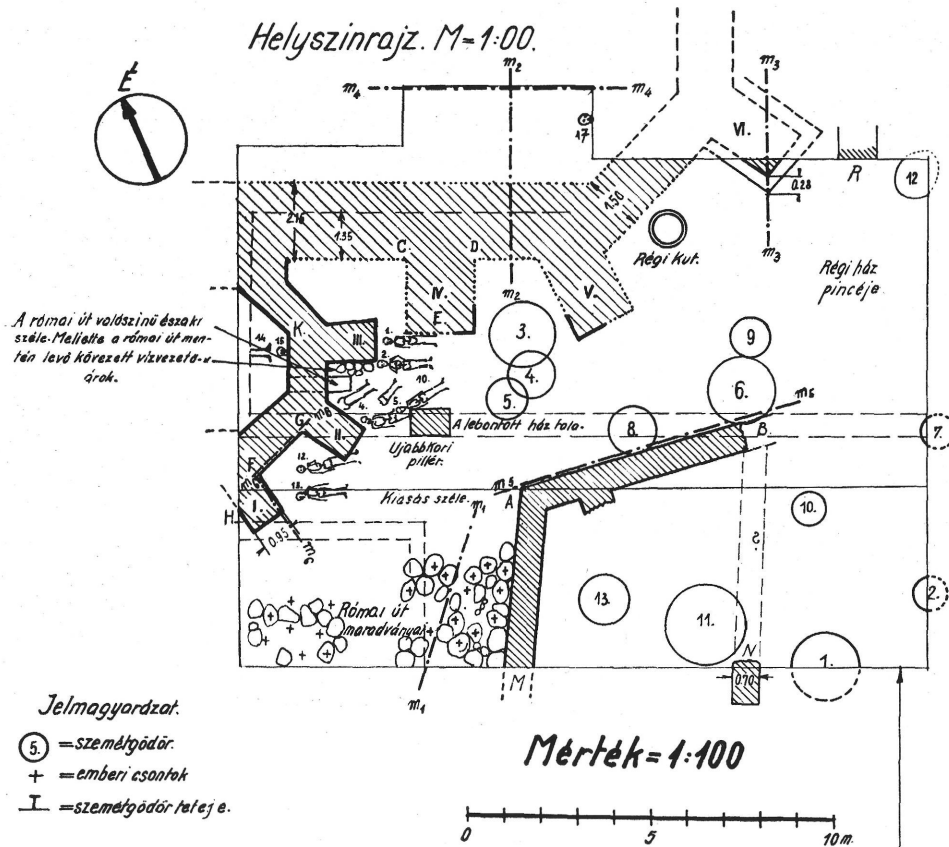
5. A vizivárosi Szent Péter vértanuról elnevezett plébániatemplom.

Több oklevélben megemlíttetik a mai vizivárosban — amelyet hajdan egy részében zsidóvárosnak is neveztek — a Szent Péter vértanu (nem tévesztendő össze Szent Péter apostollal) tiszteletére emelt plébániatemplom. Erről a későbbi írók is megemlékeznek, így például Schier Xistus és Rupp Jakab is. A templomról magát a templomot körülvevő városrészt is Szent Péter városnak nevezték.

Főképpen *magyar* templom volt, magyar adakozásból épült és a magyarok választották a plébánost is, akit az esztergomi érsek erősített meg. Kilenc plébánosának a nevét is ismerjük. Ezek: 1270-ben Ádám, 1272-ben Jakab, 1301-ben Jakab és Péter, 1342—49 között Márk, 1366-ban Lőrinc, 1390—92 között Chenadi Gellért, 1460-ban Benedek és 1470—1480 között Pál, utóbb Imre. A templom 1253 után épülhetett, mert Péter vértanut IV. Ince pápa 1253-ban avatta szentté.

E rövid tájékoztatást előre bocsátva emlékeziünk meg a Csalogány-utca 7. sz. lebontott ház helyén 1942-ben épült új épület alapozási munkái alkalmával előkerült falmaradványokról. Az alapozási munkákat május havában kezdték el. Ezeket a munkákat főleg a már előbb a Csalogány-utca 3/d sz. (Gyorskocsi-utcai sarok) ház alapozása alkalmával megtalált római elágazó útvonalnak a telken való megállapíthatása végett tüzetesen ellenőriztük. Az alapozási tervet éppen az ebben az utcában már fölépült új házak építésénél a talajvíz fellépte folytán szerzett rossz tapasztalatok miatt megváltoztatva, nem pillérekkel végezték, hanem az alapödröt teljesen kiásták. Ez régészeti szempontból is kedvező volt, mert így nemcsak egyes, egymástól elszigetelt, hanem összefüggő faldarabokat tudtunk megállapítani és fölmérni. Ehhez járult még, hogy a kellő teherviselő képességű talaj is elég mélyen feküdt. Viszont a kutatómunka alaposságát kedvezőtlenül befolyásolta az építkezési munka gyors menete. A munkálatoknak már az elején a telek nyugati és északi határvonala mentén egy háromhajós, körülbelül 16—20 m szélesre becsülhető, tehát nagyobb méretű csúcsíves templom déli szentélye apszisának lezáró falaira és a főszentély déli falára (ld a 21. sz. képet) akadunk.

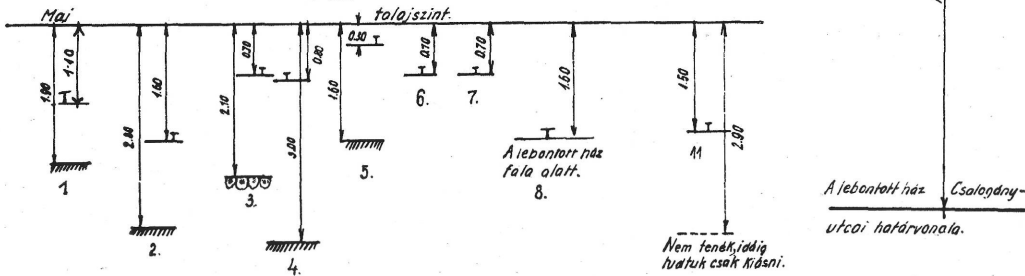
Mind az oldalszentély, mind a főszentély lezáró fala a nyolcszög fele. Mind a kettőnek három-három, tehát összesen hat támpillére fal-



Jelmagyordzat.

- ⊙ = szemetgödör.
- + = emberi csontok
- ⊥ = szemetgödör tetője.

Szemetgödörök helye és feleke
1:50.



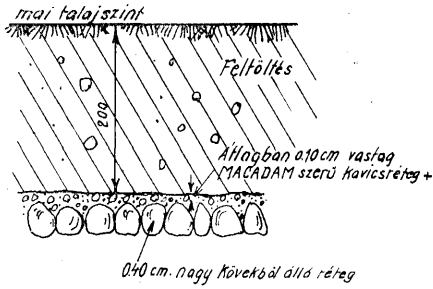
21. kép. — A Csalogány-utca 7. sz. ház építkezése alkalmával talált középkori falmaradványok.

maradványait megtaláltuk. Aránylag a legtöbb maradt meg a főszentély VI-tal jelzett támpillérekből. Noha a talajszinttől 1·00 m mélységben akadunk rá, mégis az alapfenéig 2·25 m magas a megmaradt támpillér rész (ld a 22. sz. képen az m_3 — m_3 metszetet). Felülete nem függélyes, hanem 1 : 9 lejtésű. A fentiekből következtetve remélhető, hogy a szomszédos Gyorskocsi-utca 22. sz. ház udvarán a templom nagyobb-méretű falrészeire fogunk akadni. Még aránylag eléggé fennmaradt az oldalszentély I-gyel jelzett támpillére és ugyanannak F—G-vel jelzett faldarabja (ld a 22. sz. rajzlapon az m_6 — m_6 metszetet). Az oldalszentély felső szintjét a mai talajszinttől 0·60 m-re, alapját a mai talajszinttől 2·25 m-re találtuk meg, tehát jóval magasabban, mint a főszentélyét (3·25 m mélységben). Itt azonban figyelembe veendő, hogy a hátsó szomszéd udvarának szintje átlagban 0·40 m-rel magasabban feküdt, mint a Csalogány-utca 9. sz. szomszédháznál a régi talajszint. Az oldalszentélynek G és K közé eső részéből már csak 0·30—0·80 m magas darabjai maradtak fenn, míg a főszentély falának nagyrészt már csak habarcs-, téglá- és kőtörmelékkel kitöltött helyét leltük meg. A nyomok szerint ítélve, ezen a helyen az újabb korban pöcegödör volt és ez az oka a falmaradványok jóval nagyobb-méretű elpusztításának. Az alapfalak határvonalát azonban sikerült mindenütt pontosan kiásnunk, hiszen ezt egyrészt a magától leváló föld, valamint a habarcs és törmelékréteg széle is megmutatták. Az oldalszentély alapfalának vastagsága 1·00—1·10 m, a főszentélyé 1·50—2·15 m. A támpillérek közül az I—III. jelűek, vagyis az oldalszentélyé átlag 1·40 m hosszúak, 1·00 m szélesek, főszentélyé (a IV—V-tel jelöltek) körülbelül 2·00 m hosszúak és 1·80 m szélesek. A VI-iknál ezek a méretek még nem voltak megállapíthatók.

A templom falai, de különösen a VI. támpillér legnagyobb-részt kemény kalázi termésmész-közből épültek. Közbe itt-ott középkori téglá, sőt római tegula darabok is vannak befalazva. A kövek között jókora durván megdolgozott lapos darabok akadtak, nyilván a templom mellett elhaladó, sőt részben a templom oldalszentélye alá nyúló római út burkolatkövei. Az oldalszentély középső falát keresztezi, helyesebben alája húzódik egy 0·35 m széles Dunakavicsos mészhabarcsba rakott fal. Ennek a szentélyfalon kívül már csak $\frac{1}{2}$ m hosszú darabját találtuk meg. Lehetséges, hogy a szomszédos 9. sz. telken több maradt meg belőle.

Metszet.

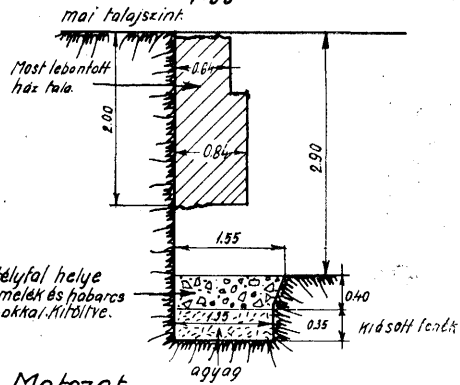
$m_1 - m_1$
1:50



+A Kavics rétegben téglaförme-
lek, a tetején több terra sigillata
darab (k.sz. század)
A szomszédos +-tal jelölt terüle-
telleno Kavicsréteg hidnyzik.
Ott emberi csontmaradványok
kerültek elő.

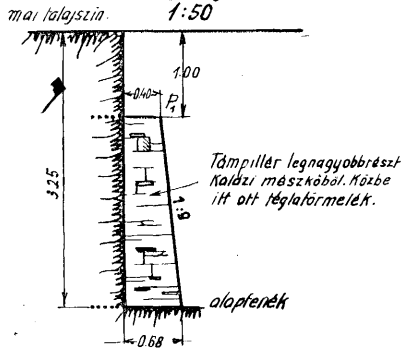
Metszet.

$m_2 - m_2$
1:50



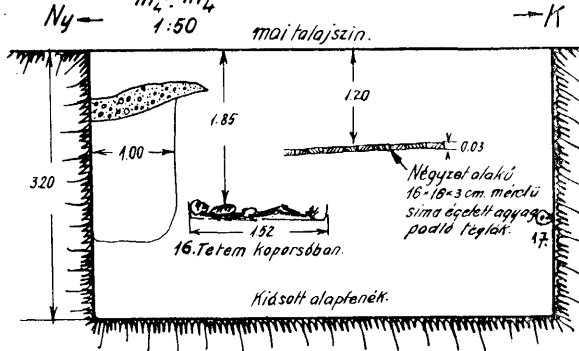
Metszet.

$m_3 - m_3$
1:50



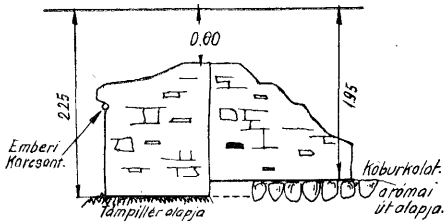
Metszet.

$m_4 - m_4$
1:50



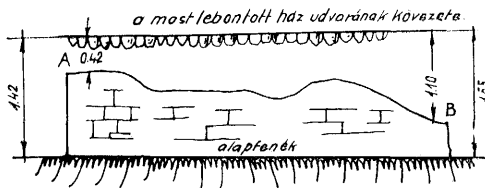
Metszet.

$m_6 - m_6$
1:50



Metszet.

$m_5 - m_5$
1:50

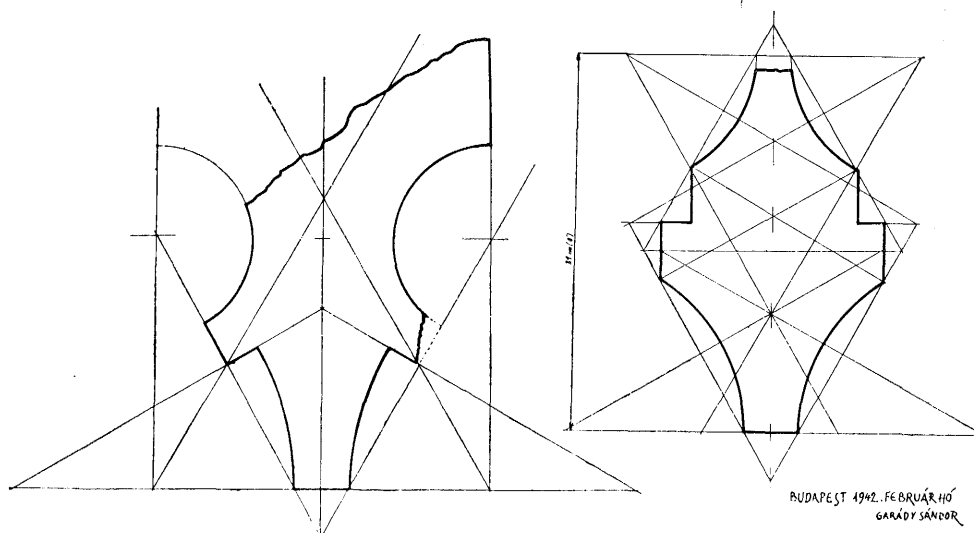


BUDAPEST 1942. FEBRUÁRHÓ 20.

GARÁDY SÁNDOR

22. kép. — A Csalogány-utca 7. sz. ház építkezése alkalmával talált
középkori falmaradványok metszetei.

Ez azonosnak mutatkozik a Csalogány-utca 3/c sz. telkén 1941. decemberén kiásott kutatóárokban megtalált római út habarcsba rakott északi szélével, úgyhogy joggal mondhatjuk ezt is a római út északi szélének annyival is inkább, mert mellette északra 0/40 m-rel mélyebben megtaláltuk a vízlevezető csatorna kikövezett fenekének egy darabját is.

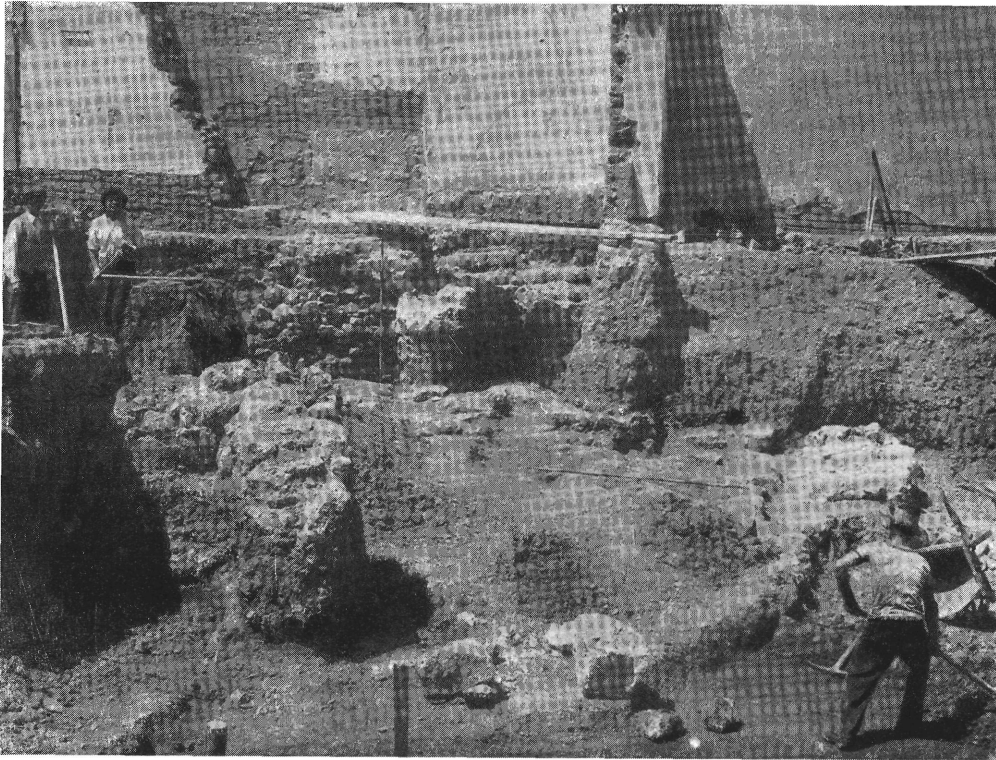


23. kép. — Csalogány-utca 7. szám. Szent Péter vértanu temploma.
Faragott kövek keresztmetszei.

A római út megmaradt felső szintje egyébként ezen a telken 1·90—2·00 m-rel mélyebben feküdt az udvar szintje alatt.

Egy helyen (Ld a 22. kép m_4 — m_4 sz. metszetét) sikerült a főszentély padlószintjét is megállapítani. Ez 1·20 m-re feküdt a mai talajszinttől (a szomszéd Gyorskocsi-u. 22. sz. ház udvarának a szintjétől). Ezen a helyen ugyanis egy darabon megtaláltuk a templom összefüggő padlóburkolatát. Ez 16/16/3 cm méretű, síma felületű, vörösre égetett agyaglapokból állott.

Az alapozási munkálatok folyamán egy ablakosztó és egy valószínűleg boltozati borda töredéke is előkerült. Keresztszelvényüket a 23. sz. képen adjuk. Ezek tulajdonképp az eddig egyedüli, a templommal összefüggésbe hozható tagozott kövek. Anyaguk puha tétényi mészkő s ezért éleik erősen lekopottak.



24. kép. – Csalogány-utca 7. Az oldalszentély fala keletről nézve.

Mind a két faragvány késő gótizálású, készítésük ideje a XV. század második felére tehető. Talán a templomot vagy egy részét ebben az időben átépítették vagy bővítették. Mindenesetre korai még e két kőből további következtetéseket levonni.

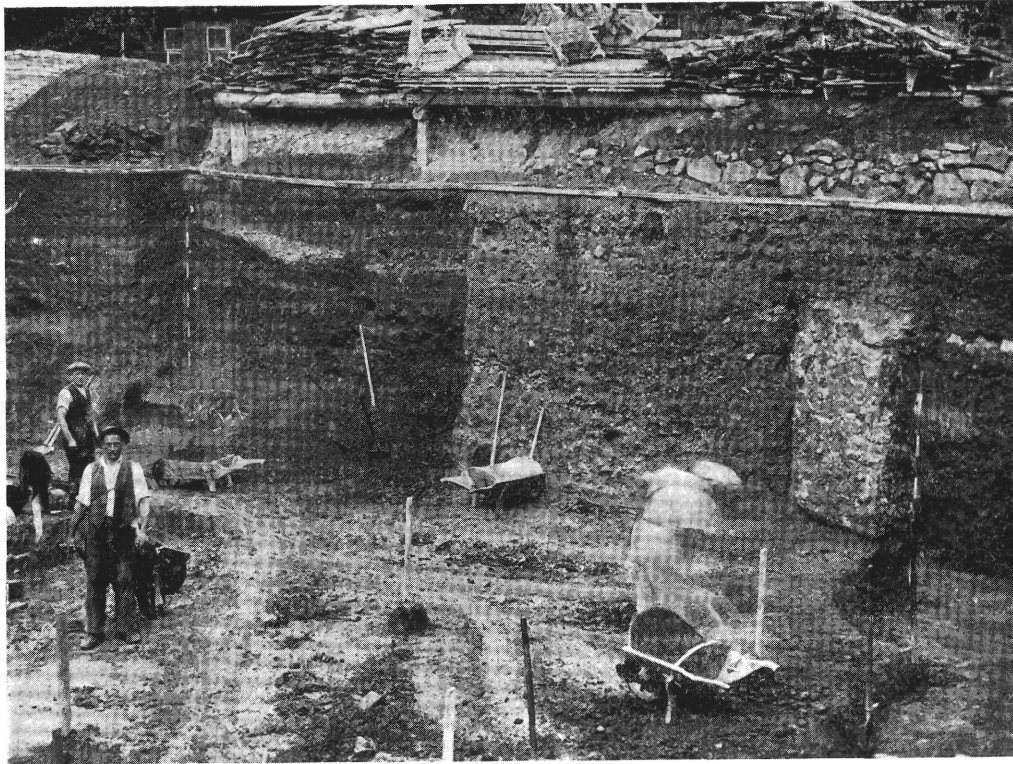
Annyi kétségtelen, hogy a templom javarésze a Csalogány-utca 9. sz. és a Gyorskocsi-utca 22. sz. ház területére esik. Különösen többet várhatunk ez utóbbinál, mert itt a főszentély nagy része éppen az udvar területére esik. De a Csalogány-utca 9. sz. ház pincéjében is középkori falmaradványokat találtunk, sőt a 11. sz. házában is. Ez a ház a Medve-utca sarkán áll.¹⁵

A Csalogány-utca és Kapás-utca sarkán, tehát a Medve-utcától számítva nyugat felé a Csalogány-utca harmadik keresztutcája keleti sarkán Némethy Lajos szerint¹ kerékhárító gyanánt egy román ízlésű

kapubélet lábazati darabja volt befalazva. Ma a kapubélet nem látható, helyesebben valószínűleg az utca feltöltése folytán a járdaszint alá került. Ennek tanujele, hogy e ház sarkán a járda trachit kövezetével egy szintben egy négyszögű, durva felületű, de kopott mészkőlap látható. Némethy még megjegyzi, hogy ha nem csalódik, ez a kő az említett Szent Péter-plébániatemplom végső maradványa. Megjegyzi még, hogy Rupp szerint e templomnak az említett utcasaroktól néhány száz lépéssel dél felé kellett lennie. Ha csakugyan román ízlésű e kapubélet, akkor gondolkodóba ejt, vajjon lehet-e Szent Péter-templom maradványa, hiszen ez a templom, amint már előbb említettük, csak 1253 után épülhetett.

A Csalogány-utca 7. sz. telken azonkívül egy másik középkori épület falmaradványaira is akadtunk. (Ld az »A—B—M«, »N« és »R« jelzésű falrészeket.) Ezekből azonban nem állapítható meg sem az épület alaprajzi alakja, sem rendeltetése. Alighanem az »N« falrész nem is egykorú az »A—B—M« falrészszel. Hasonlóképen az »R« jelzetű falról sem tudjuk, hozzátartozott-e az »A—B—M« falhoz. A két falrész között ugyanis a most lebontott ház pincéje volt. Ennek a feneke pedig mélyebben feküdt a fentemlített falak alapfenekénél, tehát ezen a részen nem maradt meg belőle semmi. A 24. és 25. képen a kiásott alapgödör két jellemző fényképét adjuk. Az első az alapgödör északnyugati része látható. A háttérben az álló kitűző rúdtól jobbra az I-el jelölt, ettől jobbra egészen alacsonyan a II. és III-al jelölt támpillér. Előttük a római út maradványa. A középtérben balra az »A—B—M« falmaradvány részlete, a többi már lebontották. A 24. képen az alapgödör északi részlete látható. A jobboldalon a középtérben a főszentély *P*-vel jelölt támpillérének az alapgödör széléből kiálló sarka mutatkozik. A baloldalon az alapgödör kiugró részében jól látható a rétegződés. A kiugró rész jobboldalán lévő réteg a szentély padlószintjének felel meg. (Ld a 22. képen az $m_4—m_4$ metszetet. A metszeten látható tetemet már eltávolították.)

Bár nem középkori, megemlítendőnek tartjuk, hogy a most lebontott ház középső alapfalából (a 21. képen a *B*-vel jelölt hely közelében) egy vörös homokkőből készült határkö került elő »A R N« betűkkel. Ezek valószínűleg az akkori tulajdonos nevének kezdőbetűi. Alatta 1765



25. kép. — Csalogány-utca 7. Az alapgödör északi oldala délről nézve.

évszám. A most lebontott ház tehát mindenesetre 1765. után épülhetett. Ezt a határkövet a most épült új ház keleti falába úgy falazták be, hogy a feliratos oldala látható.

Különös érdeklődésre tarthatnak azonban számot a templom szentélye körül, sőt a szentélyben is tömegesen talált emberi csontmaradványok. Amennyire az alapozási munkák gyors üteme engedte, 16 — részben vagy egészben ép — tetemet tártunk és mértünk föl és az arra érdemes csontmaradványokat beszolgáltattuk az Egyetem embertani intézetébe.

A tetemek a Csalogány-utcai ház udvarának szintjétől mért 1·00—1·80 m mélységben voltak. Tehát a temetkezések egymás fölötti rétegekben a római út felső szintjétől kezdődtek. Helyenként — így például

az »A—M«-mel jelzett faltól nyugatra eső részen — emiatt még az út kavicsrétegét is eltávolították.

Kétségtelen tehát, hogy a templom körül temetkeztek, sőt a templom vagy legalább is a mostani oldalszentély helyén annak felépítése előtt is temető volt. Erről tanuskodnak a szentély alapfalának külső széléből kiálló vagy ahhoz hozzátapadó emberi csontok. Így a 26. sz. képen látható, hogy az I-gyel jelölt támpillér végfalához, annak felső részéhez a habarccsal egy karcsont van hozzá tapasztva. A fehér nyíl rámutat a karcsontra. Alatta ugyancsak fehér nyíl mutat egy befalazott, letörött végű csontra. Mikor ugyanis e szentély alapgödörét ásták, az ott talált emberi tetemnek az alapgödörbe eső részét kidobálták, az alapgödör szélén levő vagy abból kiálló csontokat azonban benthagyták. Ezek kerültek most napvilágra, bizonyítékául annak, hogy oda már előbb is, mielőtt a szentély megépült, már temetkeztek.

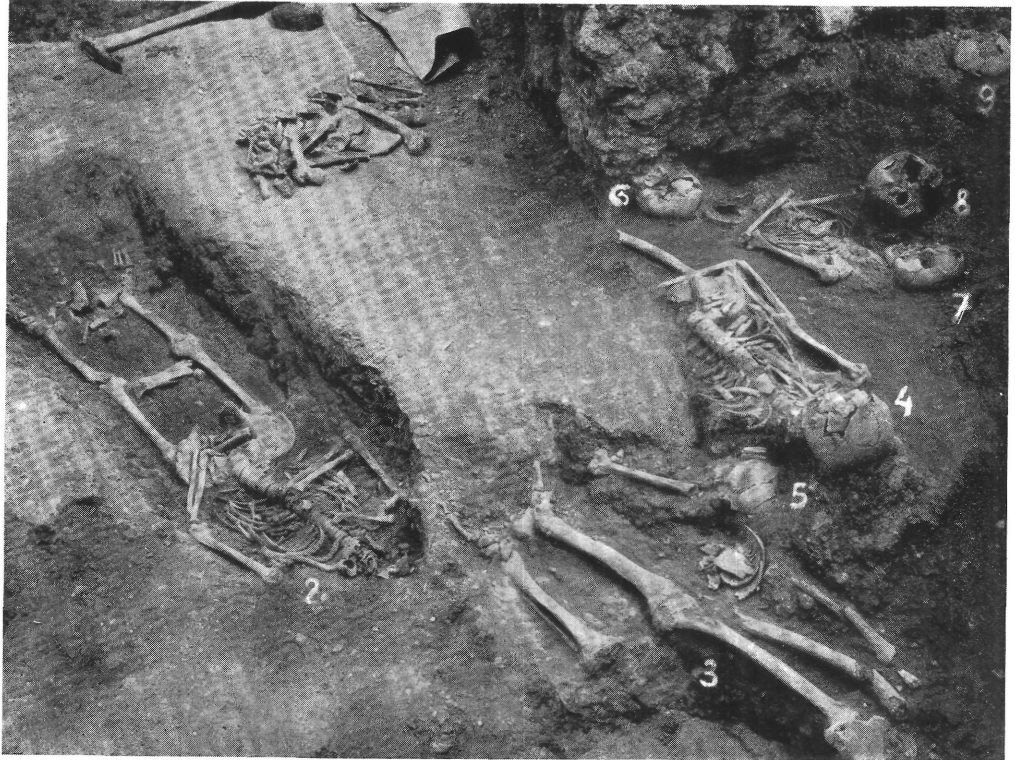
A templom körüli temető *újabb bizonyosság* amellet, hogy itt plébánia-templomnak kellett lennie.

A talált és többé-kevésbé ép vagy csak csekélyebb mértékben hiányos tetemek közül különösen azok érdemelnek figyelmet, amelyek mellékleteként lófogak és csontszerszámok kerültek elő. Ilyent tizet ástunk ki. (Ld a 27. és 28. képet.) Bizonyára a sok kiásott emberi tetem között volt ilyen több is, de csak ennyit sikerült az építési munkálatok gyors menete mellett annyira, amennyire zavartalanul kiásni és fölmérni. Ezekkel is sietni kellett.

A legjobban fenntartott tetemek közül kettőnek, a 2. és 10. tetemnek fényképét a 29. és 30. képen mutatjuk be. A 2. tetemnél négy lófogat találtunk. (Ld a képen fehér nyíllal megjelölt darabokat.) Valamennyit a jobboldalon. Az egyik a koponya jobboldalán, kettő a jobb felső láb-szárcsont belső oldalán, a negyedik a jobb bokánál feküdt. Azonkívül három kezdetleges csontszerszámot találtunk a lábak között. Az egyik, a térdek között fekvő lapockacsont talán simítóul szolgálhatott, a másik két borda, illetve szárcsont hasonló célú lehetett. Megmunkálás nyoma csak az egyikén látszik. Továbbá mind a két kéztőn ívesen meghajlított lapos vastöredéket (karperec vagy bilincs maradványa?) és a térdnél keresztben fekvő csont alatt egy lófogra emlékeztető alakú vastárgyat leltünk. Végül a nyakon egy egyszerű rézkapocspár (pater és mater),



26. kép. — Csalogány-utca 7. Támpillér délről nézve embercsontokkal a falban.



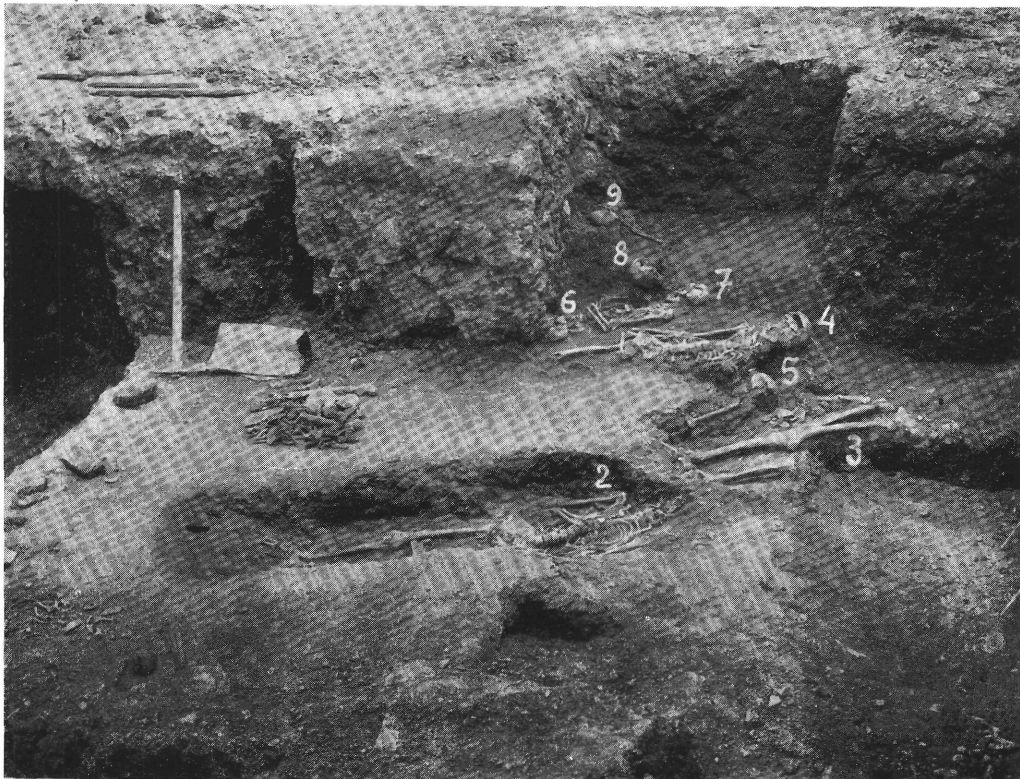
27. kép. — Csalogány-utca 7. A föltárt tetemek nyugatról nézve.

a harmadik, de csak a »mater« a jobb lapockán feküdt. Egyéb leletet nem találtunk.

A 10. sz. tetemnél a jobb felső lábszár mellett, annak felső harmadában a belső oldalon egy lófog, a jobb alsó lábszár mellett két lófog. Azonkívül a felső lábszárak között négy csontszerszám és egy ismeretlen rendeltetésű, teljesen rozsdáttá vastárgy és egy csontszerszám.

A szerszámok egy része oldalbevágásos, olyan, mint amelyeneket szíjhasításnál szoktak használni. Vannak lyukasztásra és simításra szolgálók is.

Lófogak, mint mellékletek Nyék községnek a Hidegkuti-út 48. sz. telken föltárt templomában kiásott teteméknél is akadtak. Ez a temetkezési szokás alighanem még a pogánykori lovas, helyesebben lókoponyás és lábas temetkezésnek csökevénye lehet.



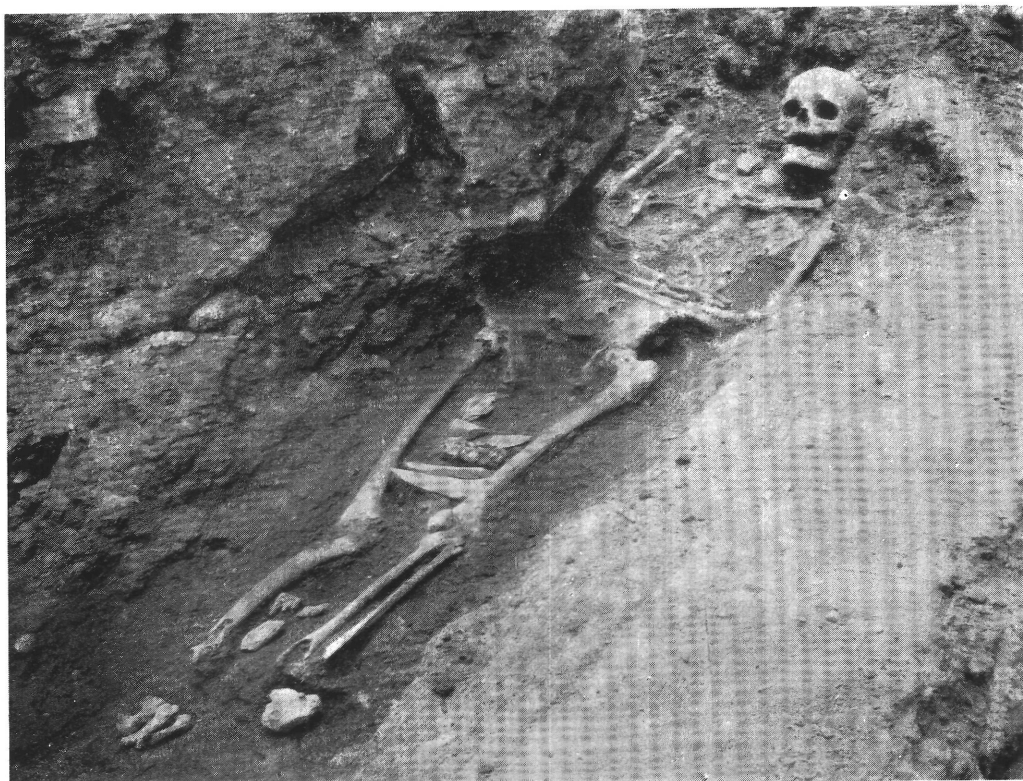
28. kép. – Csalogány-utca 7. A föltárt sírok északról nézve.

A 12. tetemnél egy éremtöredék, a 17.-iknél I. Ulászló rézérme került elő. Ez utóbbi a fej mellett volt.

A templomon kívül eddig talált tetemek tehát leletek dolgában nagyon szegényesek, nem tartozhattak az előkelőbbek közé, inkább iparosok, talán fazekasok lehettek. Ugyanis a Csalogány-utcában talált égetőkemencék és leletek tanúsága szerint ezen a vidéken már a középkorban fazekasok laktak. Erre ez a vidék különösen alkalmas volt, mert az alattaliban nem is mélyen mindenütt jóminőségű agyagréteg van. A budai fazekasok már a XIV. században országos híresek voltak. Erről tanuskodnak a pozsonyi harmincad hivatal számadás könyvei is.

Erről különben alább még szólunk. A Csalogány-utca 7. sz. telken egy régi kutat is találtunk. Korát nem tudtuk megállapítani, bár nem a legújabb kori, mert ezen a helyen a lebontott ház pincéje volt. A kútból

egy vastőr maradványa került elő. Pengéje csonka, a hegye letörött, megmaradt darabja 23 cm hosszú, markolatának hossza 14·5 cm. A penge keresztmetszete négyzet alakú és így a markolaté is. Ellenzője is csonka.



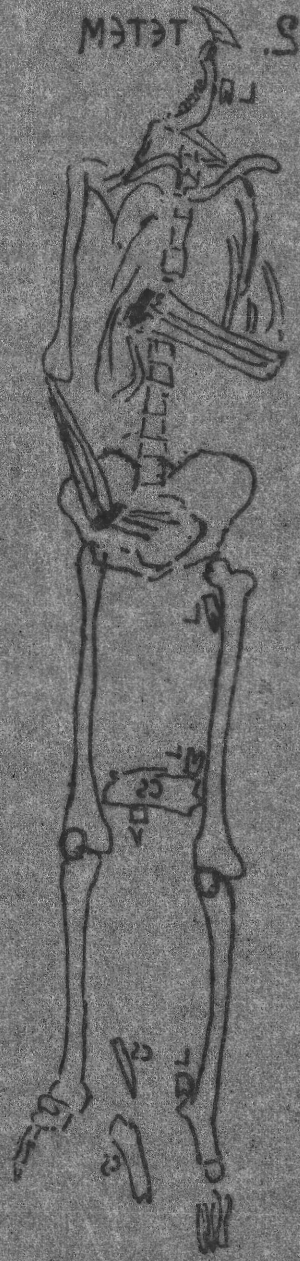
29. kép. – Csalogány-utca 7. 10. tetem.

Az új épület alapgyödrében részben és egészen 13 szemét- vagy pöcegödrot találtunk. Mindannyi kör alakú, a 3. számúnak a feneké ki is volt kövezve. (Ld a 21. sz. képet.)

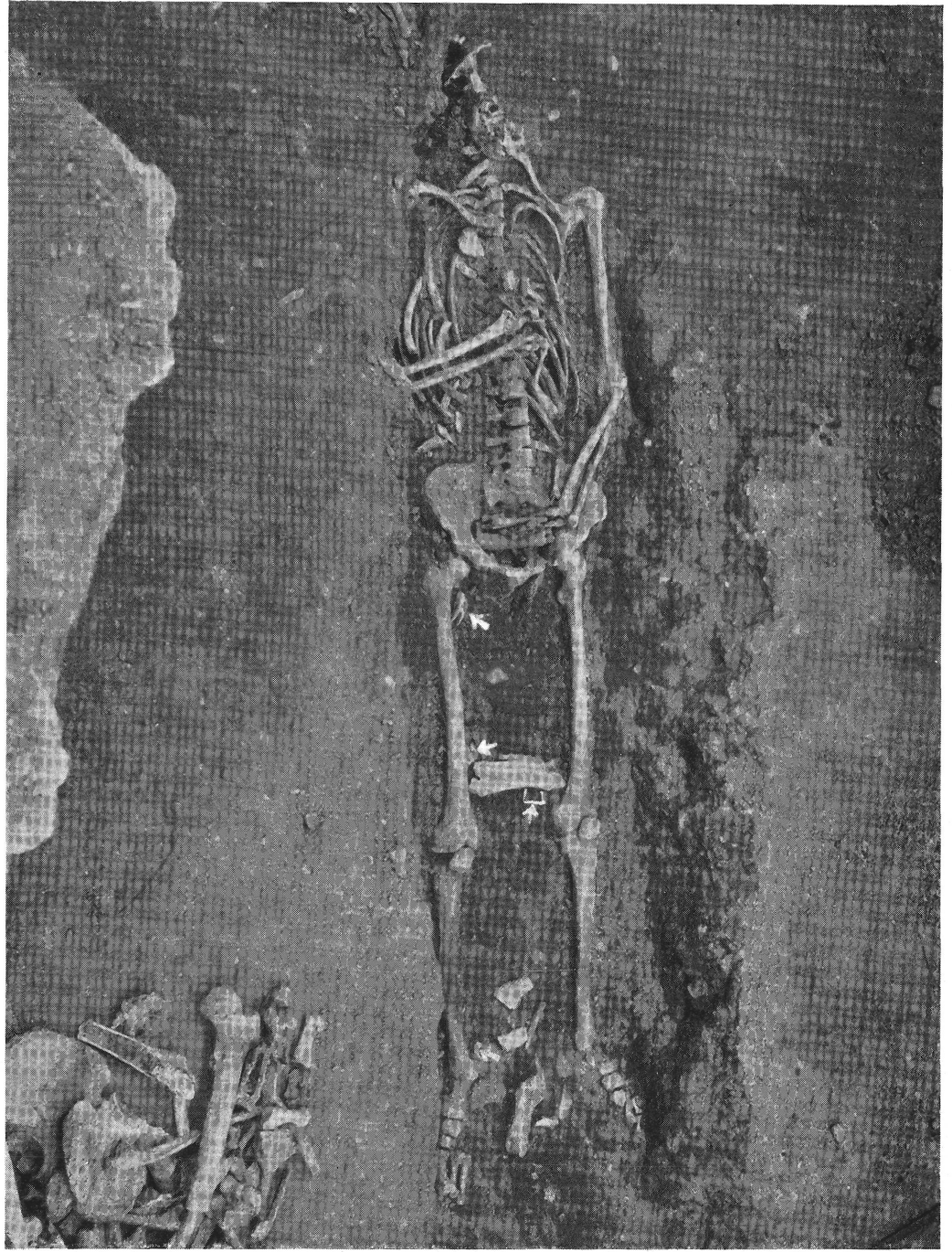
Mindenesetre érdekes a Csalogány-utca 7. sz. ház telkén talált szemétdörök nagy száma. A szemétdörök felső szélét és fenekét is a mai talajszinthez viszonyítva megmértük. (Ld a fentebb említett rajzlapot.)

Az 1. és 2. sz. szemétdör és talán a 8. és 11. sz. kivételével a többi már a templom elpusztulása utáni időből való. A 8. sz. a most lebontott

1942. FEBRUAR
V - VASTÁRGY
CS - KONTZERVÁCIÓ
L - LÖFÖG



30. kép. - Csakodvány, a. i. 2. sz. tetem: hátról nézve.



ház fala alatt volt, a 11. számút azonban már csak az ott talált középkori épület elpusztulása után áshatták. A 3. sz. szemétdörben egy emberi koponya maradványait találtuk, bizonyosságul arra, hogy csak akkor készülhetett, amikor a temetőt már nem használták. Különben is a 4. és 5. számúval együtt belesik a középkori temetőbe.

A 6. és 7. sz. szemétdör tetején a borító agyagos talaj boltozat-szerűen volt megkeményedve és alatta körülbelül 2—3 deciméteres ür. Mintha mesterségesen készült volna így. A 7. sz. szemétdör metszete a 24. sz. fényképen látható.

Az 1. szemétdör anyaga legnagyobbbrészt hamu és föld. Mindössze három darab cserépedény töredékei kerültek belőle ki. Egy kívül-belül zöldmázas, most az oxidációtól szivárványszínű félgömbalakú talpas tálcaska (szájának átmérője 8·4 cm, a talp alsó átmérője 3·6 cm, magassága 5 cm, a talp magassága 0·9 cm). Persze erősen csorbás. A másik egy kívül-belül barnamázas kis fazék fenékrésze és nyakrésze peremmel együtt. A fenék átmérője 6·8 cm. Az edény szája erősen kihajló peremű.

A harmadik egy sárgásfehér égetésű edény alsó része + alakú fenék-bélyeggel. Az edények kora a XV. század végére tehető.

A 2. sz. szemétdör tartalma után ítélve a XVI. század első feléből való. Erre mutat különösen egy tálás kályhacsempe sarokdarabjának töredéke. Szürkére égetett, grafitos. A sarkon az ismert fonatos díszítés. (Ld a 31. képet.)

Ugyaninnen került elő egy ugyancsak szürkére égetett füleskorsó. Sajnos, a szája és a füle hiányzik. A nyak alatt hatfogú fésűvel készített kétszeres hullámvonalas dísz. A felső hullámvonal felfelé hegyesedő. A két hullámvonalat ugyancsak fésűvel készített négy-ötsoros egyenes sáv választja el egymástól. Magassága az edénynek így csonkán 21·5 cm. A fenék átmérője 8·5 cm, a nyaké 6·3 cm. (Ld a 32. képen az 1. számot.)

Említésre méltó még egy világosszürkére égetett edény (fazék vagy korsó?) alsó része. A talp alsó átmérője 9·8 cm, lefelé szélesedő, ujjbenyomásokkal díszített. Anyaga finoman iszapolt. A talp fölötti részen 3 cm széles sávon, két függélyes, bélyegzős rovátkolású $4\frac{m}{m}$ széles sor között rézsútos, körmös dísz. (Ld 32. képen a 2. számot.)

Azonkívül durván iszapolt, sárgásfehérre égetett, máz nélküli füstös edények alsó része. Az egyiknek fenekén, amely 11 cm átmérőjű, de körül-



L = LÓFOG
CS = CSONTSZERZÁM
V = VASTÁRGY
1942. FEBRUÁR

30. kép. — Csalogány-utca 7. 2. sz. tetem délről nézve.

belül csak kétharmad része van meg, halványan elmosódva *körben keresztés fenékbélyeg* látható. Falvastagsága 6—7 $\frac{m}{m}$. A másik 3 $\frac{m}{m}$ falvastagságú, a fenék átmérője 5.5 cm. Hasát enyhén mélyedő vízszintes párhuzamos vonalak díszítik. A *harmadik* kis fülesfazék, de a füle hiányzik, egyébként a pereme csorba voltától eltekintve egésznek mondható. A szájnylás erősen kihajló, belső oldala sárgásbarna mázas. Egyébként az edényen nincsen máz. Az edény testén kívül végig fésűvel készült párhuzamos vonalak. A szájnylás átmérője 10.5 cm, a fenéké 7 cm, magassága 13 cm. A nyak alatt két párhuzamos barázda.

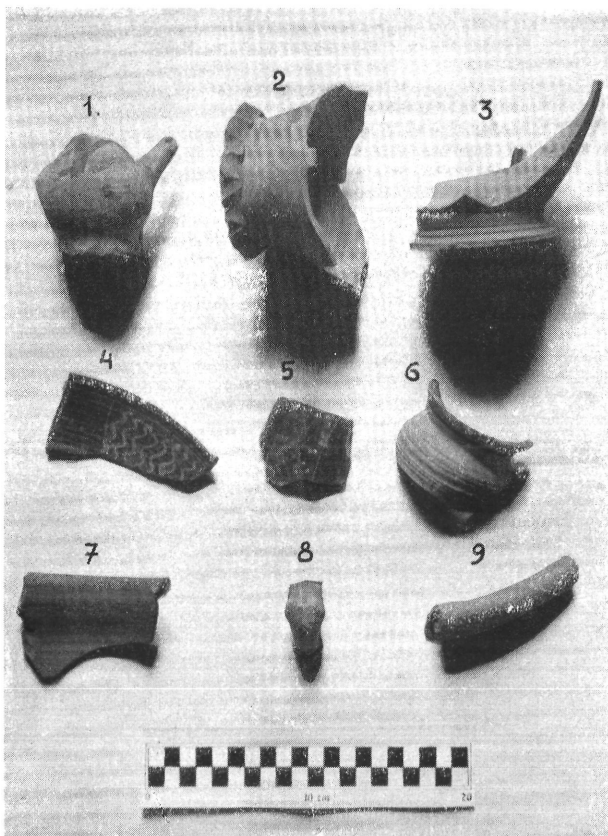
Továbbá egy finomabb iszapolású, rózsaszínre égetett füles szopókáskorsó. Nyaka és szája, valamint a szopókának felső vége és a füle hiányzik. A fenék átmérője 8.5 cm, magassága csonkán 22 cm. Kívül a felső fele zöld ólomházas.

Továbbá egy törökös talpastál alsó része. Elégé finom iszapolású, rózsaszínre égetett, belül világoszöld mázas. Talpa üreges, lefelé szélesedő. A talp alsó átmérője 10 cm, magassága 4 cm. Falvastagsága 1.8 cm. A tál fenekén, a talp üregében égetés előtt bekarcolt féloldalakú fenékbélyeg, a félholdon három harántrovás. A talp külsején egy fordított 6(δ) alakú bélyeg. Ugyanilyen nagy talpastál, bár összetörve, de egyébként teljesen került elő e szemétdöbörből. Pereme közel vízszintes, két



31. kép. — *Csalogány-utca 7. Kályhacsempe és római korsó.*

barázdával, a külső szélén függélyesen recézett. Szintén rózsaszínre égetett, belül és a peremén sötétzöldmázos, kívül csak a pereme alatt fehér engobos sáv. Külseje egyik oldalán három zöldmázos jel. Fenek-



32. kép. – Csalogány-utca 7. sz. telekről kikerült leletek.

bélyege nincsen. Felső külső átmérője 23·5 cm, talpának alsó átmérője 10·5 cm, magassága 14 cm, a perem szélessége 1·8 cm.

Egy kis fülescsupor fele, de egészre kiegészítettük, rózsaszínre égetett, belseje sárgás mázzal borított. Felső átmérője 6 cm, fenéke 4 cm, magassága 7 cm.

Azonkívül kisebb edénytöredékek (korsónyak, tál darabjai törökös hullámvonalas díszítéssel stb.). Érdekes közöttük egy tál széldarabja,

belül narancssárga alapmázzal, rajta a peremmel párhuzamos vastagabb, vékonyabb barna körvonalakkal és egy csoport bemélyített haránt hullámvonallal. (Ld a 32. képen a 4. számot.) Egy másik tál vagy tányér szélének töredéke, felfelé hajló peremmel, belül és a külső szélén barnássárga máz, a szélén sárgaszínű sajátságos, ágas-bogas dísszel. (Ld u. o. az 5. számot.) Végül renaissance ízlésű, lapos, domborműves, többszínű mázas kályhacsempe töredékei. Mintája azonos a Csalogány-utca 3/d sz. ház alapjában találtéval.

A 3., 4. és 5. sz. személgödör tartalma csak részben választható el egymástól, mert egymásba vágódnak. Legrégibbnek látszik és tulajdonképpen a *személgödörökön kívül* a 3. és 4. gödör szögében, 2 m mélyen talált kis füles, szopókás korsócska. Sajnos a füle, nyaka és pereme letört, hiányzik. Anyaga közepes finomságú, sárgásfehérre égetett, külseje fehér engobos alapon vörösesbarna csíkozással díszített. Magassága csonkán 8 cm. Fenekének átmérője 5 cm. (Ld a 32. képen az 1. számot.)

A 3. sz. gödörből 1·8 m mélységből egy széles peremű, majdnem egyenes oldalú, kétfülű, mázatlan fazék került ki. Jól iszapolt, rózsaszínre égetett. Magassága 13·5 cm. A fenék átmérője 13 cm. A majdnem vízszintes perem szélessége 3 cm, széle kissé felfelé hajló. Pereme csak egy 11 cm-es darabon van meg. A szájnyílás átmérője 13 cm. Ugyancsak ebből a gödörből került ki egy rózsaszínre égetett, összelapított gömbalakú takarékpersely. Díszé mindössze a tetején egy lapos dudorodás. A fenéke betörve. Magassága 7·5 cm, hasának átmérője 10·3 cm.

Továbbá fehérre égetett engobos, erősen kihajló fenekű edény alsó része, a fenék felső szélén két körülfutó barázdával. A fenék alsó átmérője 9·5 cm, az edény alsó külső átmérője 8·0 cm. (Ld a 32. képen a 3. számot.)

A 3. sz. gödörből előkerültek még törökös, félgömbalakú, széles, laposperemű, tálal kályhacsempék töredékei. Külső felületük zöldmázal.

A 3. sz. gödörből egy csontnyelű borotva is előkerült. Hossza 8·5 cm.

A 4. sz. gödörből pedig terra sigillata edények apró töredékei. Símak, csak egyikén van dombormű némi nyoma.

Továbbá egy sárgásfehérre égetett, füstölt, belül sárgászöldmázal fazék (?) alsó része. Kívül a fenéknél 1 cm széles festett barna sávval. Érdekes, hogy a fenéken utólag hat lyukat fúrtak. Úgy látszik, már

törött állapotban szűrőnek használhatták. A fenék átmérője 8·5 cm. Az edény legnagyobb magassága 12 cm, gyengén kihasasodó.

Egy talpas edény (talán tál?) talpa. Jól iszapolt, világos rózsaszínre égetett. A talp magassága 7·5 cm, lefelé ívelve kiszélesedik. Átmérője fent 7·4 cm, lent 12·5 cm széle hullámos vonalú, rajta kétszeres haránt rovátkolás. Kívül habos zöldesbarnás máz. (Ld a 34 képen a 2. számot és a 35 képen a szelvényt.)

Egy finoman iszapolt, síma felületű, szürkére égetett fülesedény töredéke, a fül alsó csonkja fölött finoman barázdált hullámvonalas díszítéssel. Alighanem törökkori.

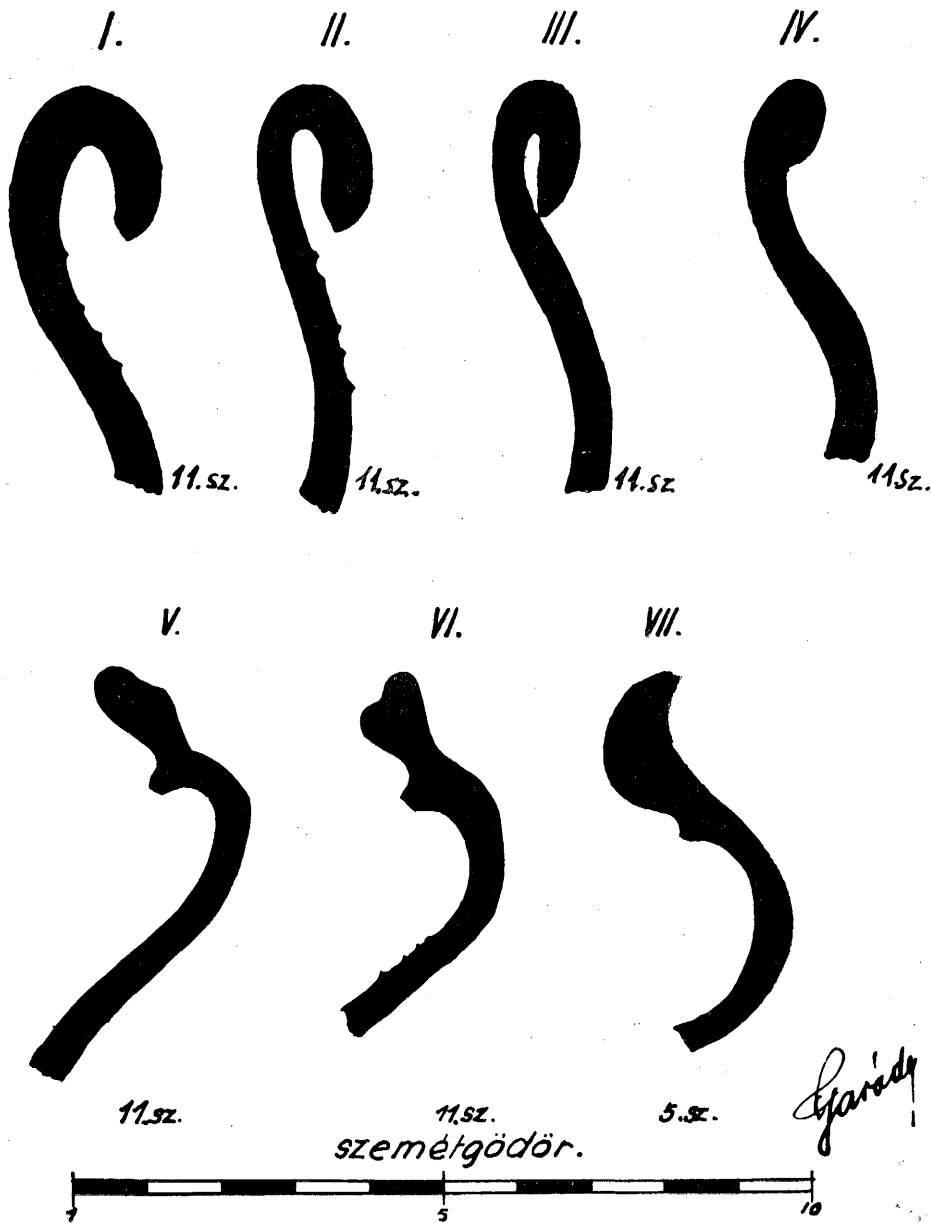
Egy szürkére égetett lapostál vagy tányér darabkája, belső felületén, a szélétől 3 cm-re vékony pálcikával vagy csonttal benyomott három és öt lencsealakú mélyedés.

Egy szürkére égetett, hengeralakú tál darabja. Pereme kissé kihajló, szája egyenesre vágott. Oldala és fenéke még égetés előtt átlyukgatva. Az oldalán négy, a fenékén öt lyukkal. A fenék átmérője 14—15 cm. Bizonyára szűrőnek használták.

Végül említésre méltó egy XVIII. századból való, világos rózsaszínre égetett, világoszöldmázas, a hajlásnál és mind a két végénél rovátkolt díszítésű makrapipa. (Ld a 32. képen a 8. számot.) A hajlásnál azonfelül egy 8 ágú csillag van rajta.

A gödör tartalma, tehát eléggé vegyeskorú. Talán a szeméttel, amit behánytak, keveredett így össze.

Az 5. sz. szemétgödörből főleg törökös tálak és kerektálas kályha-csempék töredékei kerültek elő. Külön említésre méltó azonban egy durván iszapolt agyagból vörhenyeges színre égetett, durva felületű fülesfazék, amelynek fenékén köralakú kiemelkedő bélyeg nyoma látszik. Felületének legnagyobb része kívül és belül is feketére füstölt. Hiányos. Magassága 16 cm. Bár korongon készültnak látszik, nem tiszta köralakú, hanem kissé összenyomott. Szájnyílásának átmérője a peremmel együtt 13 cm, rá keresztirányban 12·5. Falvastagsága a hasnál 6 cm. A fenék pontosan köralakú, 10 cm átmérőjű. Külső felületén semmiféle barázda vagy bekarcolás nincsen. Formája és fenékbélyege alapján ítélve Árpádkirályok korabeli, XIII. sz. vége. (Ld a 36. kép alsó ábráját.)



33. kép. — Csalogány-utca 7. 5—11. sz. szemétködör. I–IV. Szürkésre végetett engobos, simított edények. V–VII. Durván iszapolt, sárgásfehérre égetett edények keresztmetsvényei.



34. kép. – Csalogány-utca 7. Cserépedények és töredékeik.

A 6. sz. gödörből aránylag kevés, de mind szürke, grafitos símafelületű cserép került ki. Ez is vegyes. Van közöttük egy edény peremének 11·5 cm hosszú darabja, azután egy szélesperemű edény három összeillő darabja. Ennek hossza az összeillesztés után a perem szélén mérve 16·5 cm. A perem szélessége 3·3 cm, széle felé vastagodó, legömbölyített szélű. Az edény oldala a peremmel majdnem derékszöveget zár be, lefelé kissé keskenyedett, amennyire ezt a meglevő 6·5 cm magas töredékből meg lehet ítélni. Az edény külső oldalán két csoportban hihetőleg csontszerszámmal eszközölt harántirányú besimítások vannak. Tulajdonképpen folytatólagosan készülvén, kihegyezedő hullámvonalaknak tekinthetők. Az egyes csoport szélessége kereken 3 cm, a töredéken legnagyobb magassága 6 cm, de lejjebbérhetett. (Ld a 34 és 35. képen a 4. számot.) Van továbbá egy 11 cm hosszú nyakdarab, finom fésűvel bekarcolt hullám-

vonalas dísszel. A hullámvonalak szintén kihegyesedő hullámokból állnak. Talán a XVII—XVIII. századból valók, ha koruk meghatározható.

A 7. sz. gödröt a falak szélére esvén, nem tárhattuk föl.

A 8. számúban törökös edények apró töredékeit és egy sárgásfehérre égetett, kívül füstölt fazék (?) alsó részét találtuk. XVI. századbelinek látszik.

A 9. számúban finoman iszapolt, szürke, grafitos, simított külső felületű edények apróbb töredékei kerültek elő. Koruk, főleg díszítés híján, bajosan állapítható meg. Az egyik darabon van egy sor rovátkolás.

A 10. számúból csupa kétségtelenül újabbkori edény töredékei kerültek ki.

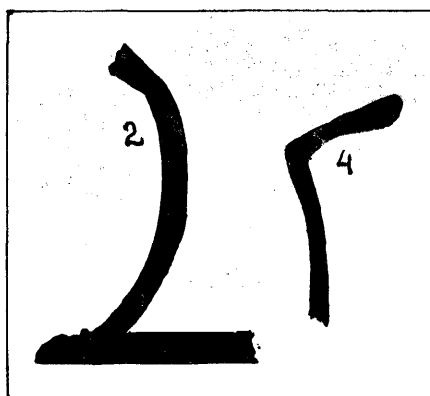
A 11. számú gödörből ismét nagyon vegyes eredetű cserépanyag került elő. A többi között egy külföldi eredetű vörösbarna terra sigillata tál 4.5×6 cm méretű töredéke. Falvastagsága $6-8 \frac{m}{m}$.

Előkerült továbbá egy edény (korsócska?). A nyaka és szájnnyílása hiányzik. Sárgásfehér anyagú szürkére füstölt, a nyak alatt öt körbenfutó párhuzamos barázda. Ez tulajdonképp lapított spirális vonal és nem különálló körvonalak. A fenékén kiálló bélyeg nyomai látszanak. Magassága 6.5 cm. A fenék átmérője 4.5 cm, a nyaktő átmérője 3.5 cm, a has külső átmérője 6.5 cm.

Egy félgömbalakú sárgásfehérre égetett takarékpersely (ketté volt törve, de összeragasztottuk) magassága 4 cm, átmérője a hasnál 7.2 cm. A talp 4 cm átmérőjű.

Durva iszapolású, sárgásfehérre égetett fazekak töredékei. Peremiük kihajló, két erős bordával. Ezekhez hasonló egy talpas pohár vagy serleg alja. Talán XV—XVI. századbeliek.

Ugyancsak ebből az időből való egy csupor felső részének töredéke. Közepes iszapolású, sárgásfehérre égetett, a belseje sárgászöld mázzal. A külsején a nyak alatt két sorban kettős rovátkolás (kerekes bélyegző-

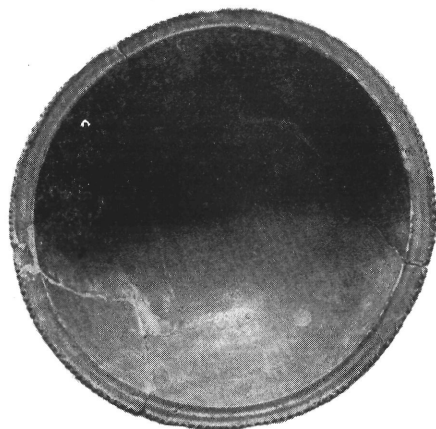


35. kép.

A Csalogány-utca 7. sz. ház telkén talált cserépek szelvénye.

vel készült), a hason, amennyi ugyanis meg van belőle, ötsoros rovátkolás. Átmérője a peremnél 7·7 cm, a meglévő darab magassága 5·7 cm. A meglévő darabból nem állapítható meg, volt-e füle. (Ld a 32. képen a 6. számot.)

Violaszín márványozású lapos tál vagy tányér töredékei. Szürkére égetett, felül négyszögű, alul köralakú tálás kályhacserpék töredékei és perembélyeges vascerép töredéke szintén a XV—XVI. századból. Törökös talpas tálak töredékei, belül világoszöld mázzal.



36. kép.

*Csalogány-utca 7. sz. telken talált
cserépedények.*

Ugyanebből a 11. sz. gödörből három szürkére égetett, simított felületű edény felső darabja lehajló, legömbölyödő peremmel. Kettő felülete, eltekintve a nyaknál lévő három mélyebb, körben futó barázdától, síma, a harmadikon finom barázdák. (Ld a 32. képen a 7. és 9. számot. Szelvényük a 33. képen látható.) Azután hasonló anyagú és égetésű, a peremmel párhuzamosan fölfelé álló füli tál, valamint egy tálalakú szűrő, rendes harántfüllel. Az előbbinek külső felületén besimított, szabálytalan hullámvonalak láthatók, a fül tetején pedig egy ujjbenyomás. Hasonló anyagú, gombfogantyús födelek töredékei is előkerültek.

Végül a lebontott ház pincéjének Csalogány-utca felőli részén a pincefenék alatt találtunk egy csinos, rózsaszínre égetett füleskancsót (l. a 31. képet).

Szája a kiöntőnél erősen benyomott, kiálló csurgóval, pereme hullámos vonalú, nyaka csonka, kúpalakú, 6 cm magas, alatta erősen kihasasodik. A has alján enyhén kiemelkedő, körbenfutó bordák. Talpának átmérője 5·5 cm, a has átmérője 12 cm, magassága 17·7 cm. Vele együtt egy középkori vaskulcs is előkerült. A kancsó rómainak

látszik. Ilyent mutat be fényképen Kuzsinszky Bálint. (Ld Budapest régiségei XI. 88. 76. ábra 5.)

A többi lelet közül említésreméltók :

A) Réz- és bronztárgyak.

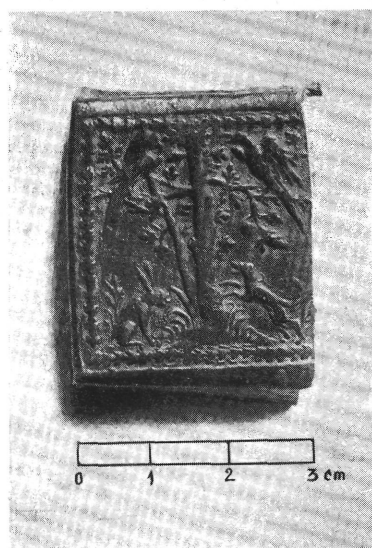
1. Fém (bronz vagy rossz ezüst?) szelence födelének része aranyozás nyomaival. (Ld a 37. képet.) Méretei 2·8—2·9 cm × 3·5 cm. Három (egy hossz és két szélességi) oldalán lehajtott peremmel. A peremek nincsenek egymáshoz forrasztva. Magasságuk 1·2 cm.

A negyedik oldalon perem nincsen, mintha hosszabb lett volna és levágtak volna belőle. Az egyik rövidebb peremdarab végén négyszög keresztmetszetű $2\frac{m}{m}$ hosszú csap. A födelnek levágott szélén szintén kellett ilyen csapnak lenni, mert a szél egy helyén $3\frac{m}{m}$ hosszban törés nyoma látszik. A meglévő csap vége le van kalapálva, mintha más anyaghoz, például bőrlemezhez lett volna szegecselve. Úgy a födéllapon, mint a peremeken domborműves dísz. Az egész lemez, úgy látszik, öntvény, a domborművek rajta cizellálva.

A födéllapon tölgyfaleveles keretben a poncolt háttér közepéből egy balfelé elágazó tölgyfa törzse emelkedik ki. A fa két ellentétes, lombos ágán két egymással szembenéző, szárnyát csapkodó hosszúfarkú madár. A jobboldalinak hosszú, horgas a csőre, a baloldalinál erősen kopott volta miatt ez nem állapítható meg határozottan. A fa töve gyepvel borított. Jobboldalán a fa törzse felé ágaskodó felkunkorított farkú, nyakörves vadászkutya, a baloldalán egy hosszúfülű ülő nyúl.

A peremeken ugyancsak levélkoszorús keretben egymásba fonódó szalagok alkotta körökben hatszirmú virágok. A virágok szirmai és bibéje egy-egy ponttal vannak jelezve.

A fedéllap domborműve finom mívű alkotás.



37. kép. — Csalogány-utca 7.
Bronzszelence födele (?).

Az egészet bizonyos franciás könnyedség jellemzi, noha az alakok aránytalansága némi kezdetlegesség színezetével vonja be. A nyúl és a madarak nagyobbak, mint a vadászkutya. A növényzet arányos és különösen összhangzatos, levegős a fa lombzatának elrendezése. Lehet francia, de lehet felsőolaszországi munka is. Korára nézve kételyeink vannak.

A peremeken levő összefonódott szalagdísz épügy megtalálható a XVI. századi renaissancében, mint a XVIII. század második felében is. Így például a vatikáni palotában¹⁶ vagy az ugyancsak római Palazzo Massimo famenyezetén,¹⁷ de megtalálható a XV. századi Corvina kötéseken is.¹⁸ Legjellemzőbb és leginkább hasonló azonban a sienai dom szószékhéhez vezető lépcsőn található ilyenmű díszítmény. Még a fonódások bezárta körökben lévő virágok is hasonlítanak.¹⁹

Hasonló, szárnyukat csapkodó paradicsommadarak láthatók párosával, de háttal egymásnak a római Cappella Ceri Szent Pál-szobra fiülkéje keretéül szolgáló baloldali groteszken. Ez de Rossi Vincenzó (sz. 1525 † 1587) munkája.²⁰

Hasonló örves felkunkorított farkú kutya látható a veronai dóm egyik címerén,²¹ de megtalálható a Hidegkúti-út 48. sz. alatt föltárt Mátyás-kastély egyik kályhacsempéjén is.

Tagadhatatlan azonban, hogy a peremeken lévő összefonódott szalagdísz a XVI. Lajos korabeli díszítmények között is szerepel. A szelence rendeltetését mai csonka állapotában csak találgatni lehet.

2. Két darab vörösrézcsörgő. Ilyen csörgőket a XV. században övön, öltönyön alkalmazva hordtak a férfiak, sőt a nők is.

3. Egy 5·2 cm átmérőjű vörösréztárcsa aranyozás nyomaival. A tárcsa szélén köröskörül pontszerű bemélyítésekkel, a közepén tüsökkal ráerősített rózsával díszített. A hátsó oldalon négy vörösréztüsök. Valószínűleg lószerszámdísz lehetett.

4. Egy 6 cm hosszú rézgombostű.

B) *Csonttárgyak:*

1. Egy csontból készült furulya letört darabja. Rajta három teljes és a törésnél egy fél lyuk. Hossza 8·5 cm. Átmérője a lapított köralakú szájníválnál 1·3—1·0 cm, a letört végén 1·1 cm. Kora bizonytalan.

2. Egy római csonttű, letört hegyvel. Hossza 9 cm.
3. Csontnyelű borotva. Hossza 8·5 cm. Már a 3-ik szemétdörmnél említettük. Talán törökkori.

C) *Üvegtárgyak:*

1. Római üvegedény fülének darabja.
2. Egy lapított tojásdad alakú, bordázott hasú, zöldessárga színű kis palack háromnegyed része. Magassága így törötten 13·5 cm. Feneke



38. kép. – A Csalogány-utca 7. sz. telken talált üvegleletek.

és egyik oldala hiányzik. Hasának nagyobbik átmérője a feléből következtetve $2 \times 4 \cdot 6 = 9 \cdot 2$ cm, kisebbik, lapított átmérője a középén 4·5 cm. Középkori, alighanem XV. századbéli. (Ld a 38. sz. képen az 1. számot.)

3. Kettőshasú körkeresztmetszetű palackocskák töredékei. Ezek alighanem keleti származásúak. (Ld a 38. képen a 4., 6. és 8. számot.) Az

egyik ilyen üvegdarab a palack teljes felső része. Szájnyílása 0·9 cm, kihajló, legömbölyített peremmel. A nyak külső átmérője 1·1 cm, onnan a has felé erősen kidomborodik úgy, hogy a szájnyílástól számított 7 cm-rel lejjebb eléri legnagyobb átmérőjét, a 7·6 cm-t. Onnan hirtelen behajlik és 1·2 cm-nyire már csak 5 cm. Ezután következnek a második dudor. Erre a rajta levő cafrangos szélű maradványból és a fényképen mellette látható középdarabból következtethetünk. Ez az épen megmaradt felső rész 8·5 cm magas. A fenékrész kúpos, külön kiálló széllel. Színe most szivárványos, áttetsző, de eredetileg talán átlátszó volt.

4. Egy kis üvegtálcának majdnem a fele. A feneke kúpalakú, az oldala fölfelé kiszélesedő, majd megtörve függélyesbe megy át a szájnyílásig. A pereme vízszintes, tehát az oldalához merőlegesen csatlakozik. A perem szélessége 1 cm, közepén egy barázda fut körül. Széle lefelé gömbölyített, a perem alá ér. Így mintegy erősítő bordája a peremnek. Felső átmérője a peremmel együtt 9·5 cm lehetett. A fenék átmérője 4·8 cm, a tál magassága 2·4 cm. A tálka falvastagsága $1 \frac{m}{m}$ — $1·5 \frac{m}{m}$ között váltakozik. Most szivárványszínű, áttetsző, de a helyenként mutatkozó nyomok után ítélve, eredetileg kissé sárgásszínű, átlátszó volt. (Ld a 38. képen a 2. számot.)

5. Köldökös ablaküvegek töredékei.

6. Egy hatszögletű serleg töredéke a feneke táján kiálló, rovátkolt díszű szalaggal. (Ld a 38. képen a 3. számot.)

7. Egy palack csigavonalban bordázott nyaka. (Ld a 38. képen a 7. számot.)

8. Egy kék négyszögű és egy fehér, csigavonalú bordával díszített üvegyöngy.

9. Egy kék üvegharperec zöld pettyekkel díszítve. Belső átmérője (4—4·4 cm) oly kicsiny, hogy csak gyermek karjára való lehetett.

10. Üvegedények felfelé kúposodó feneke. (Ld a 38. képen az 5. számot.)

D) Legvégül a leletek sorát római és magyar érmek zárják le. Ezek a következők :

I. Rómaiak.

1. Római úttestből, bronz, Nerva Coh. 108 Kr. u. 96—98.
2. « « « Gallienus (?) 253—268.

3. Római úttestből ezüst, Julia Soemias Elagabalus anyja 3. század eleje.
4. Római úttestből, bronz, Constans Coh. 60. 333—350.
5. A lebontott ház padlója alatt 50 cm mélységben, bronz, Constans Coh. 176. 333—350. Arelate (veret helye).
6. *H—J* fal mellől, bronz, Valens Coh. 47. 364—378.

II. Közép- és újkoriak.

1. 3. szemétködörből, 1·10 m mélyen, ezüst, III. Endre (1290—1301) CI. 358.
2. *A—B* középkori fal mellett a belső oldalon, 1·00 m mélyen, réz, Vencel (?) (1301—1305) CI. 382 (?).
3. 16. tetem, réz, I. Ulászló (1440—1444) (?)
4. Kihányt földből, réz, I. Ulászló (?).
5. « « « I. Ulászló C. II. 145 C
6. « « « (rossz ezüst) I. Ulászló C. II. 143 A (?)
7. 3. szemétködörből, réz, Hunyadi Mátyás (1458—1490) C II. 182.
8. Kihányt földből réz, Hunyadi Mátyás CII. 239. A három darabra törve.
9. Kihányt földből, réz, I. Ferdinánd körmöci denárjának egykorú hamisítványa.
10. Középkori falmaradvány tetején, ezüst, I. Ferdinánd 1554.
11. Az »A5« pillér gödrében, ezüst, I. Ferdinánd 1558.
12. « »A5« « « « I. « 1559.
13. « »A5« « « « I. « 1563.
14. A lebontott ház padlója alatt 0·50 mélyen, réz, Rudolf (1576—1608) körmöci dénárjának egykorú hamisítványa.
15. A lebontott ház padlója alatt, ezüst, II. Mátyás (1608—1619).
16. Szemétködörből, ezüst, lengyel 3 garasos, 1623.
17. 3. szemétködör mellett, ezüst, I. Lipót (1657—1705) 1671-ből való osztrák pénze.
18. Égett réteg alatt 1·0 m, réz, I. Ferenc 1800-ból való 1 krajcáros.
19. Égett réteg alatt 1·0 m, réz, I. Ferenc 1800-ból való 1 krajcáros. Azonkívül öt éremtörédéék darabjai. Ezek meghatározhatatlanok.

6. Óbudán a Bécsi-út mentén talált Árpádkori temető.

Óbudán a Bécsi-út mentén, annak bal(nyugati)oldalán fekvő, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának 16875., 16878., 16880., 16881. és 16882. hrszámú telkein 1935 október 9-ike és december 5-ike között Fehéregyháza fölkutatása céljából ásásokat végeztünk.

Az ásások folyamán római épületek falmaradványai között a XI—XII. századból való sírokra akadtunk. Összesen 12 sírt sikerült kétségtelenül megállapítani. Ezek közül azonban teljesen érintetlennek csak négy — az 5., 6., 10., 11. sír — mutatkozott, a többinél a nem nagy mélységben levő tetemek a szőlőművelés és szántás folyamán többé-kevésbé megsérültek és hiányosak voltak. A tetemeket a Pázmány Péter tudományegyetem antropológiai intézetének adtuk át.

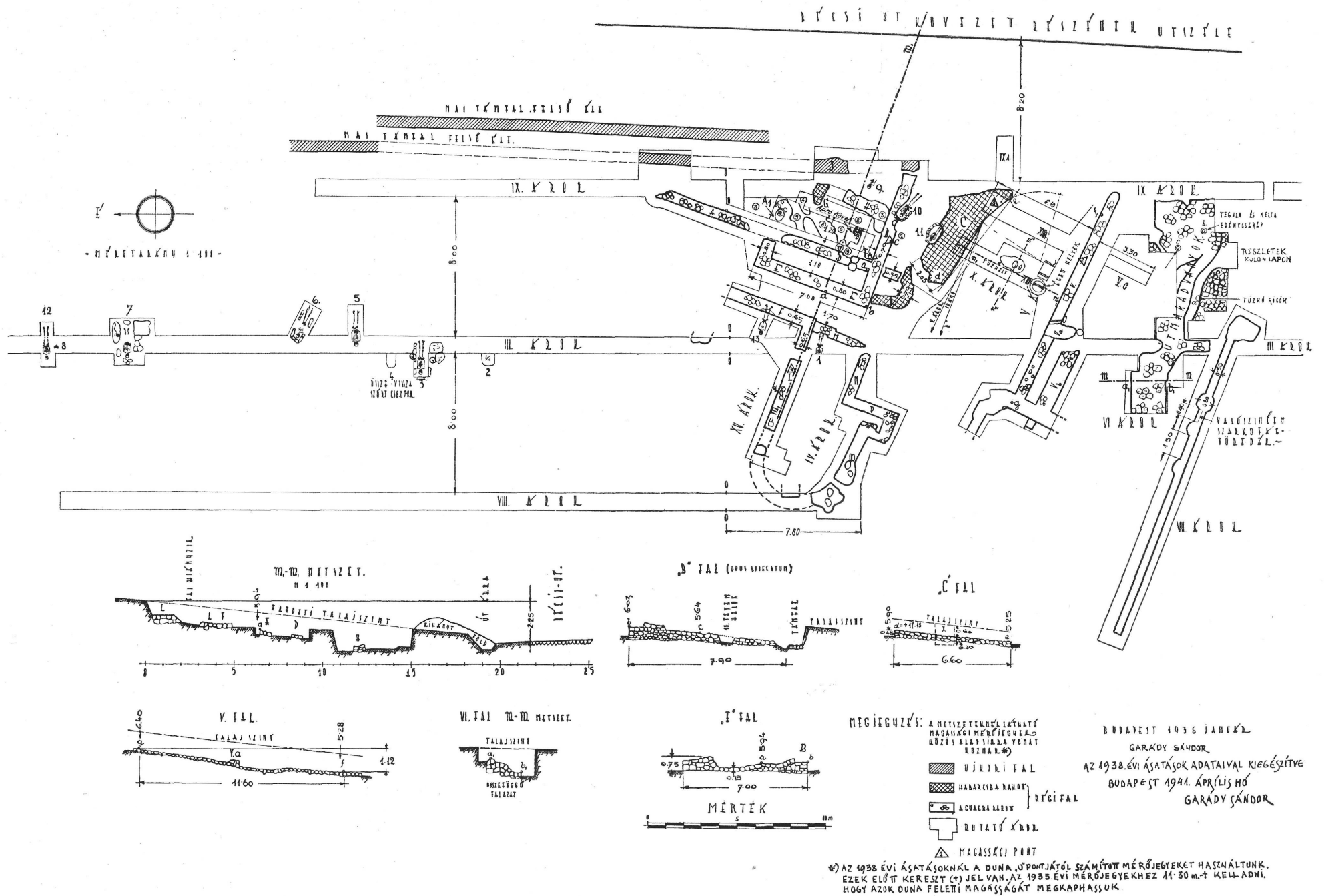
A sírokat feltüntető helyszínrajzot a 39. sz. képen, a tetemekre vonatkozó adatokat pedig egy kimutatásban összefoglalva adjuk.²² Amint a helyszínrajzból látható, különösen nagy a távolság a 6. és 7., valamint a 2. és 13. sír között. Föltehető, hogy a sírok eredetileg sűrűbben feküdtek és a szőlők és gyümölcsfák ültetése, majd a legutóbb ott gazdálkodó bolgár kertész munkája következtében ritkultak meg. Ennek bizonyítéka az is, hogy ezen a helyen elszórtan mindenfelé embercsontokat ástunk ki.

A temető tehát észak-déli irányban legalább is 50—60 m terjedelmű volt. Kelet-nyugati irányban a Bécsi-útig 15—20 m-re nyúlt, de a jelek szerint a mai Bécsi-út területe legalább is a temetőhöz tartozott. Meglehet azonban, hogy a Bécsi-úttól keletre eső területre is átért. Erre persze bizonyítékunk eddig nincsen.

A temető tulajdonképpen részben egy összefüggő, római eredetű épületcsoport romjai helyén helyezkedett el. Ezekre az épületekre itt bővebben nem terjeszkedhetünk ki. Erről majd külön fogunk megemlékezni.

Amint a kimutatásból látható, a sírok mélysége nagyon különböző, 0.30—1.96 m között váltakozik.

A tetemek egy része köves talajra, sziklák közé vagy mint a 10. és 11. tetem, a római falmaradványok mentén, félig abba bevált fülkébe volt temetve. Azonfölül a tetem szabadba eső oldala kővel volt körülrakva. Egy másik része, mint a 3. és 6. termésmészkövekkel volt szegé-



39. kép. — Óbudán, a Bécsi-út mellett, a 16882. hrsz. telken végzett ásások helyszínrajza.

Óbuda. A Bécsi-út mentén az Árpád-dűlőben a 16882. hrsz. telken talált tetemek adatai.

Száma	Neme	Hossza méterben	Fekvése a talajszinttől fejnél-lábnál méterben	Íránya a fejny-nak a láb k-nak keletre néző.	Megjegyzések
1.	férfi	0.77*	1.10	20° elhajlás D felé	*) Koponya hiányzik
2.	férfi		0.60		Össze-vissza hányt csontok
3.	férfi	1.67	0.48	NyK irányú	Kövel körül- 3—6. tetemnél a rakva medence- talajszín minden csont hiányzik méternél 16 cm-t lejt
4.	férfi		0.30		Néhány elszórt csont (lábszárcsont és medencecsont töredék)
5.	férfi 25 év körül	1.66	0.63 0.50	NyK irányú	
6.	férfi	1.79	0.55 0.58	20° elhajlás D felé	Mészkölapokkal körülrakva, koponya összetörve
7.	nő 60 év körül	1.60	0.63 0.80	NyK irányú	A talaj lejtése u. a. mint 3—6-nál; a fejnél magasabb, kövel körülrakva, helyesebben nagy kövek között. Medencecsont és a lábszárak hiányoznak, hajgyűrű a koponyából
8.			0.56		Csak medencecsont. A tőle 0.60 m-re északra fekvő tetemhez tartozik
9.	nő? 45 év körül		1.92	35° elhajlás D felé	A talajszint alatt 1.64 m-re szőlőtőkére akadtunk, tehát a tetem a régi t. sz. a. csak 0.28 m-re feküdt, csak koponya, a gerinc egy része, bordák, j. f. karcsont
10.	nő mongoloid	1.55	1.00 1.05	40° elhajlás D felé	A nyak alatt a j. oldalon halántékgyűrű v. fülbevaló, nyitott száj, kissé E felé fordulva, j. keze ujján egy, b. kezén három gyűrű
11.	gyermek 4—5 év	0.87	1.08 1.17		Hiányos, nagyon porlékony. A tetem mellett edénycserepek
12.	nő 25 év körül	1.53	0.95 1.10	K—Ny irányú	Koponya összetörve, rajta fejnagyságú kő
13.	nő 40—45 éves	1.47	0.90 1.03	15° elhajlás D felé	Hiányos! Alsó lábszára részben az »F« falon fekszik



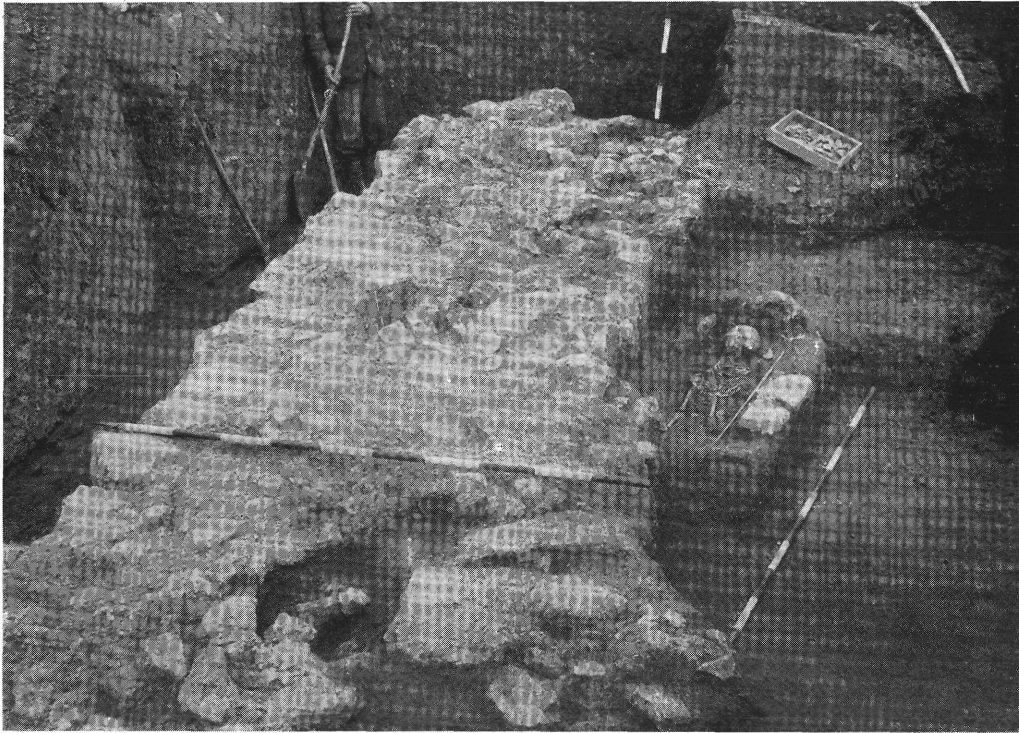
40. kép. — »B« fal a 10. tetemmel délkelet felől.

lyezve. Miután mészkő a helyszínén nincs, csak márgás kő vagy homokkő, a köveket a legnagyobb valószínűség szerint a római épületek romjaiból vehették. A szegélyek mostani hiányos volta a szőlőművelési, kerti, faültetési munkálatok következménye. Koporsónak nyoma egyiknél sem mutatkozott.

A 10. és 11. sírról a 40. és 41. kép ad közelebbi tájékoztatást.

Ez a temetkezési mód nálunk Magyarországon, ha az eddig ismert leletek szerint gyakorinak nem is mondható, nagyon korán el lehetett terjedve. Alighanem a kereszténység befogadásával egyidejű, mert a honfoglaláskori síroknál nem említetnek. Hatással lehetek e temetkezési mód meghonosulásánál az itt nagy tömegével talált római, kőből vagy tetőfedőcserépből (téglából) készült sírok is.

Tény azonban, hogy ez a temetkezési mód, bár némi változattal, az országnak rómaiak által meg nem szállott részein is dívott.



41. kép. – 11. tetem »C« fallal kelet felől.

Így csak a Debrecen város területén Hortobágy-Görbeháton²³ Söregi János által föltárt római kori templomrommal kapcsolatban talált sírokra hívom fel a figyelmet.

Ezek a sírok, noha a helyi viszonyoknak megfelelően nem kőből, hanem téglából készültek,²⁴ a Bécsi-úton talált, fentemlített sírokkal párhuzamba vonhatók. A sírok korát egy III. István- (1162—1172) korabeli érem adja meg.

Áttérve a részletekre, a 3. sz. sírban csak a medencecsont jobboldala alatt egy vaskés erősen rozsdáette csonka darabját találtuk. Hossza így csonkán 9·5 cm.

A 7. tetem koponyájából egy ezüstözött bronz huzalból készült hajgyűrű vagy fülbevaló került elő. Inkább ez utóbbinak véljük, mert nyitott részén a végek tompán csatlakoznak egymáshoz, alakja inkább körtére emlékeztet s a körte csúcsán erősen kopott.

Ez a része lehetett a fülben. Nagyobb külső átmérője 20 $\frac{m}{m}$, a kisebbik 18 $\frac{m}{m}$.

Azonkívül a sírból egy jáspis vakarót és egy nyílhegyalakú márgás mészkődarabot is találtunk. Ezek valószínűleg nem is tartoztak a sírhoz, hanem a talajból kerültek oda. Ezen a területen ugyanis neolitikus településre is akadunk és ezek leletei között több jáspis penge és vakaró is volt.

A 9. tetemnél a lábfej helyének a tájékán (mert a tetem alsó végtagjai hiányoztak) ugyancsak jáspis penge került elő, azonfelül a derék tája mellett egy 4.5 $\frac{m}{m}$ széles ezüst lemezből készült gyűrű. A gyűrű külsején két körbefutó barázda látható.

A 10. tetemnél a nyak alatt a jobboldalon egy halántékgyűrű volt ezüstözött bronzból. A halántékgyűrű két vége 8 $\frac{m}{m}$ hosszban érintkezik egymással. Feltűnő könnyű súlyú.

A jobbkez középső ujján egy ezüstözött bronzgyűrű. A gyűrű nyitott, keresztmetszete lapított hengeralakú, amely a hézag felé mind a két oldalon vékonyodik. Külső átmérője 24, a belső 18 $\frac{m}{m}$. (Ld a 42. képen a 4. számot.)

A balkéz középső ujján három gyűrűt találtunk. Ezek mindegyike ezüstözött bronz. Az *egyik* teljesen hasonló a jobbkezén talált nyílt gyűrűhöz, csak valamivel vékonyabb (3 $\frac{m}{m}$), *hengeres* keresztmetszetű huzalból készült. Külső átmérője 33, a belső 17 $\frac{m}{m}$.

A második gyűrű karimája belül síma, kívül domború. A külsején a fonott gyűrűket utánzó rézsútos vésések vannak. (Ld u. o. az 1. számot.)

A harmadik karimája belül ugyancsak síma, egyenes, kívül domború és haránt vésetekkel 11 karéjra osztott. (Ld u. o. a 2. számot.) Ilyen hasonló gyűrű került elő például a Bács melletti homokbányában talált egyik honfoglaláskori sírból.²⁵ Ez tehát még honfoglaláskori alak, azonban a fonottat utánzó már későbbi, a XI. század végén, a XII. század elején található alak. Ezek szerint ez a sír a XI—XII. századfordulójából való lehetett.

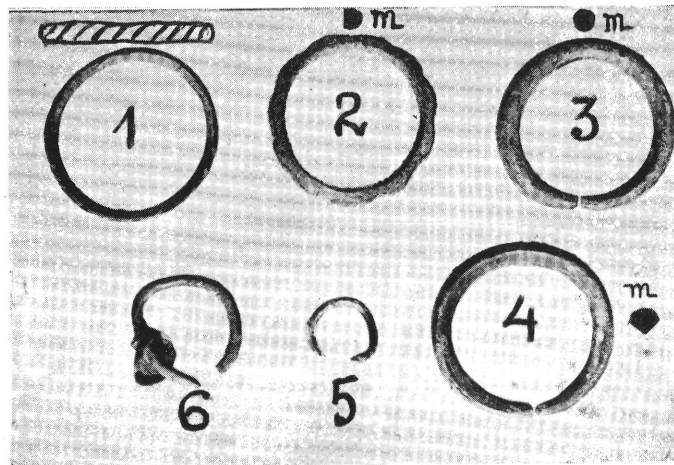
A 10. tetemről a 40. sz. kép ad tájékoztatást. Amint látjuk teljesen ép. A száj erősen feltátott. A karok a medencecsonton vannak keresztbe rakva.

A 11. sírban gyermektetem feküdt. (Ld a 41. sz. képet) Ez már csonka. Csonkasága részben a gyermekcsontok elporladásának, részben (az alsó végtagoknál) bolygatás következménye.

A tetem mellett hét darab cserép feküdt. Ezek közül egy korongon készült edény darabja, a többi hat őskori (hallstatti korú). Közülök egy edényfül. Azonban a darabok nem egy összetartozó edény darabjai, hanem mind különbözők.

A cserepek közül egy a koponya baloldalán, kettő a medencecsont mellett a jobboldalon, kettő a felső lábszárcsontok között, kettő a bal felső lábszárcsont külső oldalán feküdt.

A temető kora tehát az eddig megtalált egyetlen korhatározó adat, a fentebb említett gyűrű szerint a XI–XII. század fordulójára tehető,



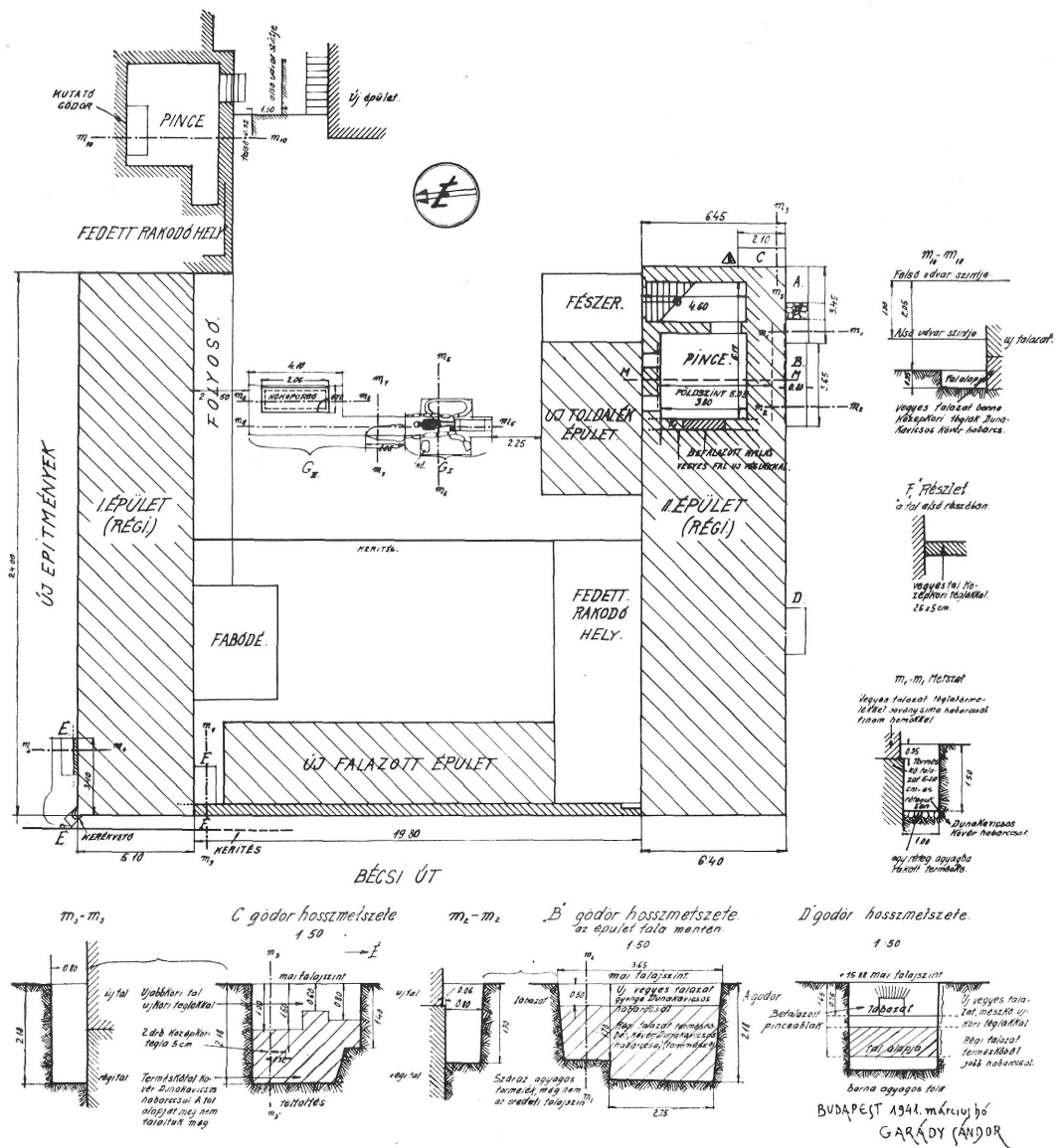
42. kép.

Bécsi-úti temető és Csúcshegyi honfoglaláskori sírok leletei.

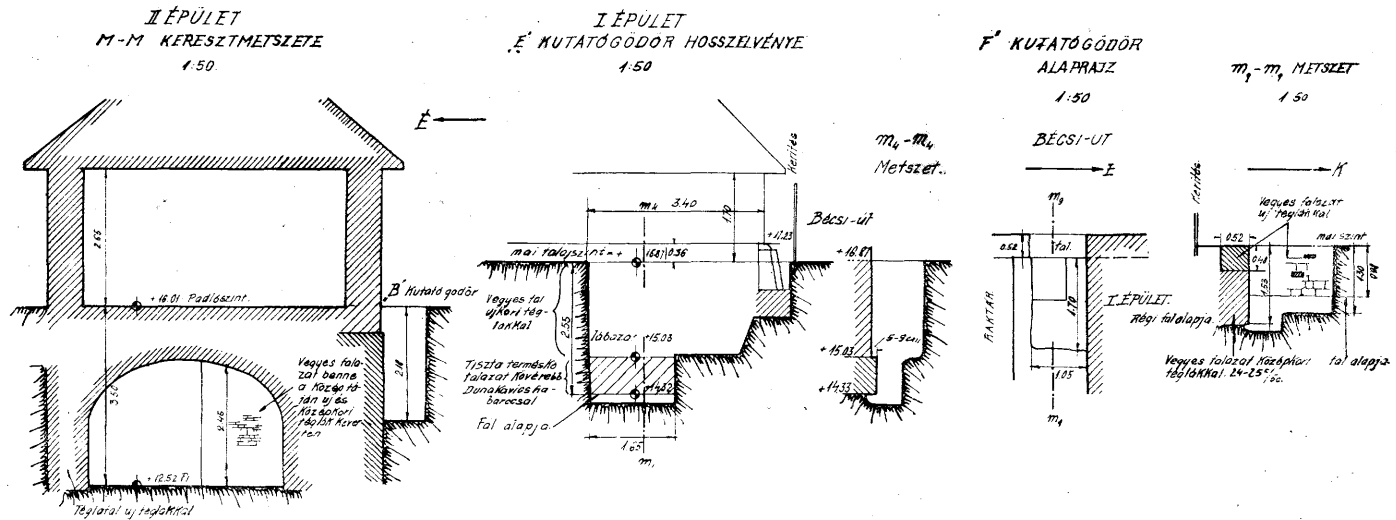
de a kövel körülrakott sírok tanúsága szerint is ebben a korban, talán valamivel korábbi időszakban, mint a Hortobágy-Görbeháti, volt használatban. Persze a sírok szórványos és a tetemek hiányos volta mellett bajos arra következtetni, volt-e itt előbb és később is temetkezés.

Bár a kereszténység jelével egyik sírban sem talákoztunk, mégis ebben a korban csak keresztény temetőre gondolhatunk. Akkor azonban templomot vagy legalább is temetőkápolnát kell hozzá feltételeznünk. Ennek kétségbevonhatatlan nyomára a tetemek elfoglalta területen nem akadtunk.

Ellenben a dél felé legszélső 11. sz. sírtól kereken 60 méterre délkelet felé, tehát egész közel, azonban a Bécsi-út túlsó oldalán, a mai Török-



43. kép. – A Török-Labor-gyár két régi épülete (volt Kerék-vendéglő) területén végzett ásatsdók helyszínrajza.



44. kép — A Török-Labor-gyár területén talált középkori falak.

Labor gyár területén (ld a 43. sz. képen a helyszínrajzot) újabb épületek és toldalékok közé beszorítva áll még a volt »Radl«, magyarul »Kerekecske« vendégfogadó két eredeti épülete.

Amennyire ezt a gyár üzeme, valamint az útban álló raktározott anyagok és toldaléképületek megengedték, kikutattuk, hogy e két régi épület minő alapokra épült. Persze a két régi épület mai padlószintje jóval magasabban fekszik, mint az eredeti volt, hiszen ezt a környéket a mult század folyamán és a közelmultban is feltöltötték. (Ld a 44. sz. képet.)

E két épület mai hossza 24 méter, az I-el jelölt szélessége 5·10 m, a II-vel jelöltté 6·40 m. Egymástól való távolságuk 19·80 m, hossz-tengelyük pontosan kelet-nyugati irányú.

A II. sz. épületnél »A«, »B«, »C« és »D« helyen ástunk kutatóárkot. »A« helyen a talajszinttől 0·35 m mélységig síma, sovány habarcsú új vegyesfalazatot találtunk újkori téglákkal, ettől lefelé 1·50 m mélységig dunakavicsos, kövér habarccsal készült réteges terméskőfalazatot. Ez utóbbi középkorinak látszik. 1·50 m mélyen, 0·75 m szélességben egy agyagba rakott terméskőburkolat húzódik a fal alá. »B« és »C« helyen a mai talajszinttől 50 cm-re, illetve 0·60—1·0 m-re ugyancsak régi dunakavicsos, forró mésszel készült habarcsba rakott terméskőfalazatra bukkantunk. A »C« pontnál e falba két középkori téгла is van befalazva. Erre a falra volt ráépítve a »Kerekecske« csárda újabbkori, gyengébb habarccsal készült vegyesfalazatú épülete, benne újabbkori téglákkal.

Ezeknek a falrészeknek az alapjáig sajnos nem tudtunk leásni, mert akkor nagyobb helyre lett volna szükségünk. Ezt pedig nem vehettük igénybe, mert ezzel akadályoztuk volna a gyár üzemét.

A »D« pontnál a mai talajszinttől egy méterre az újabbkori alapfalazat alatt szintén ráakadtunk erre a középkori falra, sőt itt 1·65 méter mélységben az alapfeneket is megtaláltuk.

A II. épület pincéjében a nyugati oldalon »F«₁-nél a fal alsó részében szintén ráakadtunk egy vegyesfalazatú falra, amelyben középkori téglák vannak.

A II. épület nyugati része ma nem látszik alapincézettnek, azonban a meglévő pince fentebb említett nyugati falán egy befalazott ajtónyílás látható. Sajnos, ezt nem bonthattuk ki.

Az I. sz. épületnél csak »E« és »F« pontnál volt módunkban kutató-
árkot ásni. »F« pontnál a mai talajszint alatt 1·84 m mélységben akadtunk
rá a régi — középkori — dunakavicsos, kövér habarccsal készült terméskő-
falra. 2·55 méterre ennek a falnak az alapját is megtaláltuk. Ez az alap-
fenék a II. épületnél a »D« pontnál talált középkori falmaradvány alap-
feneke magassági szintjével nagyjában egyezik. A »D« pontnál ugyanis
az alapfenéknek a Duna 0 pontja feletti magassága + 14·23. Az I. épület
»E« pontjánál pedig az alapfenék + 14·32. A különbség mindössze 9 cm.

Az »F« pontnál a Bécsi-úttal párhuzamosan haladó fal felsőrésze
újkori, alsó 1·05 m mély része középkori teméskőfal, benne középkori tég-
lálakkal.

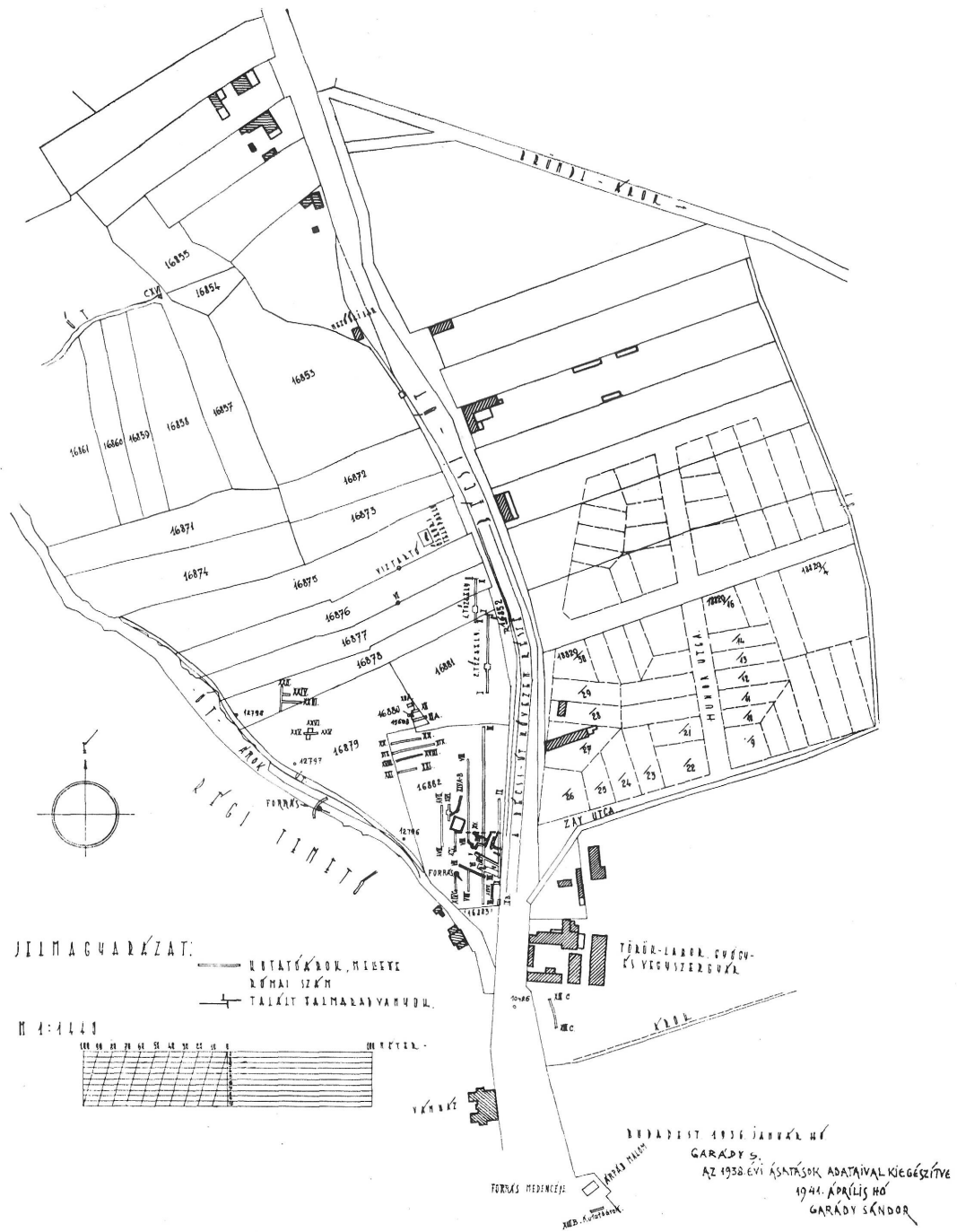
Végül az I. épület keleti végében lévő pince északi falát vizsgáltuk
meg kutatóárok útján. Itt is az új falazat alatt, amely az alsótól teljesen
elütő jellegű, megtaláltuk a középkori vegyesfalazatot, dunakavicsos
kövér habarccsal, nagyobb részét terméskövekből, benne középkori tég-
lálakkal.

A két épület között is ástunk egy keresztárkot, de abban csak római-
kori maradványokat találtunk. Ezekre most nem terjeszkedünk ki.

Ezek szerint kétségtelen, hogy a Török-Labor-gyár területén meg-
maradt volt »Kerekecske«-csárda két épülete középkori falakon épült föl.
Sajnos, a lehetőségekhez képest végzett eddigi kutatásaink eredménye
nem elegendő arra, hogy határozottan megállapíthassuk, milyen jellegű
épület vagy helyesebben épületek voltak a középkorban ezen a helyen.

Tény azonban, hogy mind az 1355-iki határjáró levél adatai, mind
a többi adat alapján joggal föltételezhetjük, hogy itt állott az óbudai
Fehéregyháza. Még abban a tekintetben is megfelelő e hely, hogy ott
római maradványok kerültek elő.

Mindenesetre ajánlatos volna, ha már a gyártelep területét (45. kép)
egyelőre tüzetesebb vizsgálatnak nem vethetjük alá, a Bécsi-út nyugati ol-
dalan, a megtalált temetőrésztől nyugatra még újabb ásatásokat végezni.



45. kép. -- Helyszínrajz az Óbudán a Bécsi-út mellett végzett ásításokról.

7. Az Óbuda-csúcshegyi dűlőben a 20841/2. hrsz. telken kiásott két honfoglaláskori sír.

A székesfőváros által kiadott »Tanulmányok Budapest multjából« IV. kötetében²⁶ már részletesen ismertettük ez ásatás eredményét. A teljesség kedvéért azonban helyénvalónak tartjuk, hogy röviden itt is megemlékezzünk róla.

Ezt annyival is inkább indokoltnak véljük, mert a székesfőváros területén ezek az *első honfoglaláskori sírok*, amelyeket sikerült szakszerűen feltárni és így kétségbe nem vonható bizonyítékot szolgáltatni erre a korra nézve. Azonfelül a sírok mellékleteiről a fentemlített ismertetésben nem közöltünk képeket.

Eddig Budapest területén csak három helyen találtak honfoglaláskori nyomokra: *a budai oldalon Kuruclesen és a Farkasréti temetőben, a pesti oldalon a Mexikói-úton.*

Az első leletek 1902-ben kerültek elő *a Kuruclesi dűlőben Tomka Emilné telkén.* Ezek mint Lipótmezei leletek is szerepeltek,²⁷ azonban tévesen. Más helyen fekszik ugyanis a *Kuruclesinek* nevezett dűlő és másutt a *Lipótmező.*

A lelőhely, ahonnan különböző ékszerek kerültek elő, eddig nem volt pontosan megállapítva. Sikerült azonban a telekkönyvi adatok alapján meghatározni, hogy Tomka Emilné telkei közül azokon találhatóak e tárgyakat, amelyek a Hidegkúti-út 48. sz. telek Tárogató-út felőli részével szemben fekszenek. Ezeket a telkeket 1907-ben a Ferenc-rendi apácák vették meg s ott épült föl zárdájuk. Az építés alkalmával, amint arról odavaló lakosoktól újabban értesültem, sok emberi csont került elő.

1909-ben a Farkasréti temetőben akadtak honfoglaláskori leletekre.²⁸ Mind ennél, mind az előbbinél *csak a leletek* vagy azok egy része jutottak szakavatott kézbe, a helyszínét azonban szakértő sohasem látta.

1934-ben a *Mexikói-úton* került elő egy sír, ez is azonban már feldúlt állapotban jutott szakértő szeme elé.²⁹

A most ismertetendő két sír érintetlen volta — Sándor Ferenc és Kelemen László mérnök urak gondosságának és talán annak a véletlennek köszönhető, hogy abban az időben — 1934 szeptemberében — a

közelben, a Testvérhegyi-dűlőben végeztetem ásatásokat. Így tehát a helyről lejövet útba ejtettek és közölték velem, hogy az 525. sz. gúla őrkövének elhelyezése közben egy emberi tetem alsó lábszárcsontjaira és mellette, baloldalán lókoponyára és lábszárcsontokra, valamint két kengyelre és zablára akadtak. Lehozatván az említett darabokat, mindjárt láttam, hogy honfoglaláskori a megbolygatott sír.

1934 szeptember 27-én és 28-án végeztük a feltárási munkálatokat. Először a megbolygatott sírt tártuk föl. Az itt kiásott tetem természetesen hiányos volt, mert az alsó lábszárcsontokat a lócsontokkal, kengyelekkel, zablával együtt az őrkő alapozási munkái alkalmával már eltávolították. A térdtől kezdve fölfelé azonban teljesen érintetlen állapotban találtuk.

Férfi csontváza. A koponya erősen szétesett állapotban volt. A tetem keletfelé néző, vagyis feje nyugatnak, lába keletnek feküdt. Karja kétoldalt kinyújtózta, a kéztőcsontok, kéz- és lábujjak hiányoztak. Egyes ujjpereceket a felső lábszárak között találtuk meg. Teljes hossza — hozzáadva a még hiányzó alsó lábszárcsontok hosszát — a helyszínén 1.51 m-nek mutatkozott. Életkora Bartucz tanár úr megállapítása szerint 30—35 körüli lehetett. A sír átlagos mélysége 0.80 m.

Érdekes és talán eddig *egyedülálló*, hogy a tetem baloldalán az alsókar közepétől lefelé a csípő táján orrával a tetem feje felé fordítva egy második *lókoponyát* találtunk. Az első tudvalevőleg az alsó lábszárcsontok mellett ugyancsak a baloldalon feküdt.

A zabra oldalszáras, de az oldalszárak hiányoztak, lehet, hogy fából vagy csontból lévén elkorhadtak. Miután a zablát — amint azt már fentebb említettük — nem mi ástuk ki, ezt nem figyelhettük meg.

Mind a két halánték táján nyílt ezüst gyűrűt leltünk. Inkább fülbevalók, mint hajgyűrűk. A jobboldalán úgynevezett börtű vagyis két gyűrű között üres fémbogyó maradványa. (Ld A 42. képen az 5. és 6. számot.) Hasonló nyílt egyszerű hajkarikákat vagy inkább függőket talált Fettich a kenézlői honfoglaláskori sírokban is.³⁰ A fémgömb a cikói, regölyi és keszthelyi avarkori leletekkel együtt talált fülönfüggőkön is látható. Azonkívül a gerinc jobboldalán, reá keresztben egy fanyelű vaskést is találtunk. A fának csak maradványai voltak láthatók. Egyéb fegyver vagy szerszám e tetemnél nem volt.



46. kép. – A Csúcshegyen talált honfoglaláskori második str.

A jobb alkaron ruhafoszlányok mutatkoztak. Ismeretlen helyről, de a sírból került elő az őrkő alapozási munkálatai alkalmával a kengyelekkel és zablával együtt egy hosszúkás négyszögalakú vascsat is, lekerekített sarkokkal. A két hosszoldala kissé befelé görbül. Külső méretei 5·8 cm—3·6 cm. Azonkívül egy rossz ezüstlemez néhány apró töredéke.

E tetemtől délre 2·20 m távolságban egy *második* sírt találtunk. Ebben is egy *férfi teteme* feküdt. Kora dr. Bartucz Lajos megállapítása szerint 20 éven aluli. Hossza a sírban mérve 1·32 m. A feltűnő kis méretet részben fiatal korának, részben annak lehet tulajdonítani, hogy a sírban fejével erősen előre hajolva feküdt és gerince is elgörbült. (Ld a 46. képet.)

A tetem koponyája annyiban ép, hogy darabjai együtt maradtak, nincsenek összetörve, azonban a fej hátsó része a fejtetőtől lefelé, alighanem kardvágástól, olyképp van leszelve, hogy éppen csak a koponyacsont hiányzik, a vágás az agyba alig hatolhatott.

A többi csontok épűgy, mint az első tetemnél is, erősen mállott állapotúak. A lábtöcsontok és lábujjak teljesen hiányoznak, a kezujjaknak is csak nagyrészt elporlott töredékeit leltük meg. Az alkar egymáshoz hajlítva a medencecsonton s így a kéz a gerinc két oldalán feküdt. A tetem a talajszinttől 0·80 m mélyen feküdt, a fej kissé magasabban előre hajolva, a gerinc meggörbülve, ugyancsak kelet felé néző.

Mellette egy csikózablát, két kengyelt, egy vaskarikát, egy szíjcsatot és egy vasból való harci csákányt vagy fokost találtunk. (Ld a 43. képet.)

A zabla egyszerű csikózabla, a koponya mellett balra összehajtott állapotban feküdt. (Ld a 47. képen a 7. számot.) Az egyik kengyelt a tetem jobboldalán, a combcsont felső végénél 0·60 m mélységben, tehát körülbelül 15 cm-el magasabban találtuk meg, mint a tetemet, helyesebben annak lábászárát s a rajta fekvő csákányt vagy fokost. A másik kengyelt a baltérd tájékán, tőle 20 cm távolságban, 0·80 m mélységben leltük. Mind a két kengyel úgyszólván teljesen ép. (Ld a 47. képet.) A kettő között középen, közel a bal combcsonthoz vaskarika feküdt. Talán a két kengyelt összekötő szíjjal volt kapcsolatban. Mind a két kengyelnek talpa 2·8—3·3 cm széles, ívalakú, széle lefelé hajló, alul közép- és szélbordás, a bordák között enyhén hornyolt. A száruk laposak, 0·8—1·0 cm szélesek és 3·5 $\frac{m}{m}$ vastagok, a fül hosszukás négyszög-alakú, a szárukhoz ívalakban csatlakozik. A tetem jobboldalán fekvő kengyel lapos szárainak egyik felén *bemélyesztett félkörös díszítések* s itt-ott *ezüstözés* nyomai láthatók. Mind a két száron a kétsoros, félkörös díszítés vagy annak nyoma a talphoz való csatlakozástól majdnem a fülig észrevehető. A kengyelszáruk másik fele síma, de ezüstözés nyoma ott is látszik. (Ld a 47. képen a 4. számot.)



47. kép. – A csúcshegyi 2. honfoglalás kori sír mellékletei.

Ez alatt a kengyel alatt a tetem jobboldalán, egyik felével a jobb lábszárcsonton feküdt vasból készült harci csákánya, nyelével a fej felé. A nyél persze már elkorhadt. A csákány vasa elég vékony, az él közelében 2,5–3 $\frac{m}{m}$, a köpű közelében sem több 5 $\frac{m}{m}$ -nél. (Ld a 47. képen az 1. számot.) A köpű kiálló, fönt is, lent is köríves görbületű. Mind a két szárának vége laposra formált, ívalakú éllel. A hosszabbik vége élesre van fenne, a rövidebbé tompa, sarkos, zúzásra azonban így is alkalmas.

Formájára, amennyire ezt rajzból egyáltalában meg lehet ítélni, talán legközelebb áll hozzá a kecskeméti, kisdobrai³¹ és nyirkarászi³² csákány. Alakja azonban arányosabb, szebb amazokénál. Határozottan harci fegyvernek látszik.

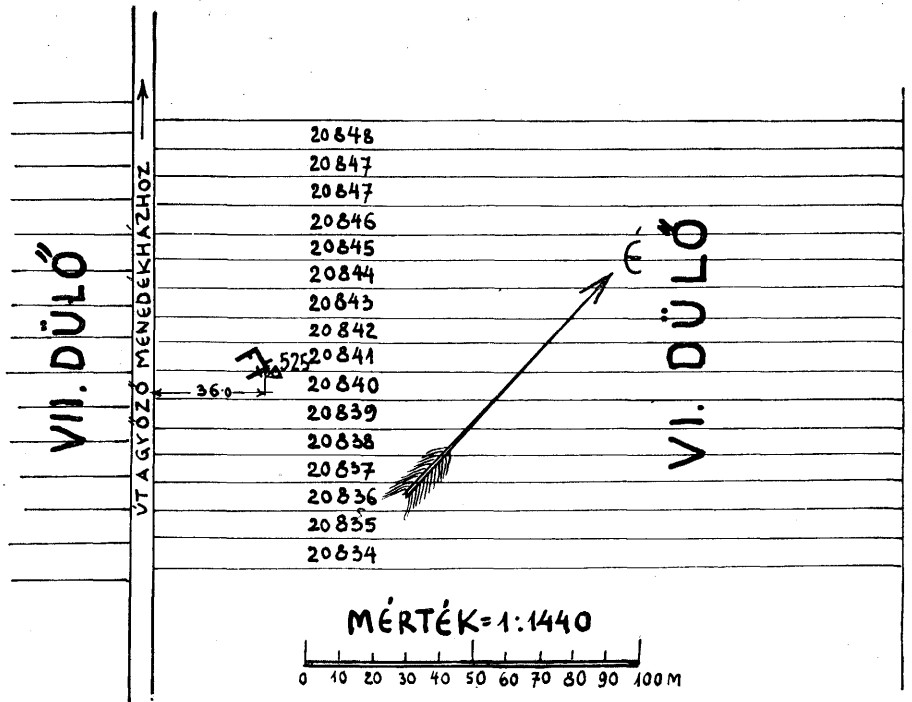
A legérdekesebb azonban, hogy tőle 13·5 cm-nyire a fej felé a nyíl irányában egy 2·4 cm átmérőjű, már erősen rozsdáette, hiányos vasgyűrű feküdt hozzáferrasztott, lefelé hajló 3 cm hosszú kampóval. A kampó lapos vasból készült, lefelé szélesedő. A gyűrűhöz tapadva még a rozsdától vörösre festett nyél maradványa volt látható, amely azonban érintésre teljesen szétporladt. Kétségtelen tehát, hogy a csákánynak a legnagyobb valószínűség szerint a nyeregkápára való felakasztására szolgált. *Eddig tudtommal egyedülálló lelet.* (Ld a 47. képen a 2. számot.)

Arra bizonyítékot, hogy a fokost még a közelmúltban is a nyeregkapa elejére akasztották, a debreceni Déri Múzeum néprajzi gyűjteményében találtam. Itt ugyanis a XIX. századból való két csendbiztosfanyereg látható. Ezeken elől a kápán a baloldalon az egyikén bőrkarika, a másikon bőrrrel bevont vasgyűrű látható. Ezek fokostartók, amelyeken a fokos nyelét keresztül dugták. Annyiban eltérő tehát ez az elrendezés a sírban találttól, hogy a karikába a fokos nyelét be kellett dugni, itt meg talán csak a kampót beleakasztani, ámbár elképzelhető az is, hogy a fokos nyelét a honfoglaláskori vitéz is átdugta a karikán s a kampós gyűrű csak arra szolgált, hogy a fokos le ne csússzon a fejéig a karikába, hanem egy tenyérnyi darabja a nyélnek szabadon maradjon és a vitéznek könnyebben a kezeügyébe essék.

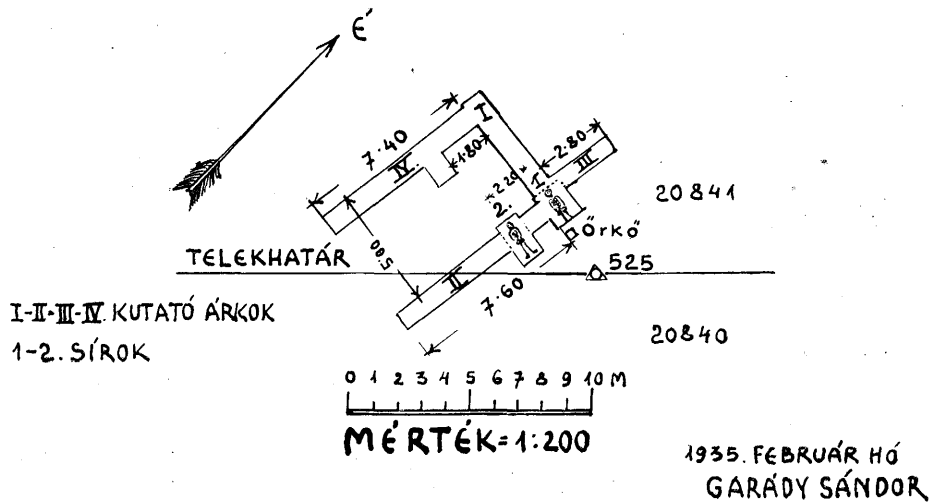
A medencecsont alatt egy majdnem négyzetalakú (3·2—3·7 cm) lekerített sarkú vascsat is került elő. A csaton ezüstözés nyomai láthatók.

A koponyában levő földben egy nyílt — rossz ezüsből való — halántékgyűrűt találtunk. A gyűrű mindössze 0·9 cm átmérőjű és két vége erősen — hat $\frac{m}{m}$ -re — el van hajlítva egymástól. Ez is inkább fülbevalónak, mint hajgyűrűnek látszik. Végül a koponya mellől még két apró — 0·5—0·6 cm hosszú — nyolcasalakú vasláncszem került elő.

Az első sírban talált kengyelek hasonló alakúak, mint a másodikéi, de kezdetlegesebb munkájúak és sokkal rosszabb megtartásúak, mint a második sírban találtak.



RÉSZLETRAJZ.



48. kép. — Az Óbuda-Csúcshegy VI. dűlőben kiásott honfoglaláskori sírok helyrajza.

A kengyelek a kora honfoglaláskori pöröspusztai,³³ bodrogvécsi,³⁴ csornai,³⁵ pilini,³⁶ kótaji³⁷ és kenézlői³⁸ azonos leletekéhez hasonlítanak a legjobban.

A sírok mellékleteiből és a temetkezés módjából tehát annyit kétségtelenül megállapíthatunk, hogy azok kora honfoglaláskoriak, és pedig valószínűleg a X. század első feléből valók.

Az is bizonyosnak mondható, hogy talán mint valamely kisebb csetepaté áldozatai, egyidőben kerültek itt eltemetésre és alighanem először a másodikul ismertetett tetem, utána az elsőül említett. Erre az utóbbiban talált két lókoponyából merünk következtetni. A sírok fekvéséről a 48. kép ad tájékoztatást.

A sírok közelében mind én, mind az én munkám befejezése után dr. Horváth Tibor több kutatóárkot ástunk, de több sírt nem találtunk, bár a törmelékkúp eléggé kiterjedt fensíkszerű alakja nagyobb sírmezőre engedett következtetni. A talaj különben — eltekintve a felső mintegy 30 cm vastag fekete termőföldrétegtől — keményen összeállott, apró — többnyire diónyi, mogyorónyi — mészmárga törmelék. Kutatómunka számára a legrosszabb anyagok egyike. A tetemeket alig lehetett a reájuk tapadó kövektől megszabadítani és megtisztítani.

JEGYZETEK

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS TERÜLETÉN VÉGZETT KÖZÉPKORI ÁSATÁSOK ÖSSZEFOGLALÓ ISMERTETÉSE C. TANULMÁNYHOZ

- 1 Rövid ismertetése megjelent az Arch. Értesítő 1934. évi XLVII. kötetében.
- 2 A Szent Lőrincről elnevezett budamelléki pálos kolostor. Tanulmányok Budapest multjából III. kötet 145—156. oldalon és külön nyomtatásban.
- 3 Közzétette *Érdy János* a Családi lapok 1852. évi folyamában, mint Hazai műrégiség c. cikke mellékletét.
- 4 Nagy kár, hogy akkor nem végeztek rendszeres ásatást. Akkor a templom területét talán teljes egészében fel lehetett volna megbolygatatlan állapotban találni.
- 5 Ezt a felette kényes munkát a Székesfőváros tanácsi II. ügyosztálya, helyesebben Kazinczy Gábor főtanácsos úr végeztette el. Fogadja e helyütt is a munka folyamán tanúsított megértő és szakavatott támogatásáért hálás köszönetünket.
- 6 *Kremmer Dezső*, Pest-Budát ábrázoló német metszetek. Bpest régiségei X. 113. 11. kép.
- 7 *Jászai Pál*, A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. 1846 I. 5—6.
- 8 *Kremmer*, id. m. 159.
- 9 Közli *Schier Xistus* Buda sacra c. művében.
- 10 Primási Ltár. Arch. vet. ecclesiastica 46. Másolata a Fővárosi Ltárban. Ez utóbbit használtam.
- 11 Anjoukori okmánytár VI. 398—401. 256 sz.
- 12 *Fejér*, C. D. VIII. 3.487.
- 13 Ezt az adatot dr. Gárdonyi Albert ny. székesfővárosi főlevéltárnok közölte velem, amiért e helyen is hálás köszönetemet nyilvánítom. Ld *Ballagi A.*, Buda és Pest a világirodalomban. 63. sz.
- 14 Az érmek meghatározásánál a Nemzeti Múzeum éremtárának igazgatója volt a segítségemre. Fogadja érte e helyen is hálás köszönetemet.
- 15 *Czobor B.*, Egyházműv. lap. 1882. évf. 361—363. I. Szent Péter vértanu budai templomának maradványa. Ez adatot Pécely Béla székesfővárosi főjegyző úr útján Schoen Arnold szföv. múzeum-igazgató úrtól kaptam. E helyen is hálásan köszönöm.
- 16 «Camera al bagno del Bibbiena» fülke keretén *Venturi A.*, Storia dell'arte italiana XI. I. 240. Fig. 221.
- 17 *Ricci Corrado*, Baukunst etc. 55. I. Peruzzi Baldassare műve 1525-ből.
- 18 Ld *Damascemus Johannes* munkájának kötési tábláját (Magyar Nemzeti Múzeum).
- 19 *Venturi A.*, U. i. m. X. I. 473. Fig. 361. Di Giacomo Bernardino műve.
- 20 U. o. X. 2. 287.
- 21 U. o. XI. 3. 252. Fig. 214. Sanmicheli Michele műve.
- 22 A tetemekre vonatkozó antropológiai (életkor, nem és jelleg) adatokat Bartucz Lajos egyetemi tanár úrtól kaptam. Ezért ezúton is hálás köszönetemet nyilvánítom.
- 23 *Sőregi János*, A Hortobágy-Görbeháti középkori templom és temető. Debrecen 1935. A Déri Múzeum régészeti osztályának ismeretterjesztő füzetei, 7. sz.
- 24 Téglából azért, mert ezen a vidéken messze földön nem lehet követ találni.
- 25 *Gubicza Kálmán*, Bácsai honfoglaláskori sírletekről. Arch. Ért. 1910. 169—172.
- 26 Tanulmányok Budapest multjából IV. 30—33.
- 27 Arch. Ért. XXII. 1902. 438. és 440.

- 28 Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1909. évi állapotáról 45. old.
- 29 Tanulmányok III. Nagy Lajos, Pest város eredete 18.
- 30 *Fettich N.*, Adatok a honfoglaláskor archeológiájához. 28., 29., 41., 42., 47., 48., 50. sír. Ezek is a 41. és 47. kivételével *férfisírok*.
- 31 *Hampel J.*, Alterthümer d. frühen Mittelalters in Ungarn I. 184. Fig. 454—555.
- 32 *Hampel J.*, A honfoglaláskor hazai emlékei. 71. 23. tábla.
- 33 U. o. 99. XXXI. 2., 3. és Arch. Ért. 1872. VI. *Szél Farkas*, A pörösi sír, 42. old. 1. ábra.
- 34 Arch. Ért. 1898. XVIII. dr. *Szendrey János*, A bodrogvécsi honfoglaláskori lelet 10. old. I. tábla. 5. ábra és II. tábla 3.
- 35 Arch. Ért. 1889. IX. *Lakner Ambró*, A csornai leletekről, 269. V. tábla. 5. ábra.
- 36 Arch. közl. 1873. IX. br. *Nyáry Jenő*, A pilinyi Les hegyen talált csontvázakról 21. old. 21. ábra. A leletek mellett *Ludovicus pius* (814—880) érmet találtak.
- 37 *Hampel J.*, Újabb tanulmányok a honfoglaláskor emlékeiből, 121. 18 tábla. 4., Arch. Ért. 1902. 299—300.
- 38 Arch. Ért. XLV. 1931. *Fettich N.*, Adatok a honfoglaláskor archeológiájához 53., 57. 59. kép.